

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

MÜSTEŞRİKLERİN GÖRÜŞLERİNİN
KUR'ÂN İLİMLERİ IŞIĞINDA İNCELENMESİ

(Â'RÂ'ÛL MÜSTEŞRİKİN HAVLE'L KUR'ÂNİ'L KERİM ÖZELİNDE)

AHMET DÜLGER
18810601060

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. ALİ AKPINAR

KONYA-2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	AHMET DÜLGER		
	Numarası	18810601060		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	MÜSTEŞRİKLERİN GÖRÜŞLERİNİN KUR'ÂN İLİMLERİ İŞİĞİNDA İNCELENMESİ (Â'RÂ'ÜL MÜSTEŞRİKİN HAVLE'L KUR'ÂNİ'L KERİM ÖZELİNDE)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ahmet DÜLGER

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet Dülger		
	Numarası	18810601060		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali Akpınar		
Tezin Adı	Müsteşriklerin Görüşlerinin Kur'ân İlimleri Işığında İncelenmesi (Ârâü'l-Müsteşrikîn Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm Özelinde)			

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili Batı dünyasında çeşitli araştırma ve çalışma faaliyetleri yürütülmüştür. Bu çalışmalar genellikle Doğu medeniyetlerini inceleyen müsteşriklerin yürütmüş olduğu faaliyetler ile şekillenmiştir.

Bu çalışmada; Müsteşriklerin görüşleri Kur'ân ilimleri ışığında incelenmiş olup, Batı'nın oryantalizm faaliyetlerine karşı eleştirel bir yaklaşımda bulunmuş olan Ömer b. İbrahim Radwan'ın, *Ârâü'l-Müsteşrikîn* isimli eserinin analizi yapılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde; tezin konusu, amacı, önemi, kullanılan yöntem, veri toplama ve analiz şekli gibi konulara değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân ilimleri, Tefsir ilmi ve Ömer b. İbrahim Radwan'ın, *Ârâü'l-Müsteşrikîn* isimli eseri genel hatlarıyla incelenmiştir.

Birinci bölümde; Müsteşrikler ve çalışmalarının analizi yapılmıştır. Bu bölümde; Oryantalizmin tanımı, ortaya çıkış sebepleri, amaç ve hedefleri, kullanmış oldukları yöntemler, alanında otorite kabul edilmiş müsteşrikler ve eserlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise; Müsteşriklerin iddiaları ve onlara karşı Kur'ân ilimleri ışığında getirilen delillere yer verilmiştir. Bu bölümde özellikle Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm hakkında hangi konularda iddialarda buldukları ve Radwan'ın müsteşriklerin bu iddialarına nasıl cevaplar verdiği tahlil edilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise; özellikle Batı'da yürütülen İslamofobik hareketlerin arka planında oryantalizm olduğu, müsteşriklerin yürütmüş oldukları faaliyetlere dikkat edilmesi gerektiği, bu faaliyetlerin İslam ülkelerindeki gençliğin din algısı üzerinde dahi etkileri olduğu neticelerine varılmıştır. Çözüm önerisi olarak da Radwan'ın *Ârâü'l-Müsteşrikîn* isimli eseri gibi çalışmaların gündemde tutulması ve bu çalışmaların sayılarının artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Çalışma kaynakça ile tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Oryantalizm, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, Radwan.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ahmet Dülger		
	Student Number	18810601060		
	Department	Temel İslam Bilimleri/Tefsir		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. Ali Akpınar		
Title of the Thesis/Dissertation	Study Of Oryantalists' Opinions İn Line With The Quranic Siences (Sample Of Arau Al-Mustashriqin)			

SUMMARY

Various research and study activities have been carried out in the Western world regarding the Holy Qur'an. These studies were generally shaped by the activities carried out by the orientalist who studied Eastern civilizations.

In this study; The views of the orientalist were examined in the light of the Qur'anic sciences and the analysis of the work of Umar b. Ibrahim Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, who had a critical approach to the orientalism activities of the West, was made.

In the introductory part of the study; the subject, purpose, importance, method used, data collection and analysis method of the thesis are touched upon. The Holy Qur'an, the sciences of the Qur'an, the science of Tafsir and the work of Umar ibn Ibrahim Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn* were examined in general terms.

In the first part; Orientalist and their work were analyzed. In this section; The definition of Orientalism, the reasons for its emergence, its aims and objectives, the methods they have used, the orientalist who have been accepted as authorities in the field and their works are included.

In the second part; The claims of the orientalist and the evidence brought against them in the light of the Qur'anic sciences are included. In this chapter, in particular, it is analyzed on which issues the Orientalist make claims about the Holy Qur'an and how Radwan responds to these claims of the orientalist.

In the conclusion part of the study; It has been concluded that orientalism is in the background of the Islamophobic movements carried out especially in the West, that attention should be paid to the activities carried out by the orientalist, and that these activities have an impact even on the perception of religion of the youth in Islamic countries. As a solution proposal, it was stated that studies such as Radwan's *Ârâü'l-Müsteşrikîn* should be kept on the agenda and the number of these studies should be increased. The work is completed with a bibliography.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Orientalism, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, Radwan.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI

GİRİŞ KUR'ÂN VE TEFSİRİ

1. 1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1. 2. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
1. 3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
1. 4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
1. 5. VERİ TOPLAMA VE ANALİZ	4
1. 6. KUR'ÂN-I KERİM'İN İNİŞ SEBEBİ VE İNDİĞİ ORTAM.....	5
1. 7. KUR'ÂN-I KERİM'İN MUHTEVÂSİ	9
1. 7. 1. KUR'ÂN-I KERİM'İN İÇERDİĞİ TEMEL MESAJLAR	9
1. 7. 2. KUR'ÂN-I KERİM'İN ÂYETLERİ ARASINDAKİ İNSİCAM.....	10
1. 8. KUR'ÂN İLİMLERİNE GENEL BAKIŞ	13
1. 8. 1. KUR'ÂN İLİMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ	13
1. 8. 2. KUR'ÂN İLİMLERİNİN DALLARI	15
1. 9. TEFSİR İLMİNE GENEL BAKIŞ	17
1. 9. 1. TEFSİR İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ.....	17
1. 9. 2. TEFSİR İLMİNİN TÜRLERİ.....	20
1. 9. 3. TEFSİR İLMİ ÇERÇEVESİNDE <i>ÂRÂÜ'L-MÜSTEŞRİKÎN</i> İSİMLİ ESERE GENEL BAKIŞ	24

BİRİNCİ BÖLÜM MÜSTEŞRİKLER VE ÇALIŞMALARININ ANALİZİ

2. 1. MÜSTEŞRİKLERE GENEL BAKIŞ	32
2. 1. 1. ORYANTALİZMİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ	32
2. 1. 1. 1. Oryantalizmin Tanımı	32
2. 1. 1. 2. Oryantalizmin Ortaya Çıkışı	32
2. 1. 2. MÜSTEŞRİKLERİN AMAÇ VE HEDEFLERİ	35
2. 1. 2. 1. Tarihsel ve Ticari Etkenler	35
2. 1. 2. 2. Dinî Etkenler	35
2. 1. 2. 3. Siyasi Etkenler	36
2. 1. 2. 4. Bilimsel Etkenler.....	37
2. 1. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KULLANMIŞ OLDUKLARI YÖNTEMLER.....	39
2. 1. 3. 1. Müsteşriklerin Kullanmış Oldukları Argümanlar	39
2. 1. 3. 2. Yahudi Din Adamlarından Bazılarının Oryantalizmi Bir Yöntem Olarak Kullanmaya Çalışmaları.....	41
2. 1. 3. 3. Oryantalist Fırkalar ve Yöntemleri	42
2. 1. 3. 4. Müsteşriklerin Kullanmış Oldukları Metotlar.....	42
2. 2. MÜSTEŞRİKLER VE ESERLERİ	45

2. 2. 1. RICHARD BELL – KUR’ÂN’A GİRİŞ	45
2. 2. 2. WILLIAM MONTGOMERY WATT – KUR’ÂN’A GİRİŞ	46
2. 2. 3. REGIS BLACHERE – LE KUR’ÂN.....	47
2. 2. 4. REGIS BLACHERE – KUR’ÂN’A GİRİŞ.....	47
2. 2. 5. CLAIRE TISDALL – İSLÂM’IN KAYNAKLARI.....	48
2. 2. 6. JOHN BURTON – KUR’ÂN-I KERİM’İN CEM’İ (THE COLLECTION OF THE QUR’ÂN).....	49
2. 2. 7. DR. WILHELM RUDOLF – KUR’ÂN’IN YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIKLA BAĞLANTISI	50
2. 2. 8. ARTHUR JEFFREY – KUR’ÂN’DAKİ YABANCI KELİMELER FİHRİSTİ.....	50
2. 2. 9. GEORGE SALE – İSLÂM ÜZERİNE MAKALELER	51
2. 2. 10. MAURICE BUCAÏLLE – TEVRAT, İNCİL, KUR’ÂN VE BİLİM.....	52
2. 2. 11. I. GOLDZİHER – İSLÂMÎ TEFSİR ÖĞRETİLERİ (EKOLLERİ).....	53
2. 2. 12. J. VANSBERG – MUKADDES KİTABIN YORUMLANMASINDA KAYNAKLAR VE YÖNTEMLER.....	54
2. 2. 13. THEODOR NÖLDEKE – KUR’ÂN METİNLERİNİN TARİHİ.....	54
2. 2. 14. HERMANN STIEGLECKER – İSLÂM İNANÇLARI (AKÂİDÎ)	55
2. 2. 15. CARL BROCKELMANN – ARAP EDEBİYATI TARİHİ.....	55
2. 2. 16. MİRCEA ELIADE – DİNİ İNANÇLAR VE DÜŞÜNCELER TARİHİ	56
2. 2. 17. RUDİ PARET – HZ. MUHAMMED VE KUR’ÂN	57
2. 2. 18. ROM LANDAU – İSLÂM VE ARAPLAR	58
2. 2. 19. GUSTAVE LE BON – ARAPLARIN MEDENİYETİ.....	58
2. 2. 20. DİĞER BAZI ÇALIŞMALAR	59

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSTEŞRİKLERİN İDDİALARI VE ONLARA KARŞI GETİRİLEN DELİLLER

3. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR’ÂN-I KERİM’İN KAYNAĞI HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ	60
3. 1. 1. MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM’DAKİ İBADETLER İLE PUTPERESTLİKTEKİ RİTÜELLERİN BENZERLİKLER TAŞIDIĞINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ	60
3. 1. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR’ÂN’DAKİ HÜKÜMLER İLE HANİFLİĞİN UYGULAMALARI ARASINDA BENZERLİKLER OLDUĞUNA YÖNELİK ŞÜPHELERİ	65
3. 1. 3. MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM’DAKİ İBADETLER İLE SÂBİİLİKTEKİ RİTÜELLERİN BENZERLİKLER TAŞIDIĞINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ	66
3. 1. 4. MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM’IN EMİRLERİ İLE ZERDÜŞTLÜK VE HİNDÜİZMDEKİ ÖĞRETİLERİN BENZERLİKLER TAŞIDIĞINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ	68
3. 1. 5. MÜSTEŞRİKLERİN KUR’ÂN’DAKİ KISSALARIN HİRİSTİYANLIKTAN ALINTI OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ.....	69
3. 1. 6. MÜSTEŞRİKLERİN KUR’ÂN’DA GEÇEN BAZI KONULARIN YAHUDİLİKTEN ALINTI OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ	71

3. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN METNİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ.....	73
3. 2. 1. MÜSTEŞRİKLERİN VAHYİN İNSAN ÜRÜNÜ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ	73
3. 2. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA EKLEME VEYA ÇIKARMA YAPILMIŞ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ.....	75
3. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN CEM'İ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ.....	77
3. 3. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA REVİZYON YAPILMIŞ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ.....	77
3. 3. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'IN CEM'İNİN HZ. OSMAN'IN SİYASİ OTORİTESİNİ SAĞLAMLAŞTIRMA AMACIYLA YAPILMIŞ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ.....	79
3. 4. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN ŞEKLİ VE İÇERİĞİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ	80
3. 4. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'IN OTUZ BÖLÜME (CÜZ) AYRILMASIYLA İLGİLİ ŞÜPHELERİ	80
3. 4. 2. MÜSTEŞRİKLERİN SÜRELERİN İSİM VE İÇERİKLERİYLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ	82
3. 4. 3. MÜSTEŞRİKLERİN HURÛF-I MUKATTAA VE KEVNÎ ÂYETLER İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ	83
3. 4. 4. MÜSTEŞRİKLERİN KIRAAT VE KISSALAR İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ	84
3. 5. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN ÜSLÛBU HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ.....	95
3. 5. 1. MÜSTEŞRİKLERİN MEKKÎ VE MEDENÎ ÂYETLERİN SİSTEMATİĞİ İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ	95
3. 5. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KISSALARIN ÜSLÛP VE İÇERİĞİ İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ	97
3. 5. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DAKİ ARAPÇA OLMAYAN KELİMELER İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ.....	100
3. 6. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN İ'CÂZİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ.....	101
3. 6. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA ÇELİŞKİLER OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ	101
3. 6. 2. MÜSTEŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER VE EŞLERİNDEN BAHSEDEN SÜRELER İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ.....	102
3. 6. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLAR İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ	106
3. 7. MÜSTEŞRİKLERİN TEFSİRLER HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ.....	108
3. 7. 1. MÜSTEŞRİKLERİN RİVAYET TEFSİRLERİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ	108
3. 7. 2. MÜSTEŞRİKLERİN RE'Y TEFSİRLERİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ	112
3. 7. 3. MÜSTEŞRİKLERİN TASAVVUFÎ TEFSİRLER HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ	113

3. 7. 4. MÜSTEŞRİKLERİN FARKLI DİNÎ AKIMLARIN KUR'ÂN HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE ALGILARINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ	114
3. 7. 5. MÜSTEŞRİKLERİN SON DÖNEM KUR'ÂN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ	114
SONUÇ	118
KAYNAKÇA.....	120

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselâm
b.	Bin/Oğul
bk.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
c.c.	Celle Celâluh
Critical ed.	Edisyon Kritik
çev.	Çeviri
der.	Derleyen
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	Hazreti
Ltd.	Limited
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhü aleyhi ve selem
SÜİF.	Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
tak.	Takdim
thk.	Tahkik

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm insanoğluna doğru yolu göstermek, ona referans olmak, ona hayat ve umut kaynağı olmak üzere gönderilmiş ilâhi bir kelimedir.

Kur'ân-ı Kerîm geldiği dönemdeki insanların anlayacağı bir lisan ile inmiştir. Okunması ve ezberlenmesi de gayet kolay bir kitaptır. Her sene binlerce hâfızın yetişmesi de bunun en önemli delilidir. Çünkü Allah (c.c.) kullarına gönderdiği bu kitabı onlar için kolaylaştırmıştır.

Allah (c.c.) bu ilâhi kitabında ana tema olarak Tevhidi işlemiş, bazı hayata dair konularla da mesajını vurgulamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in gayesi insanoğluna ana mesajı kolay ve özet bir biçimde bildirmektir.

Kur'ân-ı Kerîm'in muhataplarına düşen her şart ve durumda Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya çalışmak, bu doğrultuda çalışmalar yapmaktır. Zaten onun ilk gelen mesajı da "Oku" emridir. İlk âyetlerde kaleme işaret edilmesi yanında ilk sıralarda inen "Kalem Sûresinin" nâzil olması da dikkate değerdir. Bu insicam İslâm'ın okuma ve yazmaya verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Aslında Allah (c.c.) bununla bizleri araştırmaya, imanımızı taklitten kurtararak, hakikatten aramaya sevk etmek istemektedir.

Bu çalışma da bu doğrultuda kaleme alınmış olup, Kur'ân ilimleri ışığında müsteşrikler tarafından ona yöneltilen iddialar ve onlara karşı getirilen deliller ve bu konu üzerinde yapılan mülahazalar ele alınmıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde araştırmamızın konusu, problemi, amacı, önemi, yöntemi, veri ve analizi gibi hususlar hakkında genel bir tanıtım ve ön bilgilendirme yapılmıştır. Ardından Kur'ân ilimlerine yer verilmiştir. Kur'ân ilimleri hakkında genel bir tanıtım ve değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde müsteşriklerin yıpratmaya çalıştıkları Tefsir ilmi ile ilgili genel bilgiler de ele alınmıştır.

Araştırmamızın birinci bölümünde ise müsteşrikler ve çalışmalarına yer verilmiştir. Müsteşriklerin eserleri, ortaya çıkış sebepleri, çalışma yaptıkları ortamlar, amaç ve gayeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada her ne kadar farklı

kaynaklardan yararlanılsa da Ömer b. İbrahim Radwan'ın, kanaatimizce müsteşrikler ile ilgili olarak yapılmış en önemli çalışmalardan biri olan “*Ârâü'l-Müsteşrikîn Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Tefsîruhû*” isimli eserinin metodu izlenmek suretiyle bu kitabın analiz ve kritiği yapılmıştır. Bu eser milâdi 1992 yılında basılmış olup çeşitli kütüphanelerde ve Arapça yayın yapan pek çok internet sitesinde e-kitap şeklinde nüshası bulunmaktadır. Eserin Arap coğrafyasında bir şöhreti olmasına karşın Türkçe de dâhil olmak üzere diğer dillere tercümesi bulunmamaktadır. Bu sebeple müsteşriklerden ve batı dünyasından bu esere yönelik olarak herhangi bir olumlu-olumsuz çalışmaya rastlanılamamıştır. Eserle ilgili herhangi bir lisansüstü çalışmaya da ulaşılamamıştır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde ise müsteşriklerin, başta Kur'ân-Kerîm ve Hz. Peygamber olmak üzere çeşitli konulardaki iddia, iftira ve propagandalarına karşı getirilen delillere yer verilmiştir. Bu bölümde de özellikle Radwan'ın metodu ele alınmış ve “iddia - cevap” yöntemi takip edilerek analiz ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca gerekli görülen yerlerde alanında otorite olmuş bazı âlim ve müfessirlerin görüşleri nakledilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasına vesile olan başta danışman hocam saygıdeğer Prof. Dr. Ali Akpınar hocama, “*Ârâü'l-Müsteşrikîn*” isimli eserle tanışmama vesile olan Doç. Dr. Hakan Uğur hocama ve görüşlerinden yararlandığım diğer tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Gayemiz bir nebze de olsa İslâm âlemi ve akademik camiaya katkıda bulunmaktır.

Gayret bizden başarı Allah'tan (c.c.)dır.

Ahmet DÜLGER

24.05.2022

KONYA

GİRİŞ

KUR'ÂN VE TEFSİRİ

1. 1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kur'ân-ı Kerîm insanoğluna adeta bir fener niteliğiyle, onun yolunu aydınlatmak, ona kulluk şuuru kazandırmak için gönderilmiştir. Hem evrensel bir kitap olması, hem kolay okunup ezberlenmesi, hem de kolay anlaşılır olması, bu ilâhi kelâmın insanoğlunun ihtiyaç duyduğu rehberlik görevini harikulade bir şekilde yerine getirdiğini gözler önüne sermektedir.

Kendisi için Rabbi tarafından özel olarak gönderilmiş bu kelâmı okumak, anlamak ve yaşantısına yansıtmak insanlığın görevidir. İşte bu ilâhi kelâmı anlamak için pek çok çalışma yapılmış, pek çok insan bu ilâhi hitabı anlayıp, anlamlandırabilmek için gecesini gündüzüne katmıştır.

Tarih boyunca pek çok peygamberi yalanlayan, onların getirdiği kitaplarla alay eden kimseler olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'i de yalanlayan, onunla alay etmeye çalışanlar da olmuştur. Ancak burada kaybeden Kur'ân-ı Kerîm değil onun yol aydınlatıcı rehberliğinden mahrum kalanlardır.

Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.)'ın koruması altında olduğundan, muciz pek çok özelliği bulunmasından dolayı onunla mücadeleye girişenler, harap olup gitmişlerdir. Tarih bunun en canlı örneğidir.

Son dönemlerde ise Kur'ân-ı Kerîm ile mücadele etmeye kalkışanlar genellikle Batılılar olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili pek çok araştırmalar yapılmış, enstitüler kurulmuş, çok büyük bütçeler ayırarak âdeta ona savaş açılmıştır.

Araştırmamızın konusu seçilirken tespit edilmiştir ki ülkemizde müsteşrikler hakkında yapılan çalışmaların çoğu bir şahsa, ekole, olaya veya konuya yöneliktir. Bu konuda Kur'ân ilimlerinin alt sahalarında ise bir boşluk söz konusudur. Nitekim Hüseyin Polat bunu şu şekilde dile getirmiştir:

‘‘Kur'ân İlimleri ve Tefsir alanının temel konuları merkeze alınarak incelendiğinde, tezlerde oryantalistlerin araştırmaları içinden sadece alanın birkaç ana konusuyla ilgili

olanlarının seçildiği müşahede edilmektedir. Alanın geriye kalan diğer konularıyla, özellikle de tartışmalı konulardan müteşekkil problem alanlarıyla ilgili oryantalist araştırmalar hakkında çok az çalışma yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu türden konulara dair oryantalist literatür göz önüne alındığında alandaki çok önemli araştırma konularının, lisansüstü seviyede çalışılmayı beklediği söylenebilir. Kur'ân'ın Yapısal ve Lafzi Özellikleri, Kur'ân İlimleri, Tefsir Tarihi ve Usulü gibi Kur'ân İlimleri ve Tefsir alanının en gözde ve önemli ana konuları, içerdikleri çok sayıdaki yan konuyla birlikte maalesef neredeyse henüz hiçbir lisansüstü çalışmanın konusu edilmemiş gözükmektedir.’¹

Tüm bu sebepler Kur'ân ilimleri merkeze alınarak, müsteşriklerin iddialarına karşı deliller getirme çerçevesinde çalışmamızın şekillenmesini sağlamıştır. Bu minvalden hareketle çalışmamızda Kur'ân ilimleri ile ilgili analiz ve tahliller yapılmış, konumuzla ilgili tespit edilen bazı görüş ve delillere yer verilmiştir.

Konumuza referans olması bakımından *Ârâü'l-Müsteşrikîn* isimli eserden istifade edilmiş ve öneriler genel hatlarıyla bu bağlamda zikredilmiştir.

Analiz ve incelemesini yaptığımız bu eserin yazarı Ömer b. İbrahim Radwan'dır. Eserinin tam ismi ise; ‘‘*Ârâü'l-Müsteşrikîn Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Tefsîruhü*’’dur. ‘‘Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki görüşleri ve yorumlanması’’ şeklinde tanımlamasını yaptığımız eser iki cilt halinde milâdi olarak 1992 yılında, yazarın doktora çalışmasıdır. Eser özellikle Kur'ân-ı Kerîm hakkında pek çok asılsız iddiada bulunan müsteşriklere bir tepki amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışmamızda bu eserin konu başlıkları zikredilmiş, içeriğinden tahliller sunulmuştur. Yer yer de değerlendirmeler yapılmıştır. Yazarın vermek istediği mesajlar zikredilmiş, eserin ana teması üzerinde durulmuştur. Müsteşriklerin iddialarına eserin yazarının getirdiği deliller ise genel olarak ‘‘Cevap’’ başlığı altında verilmiştir.

---

¹Hüseyin Polat, ‘‘Oryantalistlerin Kur'ân Araştırmaları Hakkında Türkiye’de Yapılmış Lisansüstü Tezler -Tespit ve Tematik Tasnif-’’, *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2020), 88-109.

1. 2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Müsteşrikler ve çalışmaları, aslında Batılı çevrelerin sponsorluğunu yaptığı, Batı akademilerinin temsil ettiği, Batıdaki bilimsel merkezler ve misyonerlik kurumlarının destek verdiği bir akımdır. Müsteşriklerin amacı İslâm ve Kur'ân-ı Kerîm etrafında şüpheler uyandırmaktır. Öte yandan bu tehlikeli akıma karşı Müslümanların kayıtsız kalması düşünülemez.

Müsteşrikler tarafından yürütülen çalışmalara karşı bireysel çabalardan ziyade, topyekün mücadele edilmeli, gerekli donanımı ve argümanları sağlayıp geliştirecek etütler kurulmalı, bilimsel sentezler oluşturulmalıdır.

En önemlisi de insanlara İslâm dini sahih kaynaklardan ve doğru bir şekilde aktarılmalıdır. İnsanların zihinlerinde beliren sorulara en doğru elden cevap verilmelidir.

Bu eseri tahlil etmemizin bir diğer nedeni ise böylesine hacimli ve güzel bir eserin halen Türkçemize tercümesinin yapılmayışından kaynaklanmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde ülkemizde bu eser ile ilgili olarak yapılmış herhangi bir lisansüstü teze de rastlanılmamıştır. Gayemiz bu ve benzeri eserleri tahlil ederek İslâm'a karşı yürütülen iftira kampanyalarına karşı bilinçli hareket etmek ve bu eserleri Müslümanların zihninde canlı tutmaktır.

1. 3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Müsteşrikler İslâm'a ve Müslümanlara yönelik pek çok faaliyette bulunmuşlardır. Buna mukabil müsteşriklerin bu propagandalarının asılsız olduğuna yönelik yapılan çalışmalar pek azdır. Burada yapılması gereken bu çalışmaları artırmak ve yapılmış olan çalışmaları da zihinlerde canlı tutarak analiz etmektir. Araştırmamız bu açıdan ayrı bir öneme haizdir. Çünkü analiz ettiğimiz eserde müsteşriklerin pek çok asılsız iddiası sağlam ilkeler doğrultusunda çürütülmüş ve işin doğrusu aktarılmıştır. Örneğin;

Müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'in çelişkili olduğu yönünde iddiada bulunmuşlardır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'de böyle bir durum söz konusu değildir. Onun bütününe bakıldığı zaman her kıssada Tevhit mesajını vermek istediği

ortadadır. Çelişkili gibi görünen âyetler iyi incelendiğinde bilakis birbirini tamamlayan âyetler olduğu hemen idrak edilecektir.

1. 4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızda öncelikle Kur’ân-ı Kerîm hakkında bazı bilgilere yer verilmiştir. Ardından Hz. Muhammed (s.a.v) ve onun ümmetiyle ilgili olarak Kur’ân ilimleri ve tefsirler başta olmak üzere çeşitli ilimler ışığında bazı tarihi gerçekliklere değinilmiştir.

Araştırmamızda kullandığımız ana metot ise müsteşrikler ve onların argümanlarını tespit etmeye yöneliktir. Bu kapsamda “*Ârâü’l-Müsteşrikîn*” isimli eser başta olmak üzere bazı Kur’ân ilimleri ve tefsir üzerine yazılmış kaynaklardan da yararlanılarak işin doğrusu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamıza konu olan eserde kullanılan bu iddia-cevap yöntemi oldukça güzel bir yöntemdir. Ayrıca araştırmamızda kullanacağımız bir diğer yöntem ise eserin ana başlıklarını, ardından alt başlıklarını ve konuyla ilgili görüşleri zikrettikten sonra, gerekli değerlendirmelerin yapılmasıdır.

1. 5. VERİ TOPLAMA VE ANALİZ

Araştırmamızdaki ilk ve en önemli kaynağımız Kur’ân-ı Kerîm’dir. Ardından Hz. Peygamberin sünnet ve hadisleri gelmektedir. Kur’ân ilimleri kaynaklarına ise genişçe verilmiştir.

Araştırmamızda en geniş yer verdiğimiz veri ise tezimize de konu olan “*Ârâü’l-Müsteşrikîn*” isimli eserdir. Ayrıca bu esere alınmamış bazı müsteşriklerin görüşlerine ve onlara karşı getirilen delillere de yer verilmesi planlanmıştır.

Bunların dışında Tefsir kaynakları başta olmak üzere konumuzla ilgili çeşitli ilim dallarında yazılmış ve alanında otorite olmuş başlıca eserlerden de yararlanılmış ve gerekli tahliller yapılmıştır.

1. 6. KUR'ÂN-I KERÎM'İN İNİŞ SEBEBİ VE İNDİĞİ ORTAM

Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.) katından Hz. Muhammed'in (s.a.v.) elçiliğinde insanlığa gönderilmiş ilâhi bir kitaptır. Her ne kadar gönderildiği coğrafya Arap coğrafyası, haliyle gönderildiği dil Arapça olsa da içerdiği ve vermek istediği mesajlar göz önüne alındığında tüm insanlığa gönderilmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır.²

Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak gönderilmesi, O'nu anlayabilmek için bu dile olan ihtiyacı göstermektedir. Ancak sade bir Arapça dil bilgisi, Kur'ân-ı Kerîm'in mesajlarını anlayabilmek için tek başına yeterli değildir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi ve doğru bir şekilde anlayabilmek için İslâm âleminde başta kıraat olmak üzere sarf, nahiv, belâgat ve tefsir gibi ilimlere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.³

İnsanoğlunu yaratan, ona hayat ve şekil veren, türlü nimetler göndererek onu destekleyen Allah (c.c.), kulları doğru yoldan sapmasın diyerek ilâhi mesajını göndermiş ve onu korumuştur. Nitekim bu husus âyette şöyle açıklanmıştır:

*'Şüphesiz o Zikr'i (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.'*⁴

Allah'ın (c.c.) koruma altına aldığı ilâhi mesajların kısım kısım indirildiğini ve zihinlere bu mesajların bir seferde değil de olayların sebeplerine binaen peyderpey gönderildiğini, bunun neticesinde de bu ilâhi mesajların nüzul sebepleri de dâhil olmak üzere tahkiki ve tefsiri ile anlamak gerektiğini şu âyetlerde görebilmekteyiz:

*'Rahman Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti.'*⁵

*'(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik.'*⁶

*'Biz onu (Kur'ân'ı) hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Biz Kur'ân'ı, insanlara sindire sindire okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik.'*⁷

² Kur'ân-ı Kerîm'in dilinin Arapça olduğu âyetlerde zikredilmiştir. Bk. Yûsuf, 12/1-2; Tâhâ, 20/113; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3.

³ Bk. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1436/2015), 703-705.

⁴ Hicr, 15/9.

⁵ Rahmân, 55/1-4.

⁶ Nahl, 16/44.

⁷ İsrâ, 17/105-106.

“İnkâr edenler, "Kur'ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk. Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.”⁸

Kur'ân kelimesi esas itibariyle sözlükte “okumak” fiilinin mastarı olarak, “okunan” manasına gelmektedir.⁹ Bu mastar Hz. Peygamber aracılığıyla tüm insanlığa gönderilmiş olan mucize kelâm için isim olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰

“Kur'ân-ı Kerîm” tamlamasının ise “*Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur'ân'dır*”¹¹ âyetinden hareketle ifade edildiği görülmektedir.

Kur'ân'ı anlamada ilk ve en önemli kaynak hiç şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat kendisidir. Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.) tarafından Cebrâil (a.s) vasıtasıyla Hz. Peygambere vahyedilmesiyle birlikte, insanoğlu bu kitapla tanışmış ve onu daha iyi anlayabilmek için çaba sarf etmiştir.

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), mana, lafız ve tertip yönünden muhataplarını hayrete düşüren i'câz özelliği bulunmasından dolayı, Kur'ân-ı Kerîm'in gönderilmiş olan en şerefli kitap olduğunu söyler.¹²

İnsanlar ilk dönemlerde Kur'ân âyetleri ile ilgili akıllarına takılan soruların cevaplarını bizzat Hz. Peygamberin kendisinden öğrenmişlerdir. Ayrıca başka bir kaynağa ihtiyaç duymamışlardır. Çünkü Hz. Peygamber Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ve en önemli müfessiri olmuştur.

Hz. Peygamberin vefatından sonra ise Kur'ân âyetleri hakkında insanlar sorularının cevaplarını, Hz. Peygamberin yanında bulunmuş olan sahâbelerden ve de

⁸ Furkân, 25/32-33.

⁹ Bk. Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdülhamid Hindavi, nşr. Muhammed Ali Baydoun, (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2003), ‘g-r-e’, 3/363; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdr, ts.), ‘g-r-e’, 1/128; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîf*, nşr. Muhammed Naîm el-Arcousi, (Beyrut: Müessesetü'r Risâleti, 2005), ‘g-r-e’, 49; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, (Kuveyt: Dâru't Tûrâsî'l Arabî, 1965), ‘g-r-e’, 1/363-364.

¹⁰ Muhammed Abdulazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Ķur'ân*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1440/2019), 1/14.

¹¹ Vâkıa, 56/77.

¹² Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Fününü'l-efnân fi 'uyûni 'ulûmi'l-Ķur'ân*, nşr. Hasan Ziyâeddin Itr (Beyrut: Dâru'l Beşâiru'l İslamiyye, 1408/1987), 140.

bilhassa ilmiyle temayüz etmiş olan Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Osman (ö. 35/656), Hz. Ali (ö. 40/661), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Übey b. Kâ'b (ö. 33/654 [?]), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63), Hz. Âişe (ö. 58/678) gibi öncü şahsiyetlerden öğrenmeye çalışmışlardır. Nitekim Hz. Peygamberin vefatından sonra tefsir alanında en önemli rolü sahâbe üstlenmiştir.¹³

Sahâbelerin Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin manalarını anlamada aynı derecede olmamaları ise gayet doğal bir durumdur. Farklı anlayış kabiliyetine sahip olmaları, bazılarına kolay olanın diğer bazılarına karmaşık gelmesi, çevresel faktörler ve dile olan vakıfiyet gibi hususlar bu tabii durumun oluşmasına sebep olmuştur.¹⁴

Bu konuda otorite sahâbelerin de vefat etmesi ile birlikte insanlar, Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili akıllarına takılan soruları sorabilecekleri bir otorite aramışlardır. Bu da Kur'ân ilimlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Kur'ân ile ilgili ilimlerin ortaya çıkmasına sebep olan bir diğer husus da; İslâm'ın yayılmasıyla birlikte farklı ırklardan ve farklı dilleri konuşan insanların, ilk dönem Müslümanlarının sahip olduğu fasih bir Arapça bilgisine sahip olmamaları ve Kur'ân-ı Kerîm'i tam manasıyla anlayamamalarıdır.

Özellikle bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki; ilk dönemlerde Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ilmî bilgiler tek bir kanaldan, yani Hz. Peygamberden gelmiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra da her ne kadar bu bilgiler farklı kaynaklardan, yani öncü sahâbelerden gelmişse de, bu bilgilerin bulunduğu nokta Hz. Peygamber olmuştur.

Batıda doğup büyümüş ve ardından İslâm'ı seçerek Müslüman olmuş bir isim olan John Davenport Hz. Peygamberin hayatı ile ilgili olarak şöyle demiştir: *“Peygamberler arasında hayatı Hz. Muhammed (s.a.v.) kadar en ince detayına kadar kayıt altına alınabilen başka kimse yoktur”*¹⁵

Bu gerçeği Elmalılı (ö. 1361/1942) şöyle ifade eder:

¹³ Bk. İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968), 45.

¹⁴ Bk. Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, (Kahire: Dâru'l Hadis, 1433/2012), 1/34.

¹⁵ John Davenport, *An Apology for Mohammed and the Koran* (Londra: Dryden Press: J. Davy and Sons, 1882), 1.

“Hz. Muhammed (s.a.v.) hem peygamberlerin sonuncusu, hem de diğer peygamberleri tasdikleyen ve belgeleyen ilâhi bir mühürdür. Eğer o gelmeseydi ve Kur’ân nâzil olmasaydı insanlık diğer peygamberleri dahi unutup gidecek varlıklarından belki haberleri dahi olmayacaktı. Kur’ân diğer peygamberlerin varlığını ilmen ispatlamıştır.”¹⁶

Bazı müsteşrikler Kur’ân kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler olduğunu ve bu nedenle kendi ideolojileri doğrultusunda bu kelimenin Arapça olmayıp, kaynağının başka diğer yabancı diller olabileceği, bundan dolayı da Kur’ân-ı Kerîm’in kaynağının Tevrat veya İncil olabileceği gibi iddiaları gündeme getirmeye çalışmışlardır.¹⁷

Theodor Nöldeke (ö. 1349/1930) ve Richard Bell (ö. 1371/1952) gibi bazı müsteşriklerin tarihsel ve kronolojik düzlemde Kur’ân-ı Kerîm’i tanımlamaya çalıştıkları, Mekkî ile Medenî âyetleri alt başlıklar halinde değerlendirdikleri ve farklı sınıflandırmalarda buldukları görülmektedir.¹⁸

Kanaatimizce müsteşriklerin buradan varmak istedikleri asıl amaçları, Kur’ân-ı Kerîm’in kendisinden önce gönderilerin Tevrat ve İncil’den etkilendiği ve alıntılar yapmak suretiyle onların bir kopyası olduğu iddialarını gündeme getirebilmektir.

Ancak müsteşriklerin bu çalışmaları her ne kadar kendine birkaç müntesip bulmuş olsa da İslâm âleminde karşılık görememiş, çeşitli İslâm âlimleri tarafından eleştirilmiş ve gereken cevaplar verilmiştir.¹⁹

Sahâbelerin ölümüyle birlikte ise Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili ilmî bilgilerin doğruluğunun tespit edilmesi için bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü bu bilgilerin geldiği kanallar bu dönemde artmış, kaynakların hangisine güvenilmesi gerektiği konuları ortaya çıkmıştır. İşte tüm bu sebepler ışığında ihtiyaç duyulan otorite Kur’ân ilimleri olmuştur.

¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim, 1992), 6/321.

¹⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü-İlmu Usûli’t-Tefsir* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 132, 1976), 31-33.

¹⁸ Richard Bell, *An Introduction to the Qur’an* (Edinburgh: Edinburgh At The University Press, 1953), 100-114.

¹⁹ Bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No. 192, 2017), 255-263.

1. 7. KUR'ÂN-I KERÎM'İN MUHTEVÂSİ

1. 7. 1. KUR'ÂN-I KERÎM'İN İÇERDİĞİ TEMEL MESAJLAR

Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin ana temalarının iman ile ilgili olduğu net bir biçimde görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm her türlü çelişkiden uzak, müthiş bir ahenk içerisinde, muhataplarını aciz bırakan, Arapça olarak indirilmiş eşsiz bir kelâmdır. Konuyla ilgili olarak İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) '*Kur'ân-ı Kerîm'den eğer ki bir kelime dahi çıkarılsa, yerine o kelimedden daha güzelini bulmak amacıyla tüm Arap Dili taransa, yine de öyle bir kelime bulunamaz*'²⁰ doktrini de gayet yerinde bir tespittir.

Tarih boyunca Kur'ân âyetlerine lafız olarak benzetilmeye çalışılmış bazı girişimler de olmuştur. Peygamber olduğunu iddia eden Müseylimetü'l Kezzâb'ın (ö.12/633), taklitten öteye geçmeyen, içi boş, Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve anlam yönünden ifa ettiği sanatların hiçbirisine vakıf olmayan, amacının sırf menfaat ve insanları aldatma olduğu açıkça ortada olan şu bayat sözleri buna örnektir. '*Öğüttükçe öğütenlere! Hamur yapanlara! Ekmek pişirenlere ant olsun!*'²¹

Bu ve buna benzer girişim örnekleri çoğaltılabilir. Ancak tarihî gerçekliğe bakıldığı zaman görülmektedir ki; Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz ahengi, ifade tarzlarındaki tutarlılığı, anlam bütünlüğü, söz sanatlarındaki mükemmelliği, taklitten ve kendisinden öncekileri tekrardan tamamen uzak oluşu, bir benzerinin asırlar geçmiş olmasına rağmen, teknoloji çağında bulunulmasına rağmen, meydana getirilememiş olması,²² Kur'ân-ı Kerîm'in kendisinin de meydan okuyarak ifade ettiği şu mucizevî yönüne işaret etmektedir:

²⁰Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, nşr. Katar İslâmî İşler Bakanlığı-Doha (Beyrut: Daru'l Hayr, 2007), 1/45.

²¹Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/461.

²²Buna tehaddî adı verilir. Tehaddî: Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok defa meydan okuması, kendisinin bir benzerini meydana getirebilmeleri için karşıtlarına hodri meydan demesidir. Bu meydan okumaya karşılık verebilen ise olmamıştır.

‘‘Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz (Kur’ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah’tan (c.c.) başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer, yapamazsanız, ki; hiçbir zaman yapamayacaksınız. O halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.’’²³

Kur’ân-ı Kerîm lafız ve mana itibariyle insanoğlunun rahatlıkla anlayabileceği kadar sade, üslup ve sanat bakımından ise akıllara durgunluk verecek oranda çeşitliliğe ve insanüstü bir yapıya sahiptir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan et-Tasrifü’l Kavî ve et-Tasrifü’l Beyan²⁴ üslûpları da bunun en önemli delillerindedir. Öyle ki, o; en zengin dillerden biri olan Arap dilinin, bütün sanatsal özelliklerini harmanlayarak mükemmelin de ötesini ortaya koymuştur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in kendisi de ‘‘Biz onu, Allah’a (c.c.) karşı gelmekten sakınınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur’ân olarak indirdik’’²⁵ âyetiyle bu gerçeği dile getirmektedir. Bu minvalden hareketle Kur’ân-ı Kerîm’i ve içerisindeki ifadeleri, Arap dilinin kaide ve kuralları ile okuyup anlamaya çalışmak kaçınılmazdır.

1. 7. 2. KUR’ÂN-I KERÎM’İN ÂYETLERİ ARASINDAKİ İNSİCAM

Kur’ân-ı Kerîm insanlığa gönderilmiş eşsiz bir kitaptır. Bu ilâhi kelâm, içerisinde barındırdığı söz sanatları, ifade tutarlılığı, eşsiz üslubu ve harikulade ahengi ile muhataplarının dahi gözlerini kamaştırmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in ilk âyeti ile son âyeti, ilk sûresi ile son sûresi arasında dahi bir uyumun olduğu açıkça görülmektedir. Kur’ân-ı Kerîm bütünsel bir bakış açısıyla irdelendiğinde ise görülmektedir ki, ilk âyetleri ile son âyetleri arasında anlam bakımından etkileyici bir insicam bulunmaktadır.

Kur’ân’ı Kerîm’in ilk sûresinin ilk âyetleri her işe Allah’ın (c.c.) ismi ile başlanmasını, aynı zamanda her durumda Allah’a (c.c.) şükrederek, tüm sıkıntılı

²³ Bakara, 2/23-24.

²⁴ Tasrifü’l Kavî: Söz sanatlarındaki müthiş zenginlik anlamındadır. Tasrifü’l Beyan ise; Mana ve ifade tarzının çeşitliliğindeki harikuladelik manasındadır. Bu terimler Kur’ân-ı Kerîm’in çok çeşitli kalıplar kullandığını, tekdüze açıklama ve tonlamaları değil, farklı üslup ve lafızları vurgulu bir şekilde ele aldığını ifade etmektedir. Bk. Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 2/401-402.

²⁵ Zümer, 39/28.

durumlarda yalnızca O'na sığınarak, O'ndan yardım talep edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in son sûresinin son âyetlerinde ise yine Allah'a (c.c.) sığınılması gerektiğinden bahsedilmekte ve kimlerin şerrinden Allah'a (c.c.) sığınılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Buradan da Kur'ân'ı Kerîm'in ilk ve son âyetleri arasında dahi bir insicamın bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.²⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bazı sûrelerin Hurûf-ı Mukattaa ile başlaması ise aslında bir meydan okuyuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönünü, yani karşısındakileri aciz bırakışımı ifade etmek içindir. Sûrelerin bu şekilde başlaması, Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhi bir kelâm olduğunu, en yetkin ve değişmez otoritenin Allah (c.c.) olduğunu beyan etmek içindir.

Sûrelerde yer alan secde ifadeleri ise; insanın aciz bir varlık olduğunu, bu yüzden de onun Kur'ân-ı Kerîm'in hükümleri karşısında el pençe divan durması gerektiğini ifade etmek içindir. Aynı zamanda bu insicam insanın, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği yasa ve kanunları hayatında uygulaması, Allah'ın (c.c.) önünde büyülenmeden saygı ile eğilerek, yalnızca ve yalnızca “tek olan, eşi ve benzeri bulunmayan Allah'a (c.c.)”²⁷ secde etmesi gerektiğini de gözler önüne sermektedir.

Sûrelerin üslup ve içerik bakımından itikat ve iman konusu üzerinde durduğu, ahirete iman meselesini ise sıkça işlediği görülmektedir. Vahiy ve nübüvvet konularına da değinilmekte, Hz. Peygamber ve diğer bazı peygamberlerin karşılaştıkları direnişlere de yer verilmektedir. Ahirete inkârın sebepleri ise genel olarak kibir ve keyfine göre yaşamak şeklinde iki başlık altında toplanmaktadır. Tıval²⁸ olarak nitelenen sûrelerde ise ahirete iman konusu sebep ve sonuçları ile birlikte genişçe ele alınmakta, cennet ile cehennem gibi hususlardan bahsedilerek ahirete iman konusu derinleştirilmekte ve diğer semâvî dinlere de atıfta bulunulmaktadır.

Bu sûrelerde iman edip iyilik yapanların ödüllendirileceği, inkâr edip kötülük yapanların ise cezalandırılacağı açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Ayrıca Nûh kavminin taşkınlığı, Âd kavminin nankörlüğü, Semûd kavminin kibri, Lût kavminin

²⁶ Burada bahsedilen Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ve son sûrelerinden kasıt Mushaf tertibine göredir. Bk. Fâtiha ve Nâs sûreleri.

²⁷ Bk. İhlâs, 112/1-4.

²⁸ Tıval: Yedi uzun sûre anlamındadır. Bk. Süyûtî, *el-İtkan*, 120; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/196.

hayâsızlığı, Medyen halkının zorbalığı, Firavun'un asiliği, İsrâiloğullarının pek çok yasağı çiğnemesi de yer yer işlenmiştir.²⁹

Geçmişte yaşamış peygamber ve onların gönderildikleri kavimlerden kısım kısım bahsedilmektedir. Bu sûrelerin gayesi, onların başlarına gelen olayları aktarmak değil, bilakis ibret alınmasını ve ders çıkarılmasını sağlayarak, insanları iman etmeye yönlendirmektir. Bunu şu âyet-i kerîme dile getirmektedir: *‘İşte memleketler! Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişti. Fakat onlar daha önce yalanladıklarına inanacak değillerdi. Allah, kâfirlerin kalplerini işte böyle mühürler.’*³⁰

Bahsi geçen bu sûrelerin ana temalarından birisi de sözünden dönenlerin kınanmasıdır. Nitekim Ashâbü's-Sebt'in³¹, Allah'a (c.c.) söz verip ardından verdikleri sözü ve yasağı çiğnemeleri, İsrâiloğullarının sürekli olarak Allah'a (c.c.) vermiş oldukları kulluk sözünü ihlal etmeleri ve sıkıntılardan kurtulup rahata erince ettikleri yeminlerini bozmaları³² buna örnek olarak gösterilebilir. Buradan anlaşılmaktadır ki insanoğlunun büyük bir çoğunluğu Allah'a (c.c.) Elest Bezminde³³ vermiş oldukları sözü çiğnemişlerdir. Nitekim *‘Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk’*³⁴ âyeti de bunun delillerindedir.

Bahsi geçen bu sûrelerde putperestlik ve nihayetinde şirk eleştirilmiş, ismi Tevrat ve İncil'de de geçen nebiye iman edilmesi tavsiye edilmiş, en üstün meziyetin iman olduğu güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Ayrıca şeytanın her türlü vesvesesinden Allah'a (c.c.) sığınmak gerektiği zikredilmiş, İblis'in Allah'a (c.c.) nasıl karşı geldiği ve Hz. Âdem ile Havvâ'ya nasıl tuzaklar kurduğundan bahsedilmiştir.

²⁹ Bk. Emin Işık, “A'râf Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/259-261.

³⁰ A'râf, 7/101.

³¹ Ashâbü's-Sebt: Geçmiş dönemlerden birinde deniz kıyısında yaşamış olan, Allah'ın (c.c.) Cumartesi günü avlanma yasağı koymasına rağmen, kendilerince hile yaparak bu yasağı çiğneyen kavimdir. Bk. A'râf, 7/163.

³² Bk. A'râf, 7/135.

³³ Elest Bezmi: Allah'ın (c.c.) insanların bedenlerini yaratmadan önce ruhlarını yaratarak, onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorması, insan ruhlarının da; “Evet, Sen Bizim Rabbimizsin, buna şahidiz” diyerek cevap vermesi şeklinde gerçekleşen konudur. Bk. A'râf, 7/172.

³⁴ A'râf 7/102.

Sûreler ve âyetler arasındaki bu insicam, Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz olduğu, karşısındakileri aciz bıraktığı, tapınılması gerekenin yalnızca Allah (c.c.) olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu insicam neticesinde görülmektedir ki, Allah (c.c.) muhataplarına meydan okumakta ve onları kendisine secde etmeye davet etmektedir. Bu da araştırmamızın konusunun içeriği hakkında bir ipucu vermektedir.

1. 8. KUR'ÂN İLİMLERİNE GENEL BAKIŞ

1. 8. 1. KUR'ÂN İLİMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Sözlüklerde “ilim” kelimesi bir şeyi bilmek, bir şey hakkında bilgi sahibi olmak olarak tanımlanmakta, cehaletin zıttı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca âlimin, bildiğiyle amel eden kimse olduğundan bahsedilmektedir.³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de ilim ile ilgili olarak şöyle buyrulur:

“De ki: Ey Rabbim! İlmimi artır.”³⁶

“Allah'tan (c.c.) kulları içinde ancak ilim sahibi olanlar korkar.”³⁷

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”³⁸

“Allah (c.c.) içinizden iman edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir.”³⁹

Konumuzla ilgili olarak ilmin ve onu insanlara aktarmanın önemi ile ilgili hadiste ise şöyle buyrulur:

“Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) radiyallahu anhtan: Şöyle demiştir: Nebî-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Allah'ın (c.c.) benim (vasıtam)la gönderdiği hidayet ve ilim bol yağmura benzer. (Bu yağmur, kâh öyle) bir toprağa düşer ki onun bir kısmı suyu kabul eder de çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (üstünde) tutar da Allah (Teâlâ) halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler (hem hayvanlarını) suvarırlar, ekin ekerler. (Bu yağmur) diğer (bir nevi) toprağa daha isabet eder ki düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar ne çayır bitirir. Allah'ın (c.c.) dinini anlayıp da Allah'ın (c.c.) benim (vasıtam) la gönderdiği (hidayet ve ilimden) faydamend olan ve bunu bilip (başkasına)

³⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luğa* (Beirut: Dâru İhyâu't Tûrâsî'l Arabiyye, 1421/2000), “alm”, 2/252-255.

³⁶ Tâhâ, 20/114.

³⁷ Fâtır, 35/28.

³⁸ Zümer, 39/9.

³⁹ Mucâdele, 58/11.

bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allah'ın (c.c.) benimle irsâl olunan hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir."⁴⁰

Hız. Ali ilmin önemini anlatırken şunları söyler:

*"İlim peygamberlerin insanoğluna mirası olup, eksilmeyen, sahibini koruyan, öldüğünde kabre kadar ona eşlik eden en değerli hazinedir."*⁴¹

İslâm âleminde ilmî çalışmalar ilerleyen asırlarda da hız kesmeden devam etmiştir ve bu konuda yapılan çalışmalar önemini korumuştur. Bütün bu ve benzeri yönlendirmeler Kur'ân-ı Kerîm ve onunla ilgili çalışmaları artırmış sonuçta Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ilimler hakkında araştırma ve çalışmalar artarak devam etmiştir. Daha sonraları da bu ilimler sistematik bir temele oturmuş, bu konuda pek çok eser kaleme alınmış ve neticede Kur'ân ilimleri bir ilim dalı haline gelmiştir.

Kâfiyeci'de (ö. 879/1474) konuyla ilgili olarak *"ilmin fazilet ve şerefine Kitap, sünnet, eserler ve aklın delâlet ettiğini"*⁴² ifade etmiştir.

İlim öğrenmekteki asıl hedefi açıklarken Kur'ân Yahudi ve Hıristiyanların kendilerine ilim verildikten sonra, ondan yüz çevirmeleri ve kibirlerine yenik düşmelerine dikkat çeker. Nitekim *"Sen onların dinlerine uymadıkça yahudiler de hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: "Asıl doğru yol ancak Allah'ın (c.c.) yoludur." Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah (c.c.) sana ne dost ne de yardımcı olacaktır"*⁴³ âyetinde ifade edildiği üzere Yahudi ve Hıristiyanların kibir ve inatta diretecekleri, onların dinine tabi olunmadığı sürece asla Müslümanlardan hoşnut olmayacakları ifade edilmektedir. Burada Hız. Peygambere hitaben *"sana gelen ilimden"* kastın ise Allah'ın (c.c.) yolu, İslâm dini, vahyin vurguladığı gerçekler, yani Kur'ân'ı Kerîm'in bizzat kendisi olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (Şam-Beyrut: Dâr'u İbn Kesîr, 1423/2002), "İlim", 20 (No. 79); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Raed bin Sabri bin Ebî Alfa (Riyad: Dârü'l Hadârah, 1436/2015), "Fezâil", 2282.

⁴¹ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû'âti'l-'ulûm*, (Beyrut: Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, 1405/1985), 1/10.

⁴² Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Kâfiyeci el-Hanefî, *et-Teyisîr fi kavâ'idü 'ilmi't-tefsîr*, çev. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 116, 1974), 81.

⁴³ Bakara, 2/120.

⁴⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir* (Beyrut: El-Mektebetü'l Asriyyetü, 1440/2019), 1/77.

Bu noktada ‘‘Ehl-i kitaba her türlü mûcizeyi getirsen onlar yine de senin kiblene asla dönmezler. Sen de onların kiblesine uymayacaksın. Onlar birbirinin kiblesine de uymazlar. Eğer sana gelen kesin bilgidен sonra onların arzusuna uyarsan, işte o vakit sen kesinlikle hakkı çiğneyenlerden olursun’’⁴⁵ âyetinde de ifade edildiği üzere onlara her türlü delil aktarılsa da kati olarak dönmeyecekleri ifade edilmektedir.⁴⁶

Modern dönemde Kur’ân ilimleri alanında en önemli şahsiyetlerden birisi Zürkânî (ö. 1367/1948)’dir. Onun Kur’ân ilimlerini sistematik bir tarzda, modern bir üslûp ve dil ile açıklamaya çalışması, Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili güncel şüphe ve tereddütlere cevaplar bulmaya çalışması takdire değerdir.⁴⁷

Zürkânî, Kur’ân ilimleri’nin ortaya çıkma amacının Kur’ân-ı Kerim’e hizmet etme gayesi olduğunu belirtir⁴⁸ ve Ulûmu’l Kur’ân’ın tarifini ise şu şekilde yapmaktadır:

‘‘Nüzûlü, tertibi, derlenmesi, yazılması, okunması, i’câzı, nâsîh ile mensûhu ve kendisine yönelik şüpheleri bertaraf etmesi gibi Kur’ân ile ilgili hususları ele alan ilim dalıdır. Bu ilme ‘‘Ulûmu’l Kur’ân’’ adı verilmesinin sebebi ise çeşitli ilimlerin bir özeti mahiyetinde olmasından kaynaklanmaktadır.’’⁴⁹

1. 8. 2. KUR’ÂN İLİMLERİNİN DALLARI

Zerkeşî (ö. 794/1392), Kur’ân ilimlerinin Tevhid, tezkîre ve ahkâm gibi üç ana unsurdan oluştuğunu belirtmektedir. Tevhid ile kastedilen, Yaradan’ın isim, sıfat ve fiileriyle bilinmesi ve mahlûkatın tanınmasıdır. Tezkîre ifadesiyle kastedilen cennet ve cehennem gibi mükâfat ve tehdit unsurlarının insanlara aktarılması ve hatırlatılmasıdır. Ahkâm ise; faydalı ve zararlı olan şeylerin açıklanması, emir ve yasak gibi hükümlerin bildirilmesidir.⁵⁰

⁴⁵ Bakara, 2/145.

⁴⁶ Ebü’l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî, *et-Tibyân fî i’râbi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), 70.

⁴⁷ M. Suat Mertoğlu, ‘‘Zürkânî’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/579-580.

⁴⁸ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/19.

⁴⁹ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/21-22.

⁵⁰ Bk. Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfîî, *el-Burhân fî ’ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraachli (Beyrut: Dâru’l Ma’arife, 1409/1988), 1/31-32.

Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkışı esas itibariyle Hz. Peygamber dönemi ile başlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk müfessiri Hz. Peygamberin bizzat kendisi olup, insanlar o dönemde Kur'ân-ı Kerîm'den anlayamadıkları bir husus olduğunda Hz. Peygambere başvururlardı. Hz. Peygamberin vefatından sonra ise, Hulefâ-i Râşidîn öncülüğünde Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd ve ilim ile temayüz etmiş diğer tüm sahâbîler aracılığıyla bu faaliyetler devam etmiştir. Özellikle Tefsir ilmi, başta Abdullah bin Abbas olmak üzere bu konuda otorite olmuş sahâbîler aracılığıyla seyrini sürdürmüştür. Nahiv ilmi ise özellikle Hz. Ali ile birlikte gelişimini devam ettirmiş ve “İ'râbu'l Kur'ân” ilminin doğuşuna zemin hazırlamıştır. “Tefsir, Esbâb-ı Nüzûl, Nâsîh ile Mensûh ve Garîbu'l Kur'ân” gibi ilimlerin temelleri bu dönemlerde atılmaya başlanmıştır.⁵¹

Sonraki dönemlerde müstakil eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu alanda ilk eserleri yazan Şu'be İbn el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyân İbn Uyeyne (ö. 198/814), Vekî' İbn el-Cerrâh (ö. 197/812), Tâberî (ö. 310/923) gibi isimlerdir.

Hicrî üçüncü yüzyılda ise Ali İbn el-Medîni'nin (ö. 234/848-49) “Esbâbu'n Nüzûl”, Ebû Ubeyd Kâsım İbn Selâm'ın (ö. 224/839) ise “Nâsîh ile Mensûh” isimli eserleri önemlidir.

Hicrî dördüncü yüzyılda, Ebû Bekir es-Sicistânî'nin (ö. 330/941) “Garîbu'l Kur'ân”, beşinci yüzyılda Ali İbn Sâid el-Hüfî'nin (ö. 430/1038) “İ'râbu'l Kur'ân, altıncı yüzyılda Ebu'l-Kâsım Abdurrahman es-Süheylî'nin (ö. 581/1185) “Mübhemâtu'l Kur'ân”, yedinci yüzyılda İbn Abdisselâm'ın (ö. 678/1279) “Mecâzu'l Kur'ân”, Alemuddin es-Sehâvî'nin (ö. 643/1245) ise “Kıraât” ilminde eserleri bulunmaktadır. Daha sonraları ise “Aksâmu'l Kur'ân, Emsâlu'l Kur'ân, Hucecu'l Kur'ân, Bedâiu'l Kur'ân, Resmu'l Kur'ân” ve diğer Kur'ân ilimleri alanında pek çok eser kaleme alınmıştır.⁵²

Kur'ân ilimleri denince akla ilk gelen eserlerden bir tanesi de şüphesiz ki Hicrî sekizinci yüzyılda Bedruddin ez-Zerkeşî tarafından kaleme alınmış olan “*el Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*” isimli eserdir. Kur'ân ilimleri alanında bir diğer şaheser de hicrî dokuzuncu yüzyılda kaleme alınmış olan Suyûtî (ö. 911/1505)'nin “*el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*”dır. Her ne kadar daha sonraki dönemlerde de Kur'ân ilimleri ile

⁵¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/22-23.

⁵² Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/23-24.

ilgili Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1338/1920) "*et-Tibyân fî ulûmi'l Kur'ân*", Tantâvî Cevherî'nin (ö. 1358/1939) "*el-Kur'ân ve'l-ulûmu'l-asriyye*" gibi çeşitli eserler kaleme alınmışsa da Zürkânî, Suyûtî'nin ölümüyle birlikte Kur'ân ilimleri alanında başlayan bu geniş çaplı telif hareketinin son bulduğunu belirtmiştir.⁵³

Kur'ân ilimlerinin ilgi sahasına giren ana konular ise başta Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat kendisi ve Tefsir ilmi olmak üzere genel olarak şu şekildedir:

Nüzûlu'l-Kur'ân (Esbâb-ı Nüzûl), İ'câzü'l Kur'ân, Gârbü'l Kur'ân, Kasasü'l Kur'ân, Müteşâbihü'l Kur'ân, Müşkilü'l Kur'ân, Kıraât, Vücûh ve Nezâir, Müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve diğer dillere olan çevirileri, Mekkî ve Medenî Âyetler, Kur'ân-ı Kerîm'in Toplanması, Âyet ve Sûrelerin Tertibi, Yedi Harf (Lehçe), Resmu'l Mushaf ve Kur'ân-ı Kerîm'in yazılması, Muhkem ve Müteşâbih, Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu, Nesh, ilim, bilim, fen, tarih (tabakât ve terâcim), Sözlükler vb.

Kanaatimizce "Kur'ân ilimleri" nin ilgi sahasına, Kur'ân-ı Kerîm hakkında araştırma yapmış olan gayri-müslimler ve onların eserlerinin de analiz, kritik ve tenkitlerinin de yapılmak suretiyle girmesi gerektiğidir.

Özellikle tezimizin de konusunu teşkil eden müsteşrikler ve onlar hakkında İslâm dünyasında çalışma yapmış olan Ömer b. İbrahim Radwan gibi ilim adamlarının eserleri de bu sahada değerlendirilmelidir. Çünkü bu tür eserlerde müsteşriklerin görüşlerine yer verildikten sonra onlara karşı getirilen deliller ele alınırken yoğun bir şekilde Kur'ân ilimleri ve tefsirlerden yararlandıkları görülmektedir.

1. 9. TEFSİR İLMİNE GENEL BAKIŞ

1. 9. 1. TEFSİR İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.) katından gönderilmiş ilâhi bir kitaptır. Zaten Kehf sûresi de; "*Hamd, kuluna Kitab'ı (Kur'ân'ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan*

⁵³ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/27.

Allah'a (c.c.) mahsustur'' âyetiyle başlamaktadır.⁵⁴ Özetle Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir eksiklik ve çelişki bulunmamaktadır. Yeter ki insan onu anlamak için çaba göstere, âyetlerin nüzûl sebeplerini öğrensin. Âyette kastedilenin ne olduğunu, hangi konunun kimler için gönderildiğini anlasın. Bunun için de tefsir ilmine müracaat etsin.

Sûrelerin ve âyetlerin nüzûl sebeplerini bilmeye alakalı Süyûtî eserinde Vâhidî'nin (ö. 468/1076) şu sözlerine yer verir:

*''Âyetin nüzûl ve kıssasından haberdar olmadan tefsirini yapmak imkânsızdır.''*⁵⁵

Zürkânî ise eserinde Nüzûlü'l Kur'ân'dan şu şekilde bahseder:

*''Nüzûlü'l Kur'ân, Kur'ân ilimlerinin en önemlisidir. Çünkü Kur'ân'ın nüzûlünü bilmek, Kur'ân'ın Allah'ın (c.c.) kelâmı olduğuna inanmanın, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini onaylamanın ve İslâm'ın hak din olduğunu kabul etmenin temelidir. Ayrıca bu konu diğer Kur'ân ilimlerinin de temelini oluşturur. Bütün Kur'ân ilimleri buradan beslenir. Kur'ân'ın nüzûlü konusu Kur'ân ilimlerinin temelini ve direklerini oluşturur. Temel ve direkler olmadan bir binanın yükselmesi ise mümkün olamaz.''*⁵⁶

Bu konuda önemli bir husus da âyet ve sûrelerin mekkî ve medenî oluşlarıdır. Çünkü Mekke döneminde nâzil olan âyet ve sûreler ile Medine döneminde nâzil olan âyet ve sûreler arasında belirli nüans farklılıkları bulunmaktadır. Mekkî âyet ve sûrelerde genel olarak; ilâhiyat, nübüvvet, yeniden diriliş, puta tapmanın ve batıl inançların yanlışlığı konuları genel hatları ile işlenirken, Medenî âyet ve sûrelerde ise; yasama, hukuk kuralları, ibadet, muâmelât, ehl-i kitabı İslâm'a davet gibi konular işlenmiştir.⁵⁷

Tefsir kelimesi lügatlerde; ''izah etmek, açıklamak'' anlamlarında kullanılmaktadır. İstılah anlamının ise: *''İnsan takati oranında Allah'ın (c.c.) muradına delalet etmesi bakımından Kur'ân-ı Kerîm'i araştıran ilim''* olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸

Âyette bu kelime şöyle geçmektedir: *''Onlar ne zaman bir talep ileri sürseler biz sana mutlaka kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı bildiririz''*⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılabilmesi açısından tefsir ilminin önemli bir görev üstlendiği bir gerçektir. Bu noktada oluşan külliyat sayesinde insanlar yazma,

⁵⁴ Kehf, 18/1.

⁵⁵ Süyûtî, *el-İtkan*, 58.

⁵⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/29.

⁵⁷ Bk. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/116-117.

⁵⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/265.

⁵⁹ Furkân, 25/33.

okuma, anlama, dinleme, gibi faaliyetler aracılığıyla hep Kur'ân-ı Kerîm ile haşır neşir olmuşlardır. Çünkü tefsir ilminin konusu Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Tefsir ilminin ikinci ana kaynağı ise Hz. Peygamberin kendisidir. Çünkü o Kur'ân-ı Kerîm'in ilk müfessiridir.

Tefsir ilminin üçüncü ana kaynağı ise sahâbelerdir. Bu noktada müfessir sahâbîlere örnek olarak ise; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) gösterilmektedir.⁶⁰

Tefsir ilminin dördüncü ana kaynağı ise tâbiîndir. Bu alanda ekollerin oluşmaya başladığı ve sistematik bir çerçeve çizilmeye başlandığı dönemdir.

Her ne kadar tefsir ilmiyle ilgili olarak özellikle müsteşriklerin başını çektiği güruh farklı şüphe, iddia ve yorumlamalarda bulunsalar da bunların çoğunun amacının insanların zihinlerinde tefsir ilmine yönelik değil de aslında Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik şüpheler oluşturma gayretinin olduğu aşikârdır.

Muhsin Demirci, tefsirin niteliği ile ilgili olarak yapmış olduğu tanım ve sınıflandırma ile aslında bu şüpheleri bertaraf etmekte ve şu tanımlamayı yapmaktadır:

‘İşte tefsir de tıpkı diğer ilimler gibi aynı nitelikleri bünyesinde barındıran bir ilim dalıdır. Yani onun da kendine göre konuları vardır. Bunlar da amaç ve araç konuları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Amaç konular itikadî, ahlâkî ve amelî; araç konular da yaratılış, varlıklar, kıssalar, kevnîyat ve benzeri hususlardan ibarettir.’⁶¹

Nitekim İbn Teymiyye (ö. 728/1328) tefsirin de bir usûlü olduğunu yazmış olduğu eserle onun hakkında şüphe oluşturmaya çalışanlara göstermekte ve selefin tefsir ilmindeki ihtilaflarının sebebinin çelişkiden kaynaklı değil, aksine işe çeşit ve güzellik katan tenevvü ihtilafı olduğunu belirtmektedir.⁶²

Tefsir ilmi denince akla gelen bir diğer husus da te'vildir. Kimi âlimler tefsir ile te'vil'i aynı manada değerlendirirken kimileri ise te'vil'e hoş bakmamışlardır. Burada esas olan Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili tefsir çalışması yapan kişiler ile ilgili

⁶⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/272.

⁶¹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 38.

⁶² Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Tefsir Usûlüne Giriş*, çev. Yusuf Işıcık (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), 39.

âlimlerin dile hâkim olma, anlama kabiliyeti yüksek olma, kaynaklardan yararlanma gibi kıstaslar belirlemeleridir.⁶³

İşte tüm bu gelişmeler tefsir ilminin doğuşuna, gelişmesine ve sistemleşmesine zemin hazırlamıştır.

1. 9. 2. TEFSİR İLMİNİN TÜRLERİ

Tefsirin türleri ile ilgili olarak kadim kaynaklarda net bir rivayet-dirayet ayrımı görülmemektedir. Bu kaynaklarda daha ziyade tefsirin ana kaynakları, müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler, sahâbe tefsiri, tasavvufi tefsir, müfessirin uyması gereken şartlar gibi başlıklar yer almaktadır.⁶⁴ Bu kaynaklardaki tanımlamaların ne şekilde olduğuna İbn Abbâs'ın şu tasnifi örnektir:

*“Helal ve haram ifade eden âyetlerin tefsiri, Arapların dilleri ile yaptıkları tefsir, Âlimlerin yaptıkları tefsir, Yalnızca Allah'ın (c.c.) bilebileceği tefsir.”*⁶⁵

Tefsirin türleri ile ilgili olarak usul bilginleri, bazı âlimlerin rivayet, dirayet ve işârî olmak üzere tefsir ilmini üç kısma ayırdıklarından söz etmektedirler. Konumuza yön vermesi açısından Abdullah Aygün ise şu şekilde bir tesbitte bulunmaktadır:

*“Tefsirlerin rivayet ve dirayet eserleri şeklindeki ayrımı, günümüzdeki anlamıyla sonradan ortaya çıkmıştır ve bu ayrım da Zürkânî'nin önemli bir rolü vardır. Zürkânî, me'sur tefsir yerine “tefsir bi'r-rivâye”, rey tefsiri yerine “tefsir bi'd-dirâye” kavramlarını kullanarak, rivayet-dirayet tefsirleri ayrımını ve adlandırmasını başlatmıştır. 18. yüzyıl sonrası dünyada oluşan yeni paradigma, İslam dünyasındaki ilmi faaliyetleri etkilemiştir. Oryantalist yöntem ve bakışın ilahiyat alanında önemli tesirleri olmuştur. Batı medeniyetinin etkisini iyice gösterdiği bir ortamda yaşamış olan Zürkânî ve Zehebî gibi yakın dönem araştırmacılarının çalışmaları da batıda ortaya çıkan gelişmelerin tesirinde kalmıştır. İlim tarihimizde bulunmayan, bu yeni dönemde görülmeye başlanan müstakil ve sistematik bilim tarihi çalışmaları, batıdan alınmış ve böylece önceki geleneksel yapı değişmiştir.”*⁶⁶

⁶³ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/266-267.

⁶⁴ Bk. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1436/2015), 766.

⁶⁵ Bk. Süyûtî, *el-İtkan*, 705; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/270.

⁶⁶ Abdullah Aygün, “Tefsirlerin Rivayet ve Dirayet Ayrımının Sorunları”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015/4), 144.

Bu nedenlerden dolayı konumuzla ilgili olması açısından Zürkânî'nin tasnif ve tanımlamalarına bu noktada yer vermek yerinde olacaktır kanaatindeyiz.

Rivayet tefsirlerinin sırasıyla Kur'ân'ın Kur'ân'la, Kur'ân'ın sünnetle, Kur'ân'ın sahabe sözü ile ve Kur'ân'ın tâbiûn sözü ile yapılan tefsirler olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷

Nitekim Süyûtî, Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmek isteyen kimsenin, âyetlerin tefsirini önce Kur'ân-ı Kerîm'de araması gerektiğini, eğer bulamazsa sırasıyla Sünnet, Sahâbe Kavli ve Tâbiûne başvurulması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsir yollarına bunlardan sonra olmak üzere lügat ve içtihadın da eklendiği görülmektedir.⁶⁹

Tefsir alanında belli ekollerin de zamanla oluştuğu görülmektedir. Bunlar arasında Mekke ekolü, Medine ekolü ve Irak ekolünün tâbiîn döneminde oluşmaya başladığı ifade edilmektedir. Mekke ekolünde İbn Abbâs'ın öğrencilerinden bilhassa Mücâhid b. Cebr'in (ö. 103/721) başını çektiği, Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), İkrime el-Berberî (ö. 105/723), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725) bu noktada önemli isimlerdir. Nitekim Mücâhid ile ilgili olarak onun en güvenilir râvilerden olduğu ve ondan gelen tefsirin kişiye yeteceği ifade edilmektedir.⁷⁰

Tâbiînden olan önemli Medine ekolü temsilcilerinin Zeyd bin Eslem (ö. 136/754), Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 90/709) ve Muhammed b. Kâ'b b. el-Kurazî (ö. 108/726 [?]) olduğu ve Kurazî'nin Kur'ân'ın te'vilini çok iyi bildiği ifade edilmektedir. Tâbiînden olan önemli Irak ekolü temsilcilerinin ise Mesrûk b. el-Ecda (ö. 63/683 [?]), Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi âlimler olduğu ifade edilmektedir.⁷¹

Tâbiîn dönemi tefsirine yöneltilen eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerin; Tâbiîn'in Hz. Peygamberi görmemiş olması, nakillerinde sahih isnadlara

⁶⁷ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/271-272.

⁶⁸ Süyûtî, *el-İtkan*, 695-696.

⁶⁹ Müsâid b. Süleyman et-Tayyar, *Tefsir Usûlü*, çev. Mehdi Canpolat (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2015), 36.

⁷⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/275.

⁷¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/276.

az rastlanması, içeriğinde isrâiliyyat ve hurafeler içermesine yönelik olduğu ifade edilmektedir.⁷²

Rivayet tefsirlerinin zayıf yönleri ve onlara getirilen eleştiriler de bulunmaktadır. Bunların sebepleri arasında; Yahudi ve İran kökenli Mecusilerin hileleri, fanatik mezheplerin kendi görüşlerini benimsetebilmek için uydurma rivayetlerde bulunmaları, rivayetlerin birbirine karışması, isrâiliyyata yer verilmesi, Tevrat ve İncil'den rivayetlere yer verilmesi gibi hususlar zikredilmekte ve bu noktada Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-64), Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) ve Kâ'b el-Ahbâr⁷³ (ö. 32/652-53 [?]) gibi isimlerden bahsedilmektedir.⁷⁴

Bu noktada rivayet tefsirlerinin delillerini güçlendirmek amacıyla sistematik tarzda çalışmalar yapılmaya başlanmış, hadis ilminde olduğu gibi rivayetler bir sisteme ve disipline bağlanmaya çalışılmıştır.⁷⁵

Taberî'nin, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* isimli eserinin birçok tefsir kitabının ana kaynağı olduğundan, Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Bahrü'l-'ulûm*⁷⁶ isimli eserinin çok sayıda sahâbe ve tâbiîn görüşlerine yer verdiğinden, Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr* isimli eserinden, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) tefsirinin en sahih rivayet tefsirlerinden biri olduğundan, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Me'âlimü't-tenzîl* isimli eserinden, Vâhidî'nin *Esbâbü'n-nüzûl* isimli eserinin bu alandaki en kıymetli eserlerden biri olduğundan, Nehhâs'ın (ö. 338/950) *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-mensûh* isimli eserinin bu alandaki muhteşem eserlerden biri olduğundan bahsedilmektedir.⁷⁷

Dirayet tefsiri ile ilgili olarak Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından kaleme alınmış olan önemli eserler arasında Celâleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) ve talebesi Celâleddin es-Süyûtî'nin *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286)'nin

⁷² Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/276.

⁷³ Ahbâr: “Kur'ân-ı Kerîm'de “yahudi din âlimleri” anlamında kullanılan bir tabirdir.” Bk. Osman Cilacı, “Ahbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/485-486.

⁷⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/277-280.

⁷⁵ Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *Anahatlarıyla Tefsir Tarihi-et-Tefsîr ve ricâlüh*, çev. Bahattin Dartma-Ömer Pakiş (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 35.

⁷⁶ Bu noktada, “*Bahrü'l-Ulûm*” isimli tefsir kitabının Eb'ül-Leys es-Semerkandî'ye ait olduğu belirtilmiştir. Ancak bu eserin Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'ye (ö. 860/1456) ait olduğu İslâm âlimlerince dile getirilmektedir. Bk. İshak Yazıcı, “*Bahrü'l-Ulûm*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/517-518.

⁷⁷ Bk. Süyûtî, *el-İtkan*, 719-721; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/280-283.

Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb*, Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-me'ânî*, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 730/1329 [?]) *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân ve regâ'ibü'l-furġân*, Şirbînî'nin (ö. 977/1570) *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rîfeti ba'zı me'ânî kelâmi rabbine'l-ĥakîmi'l-ĥabîr*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl* ve Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Baġdâdî'nin (ö. 741/1341) *Lübâbü't-te'vîl fi me'ânî't-tenzîl* isimli eserleri bulunmaktadır.⁷⁸

Mu'tezile tefsirlerinin önemlileri arasında Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin *Keşşâf'ı* ile Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025)'in *Tenzîhü'l-Ġur'ân 'ani'l-me'tâ'in* isimli eserleri bulunmaktadır.

Bâtini tefsirler ile ilgili olarak Abdullah b. Sebe isimli Yahudi asıllı bir kişinin İslâm'a tuzak kurmak ve fitne çıkarabilmek amacıyla Müslüman gibi görünmesi ve Kur'ân âyetlerini kendi ideolojisine uygun şekilde keyfî olarak yorumlamaya çalışması Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili olarak şüphe oluşturma çabalarının daha ilk dönemlerde başladığını göstermektedir.⁷⁹

İşârî tefsirler arasında ise; Nîsâbü'rî'nin *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân*, Âlûsî'nin *Rûhu'l-me'ânî*, Sehl et-Tüsterî'nin (ö. 283/896) *Tefsîrü'l-Ġur'ânî'l-'azîm (Tefsîrü't-Tüsterî)* ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240), *Tefsîru İbni'l-'Arabî* bulunmaktadır. İşârî tefsirin kabul şartları arasında ise; Kur'ân'ın nazmı ile manasının çelişmemesi, şer'î ve aklî delillere muarız olmaması yer almaktadır.⁸⁰

Edebî ve Bilimsel tefsirlerin, ilim ile din arasında uyuşmazlık olduğunu iddia edenlerin bu iddialarını çürütmesi gibi bazı güzel sonuçları bulunmaktadır. Bu noktada en önemli eserlerden birisi, içeriğinde pek çok kevnî ilime yer verilen, modern bir tefsir olan Tantâvî Cevherî'nin *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Ġur'ânî'l-kerîm* isimli eseridir.⁸¹

⁷⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/303-304.

⁷⁹ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/305-310.

⁸⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/312.

⁸¹ Bk. Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/323.

1. 9. 3. TEFSİR İLMİ ÇERÇEVESİNDE *ÂRÂÛ'L-MÜSTEŞRİKÎN* İSİMLİ ESERE GENEL BAKIŞ

Araştırmamızın konusu olan eser, ‘*Müştiriklerin Kur’ân-ı Kerîm hakkındaki görüşleri ve yorumlanması*’ olup, Suriye uyruklu Ömer b. İbrahim Radwan’ın doktora tezi için kaleme almış olduğu çalışmadır.⁸²

Yazar, eserin girişinde Allah’a (c.c.) hamd ettikten sonra Kur’ân-ı Kerîm’in, Tevbe ve Saff sûrelerinde geçen ‘‘O, Allah’a (c.c.) ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir’’⁸³ âyetine yer vermektedir. Radwan’ın bahsi geçen âyete eserin ilk kısmında yer vermesinin üç önemli nedeni olduğu söylenebilir:

Birincisi; âyette geçen ‘‘peygamberini hidayet ve hak dinle gönderen’’ ifadesidir. Bu ifade Hz. Peygamberin, müşrik ve müştiriklerin iddia ettiği gibi bir kâhin değil, bilakis hakiki manada Allah (c.c.) tarafından insanlara İslâm dinini anlatmak için gönderilmiş bir elçi olduğu gerçeğinin ilanıdır.

İkincisi; yine âyette geçen ‘‘Allah’a (c.c.) ortak koşanlar (müşrikler) hoşlanmasalar bile’’ ifadesidir. Yazar eserinin bu kısmında bahsi geçen âyetten önce benzer diğer âyetlerden de hareketle, ‘‘kâfirler hoşlanmasa bile’’⁸⁴ cümlesine yer vererek, her ne sebeple olursa olsun müşriklerin olduğu gibi, pek çoğu inkârcı olan müştiriklerin de İslâm dininden, Kur’ân-ı Kerîm’den ve Hz. Peygamberden asla memnun olmayacaklarını veciz bir şekilde ortaya koymuştur.⁸⁵

Üçüncüsü ise, bahsi geçen âyetin Tevbe ve Saff sûrelerindeki konumudur. Âyetlerin bağlamından da anlaşılacağı üzere, söz konusu âyetin öncesinde ve sonrasında Allah’ı (c.c.) inkâr edenlerden, Yahudi ve Hıristiyanların Allah’a (c.c.) oğul isnat etmelerinden, hahamların ve papazların aşırılıklarından, dinlerini tahrife

⁸² Bahsi geçen eser Mustafa Müslim tarafından neşredilmiş ve milâdî olarak 1992 yılında yayımlanmıştır.

⁸³ Tevbe, 9/33; Saff, 61/9.

⁸⁴ Bahsi geçen ifade Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli sûrelerinde ‘‘Velev Kerihe’l Kâfirûn’’ şeklinde geçmektedir. Bkz. Tevbe, 9/32; Mü’min, 40/14; Saff, 61/8.

⁸⁵ Ömer b. İbrahim Radwan, *Ârâü'l-Müştirikîn, Havle'l-Kur’âni'l-Kerîm ve Tefsîruhû*, nşr. Mustafa Müslim (Riyad: Dâru’t Taybe, 1992), 1/5.

uğratmalarından, dünyaya olan aşırı düşkünlüklerinden ve de İslâm'ın ışığını söndürmeye çalışmalarından bahsedilmesi dikkate değerdir.⁸⁶

Tüm bu bilgiler ışığında Radwan'ın, bu ifadelerinden aşağıdaki verilere ulaşılmaktadır:

1-Yazar, İslâm'dan taviz vermeyerek tarafını belli etmektedir.

2-Yazar, özellikle batıda İslâm'a karşı karalama propagandası yürüten Yahudi ve Hıristiyan dinlerine mensup olan müsteşriklere, karşı sentezler ortaya koymaktadır. Yazarın bu sentezleri ortaya koyarken ülkesinde dahi, pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kaldığı bizzat kendisi tarafından dile getirilmektedir.⁸⁷

Radwan, eserinde bahsi geçen âyetleri zikrettikten sonra şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“İslâm dini insan fıtratına uygun olup, bu din gücünü de bizzat kendisinden almaktadır. İslâm dininin cihanşümul ve yaşanabilir olması neticesinde insanlardan pek çoğu bu dini benimsemiş ve İslâm'a girmiştir. İslâm dini bu sayede pek çok ülke ve kıtada yaşanmaya başlamıştır. İslâm dininin etkisiyle önemli medeniyetler kurulmuştur. Bunun neticesinde de Müslümanlar çeşitli kültürlerle etkileşimde bulunmuştur. Batı da bunlardan bir tanesi olmuştur. Batının İslâm dünyasına karşı başlattığı Haçlı seferleri ile fiziksel bir karşılaşma olmuş ve Batı, bu yolla İslâm dini ile mücadele edemeyeceğini anladıktan sonra başka yollardan mücadeleye girişmiştir. Batının başvurduğu diğer yollar fikrî, aklî, bilimsel ve sanatsal yönlerden olmuştur. Bu yöntemle gayeleri İslâm diniyle her alanda savaşıyor, ona galip gelmektedir. Bu hedeflerine ulaşabilmek için Batıda pek çok müessese kurulmuş ve bu müesseselerde birçok insan yetiştirilmiştir. Müsteşrikler de bu müesseselerden yetişmiş ve bahsi geçen halkanın en temel ayağı olmuştur.”⁸⁸

Aslında bu çalışmaların arka planında yatan bir diğer sebep ise Batı dünyasında İslâm'ın duyulmaya ve yayılmaya başlamasıdır. Batıda özellikle de Avrupa'da insanların İslâm ile tanışmaları ve Müslüman olmalarının önüne geçebilmek amacıyla İslâm'a karşı karalama ve İslâm hakkında şüpheler oluşturma faaliyetlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim verilere bakıldığı zaman çoğunlukla Hıristiyan dinine mensup olan Avrupa ülkelerinde araştırma ve inceleme

⁸⁶ Bk. Tevbe, 9/29-35; Saff, 61/6-9.

⁸⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/6.

⁸⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/5.

neticesinde İslâm'dan etkilenerek Müslüman olanların sayısı günden güne artmaktadır.⁸⁹

Müsteşriklerin ortaya çıkışı ve İslâm'a karşı yürüttükleri propaganda, misyonerlik faaliyetlerinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Müsteşriklerin yürüttükleri çalışmalar bazı noktalarda kendilerince başarıya ulaşmış, Araplar ve İslâm âlemi üzerinde etkiler bırakmıştır.

Müsteşriklerin görüşlerinin İslâm âlemi üzerinde etkili olmasının en önemli sebebi, Batıdaki kurumlarda eğitim alarak ülkesine geri dönen, buradaki akımlardan etkilenerek İslâm hakkında farklı düşünce ve görüşlere sahip olan kişilerin yeni yöntemler benimsemesi ve bu doğrultuda eserler kaleme almasıdır. Bunun neticesinde, müsteşriklerin dolaylı olarak etkisiyle birçok öğrenci yetişmiş, pek çok araştırma yapılarak, makaleler yazılmıştır.⁹⁰

Müsteşriklerin yapmış olduğu çalışmalar bu denli çok iken, müsteşrikler hakkında İslâm âleminde yapılan çalışmalar ise o denli kısırdır. Nitekim Radwan müsteşriklerle ilgili çalışma yaparken, pek çok sıkıntıyla karşılaştığını, İslâm âleminde müsteşrikler hakkında yazılmış eser sayısının yok denecek kadar az olduğunu, müsteşriklerin yazmış oldukları eserleri inceleyebilmek için İngiltere'ye gittiğini ve bu kitaplardan bazılarını oradan temin ettiğini ifade etmektedir.⁹¹

Radwan'ın eserinde genel olarak ele aldığı ve incelemeye çalıştığı müsteşriklerin ve onların kaleme almış olduğu eserlerinin en meşhurları şunlardır:

Introduction to the Qur'an (Kur'ân'a Giriş) - Richard Bell (ö. 1371/1952) ve Montgomery Watt (ö. 1427/2006).⁹²

Introduction au Coran (Kur'ân'a Giriş) – Regis Blachere (ö. 1393/1973).⁹³

Geschichte des Qorans (Kur'ân Tarihi) – Theodor Nöldeke (ö. 1348/1930).⁹⁴

Radwan'ın eserinde Goldziher (ö. 1340/1921) ve Nöldeke gibi müsteşriklere geniş kapsamlı bir şekilde yer vermesi oldukça önemlidir. Konumuzla ilgili olarak Edward Said'in (ö. 1424/2003) görüşü şu şekildedir:

⁸⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Din Hizmetleri Raporu* (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2018), 82-83.

⁹⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/6.

⁹¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/7.

⁹² Bahsi geçen müsteşrikler İngiliz asıllıdır.

⁹³ Bahsi geçen şahıs meşhur bir Fransız şarkiyatçısıdır.

⁹⁴ Bahsi geçen şahıs meşhur bir Alman şarkiyatçısıdır.

‘‘Steinthal (ö. 1317/1899), Müller (ö. 1318/1900), Becker (ö. 1352/1933), Goldziher, Brockelmann (ö. 1376/1956) ve Nöldeke gibi müsteşriklerin araştırmalarına yer verilmeyen çalışmalar yetersiz sayılmalıdır.’’⁹⁵

Radwan’ın çalışmasında müsteşriklerle ilgili genel olarak şu başlıklara yer verdiği görölmektedir:

- 1-Tanım, tarif ve fikirlerinin yayılma süreci.
- 2-Ulaşmak istedikleri gayeleri ile hedefleri.
- 3-Kullanmış oldukları yol ve yöntemler.
- 4-Yahudilerin oryantalizm ile olan ilgileri.
- 5-Müsteşrik topluluk ve fırkalar.

Radwan, daha sonra ise müsteşriklerle ilgili bazı değerlendirmelere yer vermektedir. Yazarın ulaştığı bu tespitlerinin özeti ise şu şekildedir:

‘‘İslâm’a karşı çirkin ve yanlı tutumlu olmaları. Kişilikleri incelendiğinde, pek çoğunun üzerinde kilisenin etkisinin görülmesi. Pek çoğunun fikirlerinde ve yazmış oldukları kitaplarda Katolik Hıristiyanlarının etkilerinin görülmesi. Önemli bir kısmının Kilisede eğitim almış olmaları. Çalışmalarında misyonerlik ruhuyla hareket etmeleri. Çalışma ve metotlarında köhne, özgürce hareket edememiş, baskılanmış güdüler izlenmesi. Yahudi asıllı müsteşriklerin çalışmalarında, İslâm’ın kaynağını Yahudilik gibi göstermeye çalışma izlerinin görülmesi. Çalışmalarındaki konu bütünlüklerinde hata ve kopmalar olması. Ayrıca çalışmalarının olgunlaşmamış olması’’⁹⁶

Radwan, eserinde önce Kur’ân-ı Kerîm hakkında ayrı ayrı çalışma yapmış olan müsteşrikler ve onların yazmış oldukları kitaplarına değinmektedir. Daha sonra ise müsteşriklerin Kur’ân-ı Kerîm’in kaynakları, metni, cemi, şekli, içeriği, kıraatleri, kıssaları, üslûbu ve i’câzı hakkındaki şüphe ve iddialarına yer vermektedir.

Radwan, Kur’ân-ı Kerîm’in kaynakları hakkında müsteşriklerin, Hz. Peygamberin insanları İslâm’a davet ederken cahiliye dönemindeki bazı inanç, ahlak, ibadet ve gelenek kurallarını kullandığı, bunun neticesinde de Hz. Muhammed’in (s.a.v.) onların yanında bulunmasından dolayı sözlerinde de bu normların etkili olduğu iddialarına yer vermektedir. Buradan müsteşriklerin varmak istedikleri husus ise, İslâm’ın Hanîflik, Sâbîlik, Zerdüştlük, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerden etkilendiği algısını oluştırmaya çalışmaktır.

⁹⁵ Edward William Said, *Orientalism* (Londra: Penguin Books, 2003), 18.

⁹⁶ Radwan, *Arâû’l-Müsteşrikîn*, 1/8.

Yazar, müsteşriklerin bu iddialarına yer verdikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'in Allah (c.c.) tarafından Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla insanlara hidayet için gönderilmiş ilâhi bir kitap olduğundan bahsetmekte ve bu kitabın kaynağının tek olduğunu, hiçbir dinden etkilenmediğini ifade etmektedir.

Radwan, Kur'ân-ı Kerîm'in metni ve Hz. Peygamber hakkında müsteşriklerin şüphelerini ise şu şekilde sıralamaktadır:

Hz. Peygamberin zorba ve despot olduğu, sara ve histeri gibi hastalıklarının bulunduğu, kâhin ve münecimlerle bezerlikler taşıdığı, vahyin nefsi veya ilham yoluyla gerçekleştiği, güdü ve hipnotizma aracılığıyla oluşturulduğu, aklı ve fikrî bazı tecrübelerin ürünü olduğu gibi iftira ve iddialarda bulduklarını belirtmektedir.

Radwan, müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'in metni ve Hz. Peygamber hakkındaki bu iddialarının gerçekleri yansıtmadığından, bu iddiaların çirkin birer iftira olduğundan, vahyin Hz. Peygambere hak olarak, bizzat melek tarafından geldiğinden bahsetmekte ve konuyla ilgili olarak şu âyete yer vermektedir:

“(Size okuduğu) Kur'ân ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur'ân'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrâil) öğretti.”⁹⁷

Nitekim rivayetlere bakıldığı zaman burada kastedilen muhteşem görünümlü üstün gücün Allah'tan (c.c.) aldığı vahyi eksiksiz bir şekilde Hz. Peygambere ulaştıran Cebrâil (a.s) olduğu görülmektedir.⁹⁸

Müsteşriklerden bazıları; Mushaf hakkında sahâbelerin ihtilaf ederek ayrılığa düştükleri, Kur'ân âyetlerinden bazılarının nesh edildiği, Kur'ân'ın içeriğinde çelişkilerin bulunduğu, Kur'ân'ın kaynağının beşerî olduğu gibi iddialarda bulunmaktadırlar.

Radwan, Kur'ân-ı Kerîm'in cemi⁹⁹ hakkında müsteşriklerin şüphelerine yer vererek onların bu faaliyetin Hz. Peygamber döneminden sonra gerçekleştiğini bildiklerini, ancak Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman zamanında yapılan bu faaliyetin

⁹⁷ Necm, 53/4-5.

⁹⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hier, 1422/2001), 22/8-9.

⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin Hz. Ebûbekir döneminde iki kapak arasında bir araya getirilme çalışmasını ifade eden kavramdır.

selamete gerçekleşmediğini, Kur'ân âyetlerinin bir araya getirilme sürecinde eksiklikler ve fazlalıklar bulunduğunu iddia etmelerinden bahsetmektedir.¹⁰⁰

Yazar, müsteşriklerin bu iddialarının geçersiz olduğundan bahsederek şu âyete yer vermektedir:

‘‘Şüphesiz o Zikr’i (Kur’ân’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.’’¹⁰¹

Nitekim bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Kurtubî (ö. 671/1273), İslâm’ı seçme sebebiyle ilgili olarak bir yahudinin, Tevrat ve İncil’e ilave ve eksiltmeler yaptığından, bunları havra ile kiliseye götürüp onları satabildiğinden, ardından Kur’ân’ı alıp onun üzerinde bunu denemeye çalıştığından, ancak bu nüshanın götürdüğü Müslümanlar tarafından kontrol edildikten sonra satın alınmadığından, böylece Kur’ân’ın Allah (c.c.) tarafından korunan bir kitap olduğuna anladığından dolayı Müslüman olduğundan bahsetmektedir.¹⁰²

Radwan, Kur’ân-ı Kerîm’in yazılış şekli ve içeriği hakkında müsteşriklerin şüphelerinin; sûrelerdeki kelimelerin anlamları, hurûf-ı mukattaa, sûrelerin tertibi ve buna benzer konular olduğunu belirtmekte ve onların bu iddialarını reddederek, Kur’ân-ı Kerîm’in tertibi hakkında müsteşriklerin yapmış oldukları çeşitli saldırganlık ve çirkinliklerinin Kur’ân’ın i’câzını sıradanlaştırmak için yapıldığını ifade etmektedir.¹⁰³

Radwan, müsteşriklerin Kur’ân-ı Kerîm’in kıraatlerindeki farklılığın nedeninin Arap hattının yapısından ve özellikle de Kur’ân-ı Kerîm yazıya aktarılırken yapılan hatalardan kaynaklandığını iddia etmelerinden bahsemekte, bu iddialara yönelik olarak Kur’ân kıraatlerinin sahih yollardan mütevâtir bir şekilde nakledildiğini ifade etmektedir.

Radwan, müsteşriklerin Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbu hakkında, mekkî ve medenî âyetlerinin insicamında ve kıssaları hakkında bazı sorunlar olduğunu iddia

¹⁰⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/11.

¹⁰¹ Hicr, 15/9.

¹⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezâmmenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beirut: Müessesetü'r Risaletü, 1427/2006), 12/181.

¹⁰³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/12.

etmelerinden bahsetmekte ve bu iddiaları reddederek, Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu ve âyetlerinin insicamı hakkında hiçbir problemin olmadığını dile getirmektedir.¹⁰⁴

Bu konuyla ilgili olarak Bikâî (ö. 885/1480) Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi olan Fâtiha ile son sûresi Nâs arasında müthiş insicamdan bahsetmekte ve bu sûrenin bütün Kur'ân ilimlerini içerdiğini ifade etmektedir.¹⁰⁵

Radwan, müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı hakkında şüphelerinden ise şu şekilde bahsetmektedir:

*'Müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat yönünden problemlerinin bulunduğunu, çelişkili ve tutarsız ifadelerin yer aldığını iddia etmektedirler. Ayrıca gereksiz tekrarlar ile kekelenen harf ve kelimelerin yer aldığını da iddia etmektedirler.'*¹⁰⁶

Yazar, müsteşriklerin bu iddialarının ardından Kur'ân-ı Kerîm'in kaynağının ilâhi olduğundan, onda herhangi bir eksiklik bulunmadığından bahsetmektedir.

Radwan, müsteşriklerin çalışmalarına karşılık olarak İslâm âleminin nasıl hareket etmesi gerektiğine ise şu şekilde değinmektedir:

'Oryantalistlerin İslâm'a yönelik saldırılarına karşın bireysel çabalardan ziyade akademik tarzda enstitüler kurularak sistematik olarak hareket edilmelidir.

Fonların tahsis edildiği, üst düzey bilim adamlarının ve düşünürlerin onunla işbirliği yaptığı, kitap, dergi ve ansiklopedik eserlerin tercümelerinin yapıldığı, hiçbir ülkeye bağlı olmayan tarafsız bir uluslararası bilim kurumu kurarak, Kur'ân-ı Kerîm ve İslâmî ilimleri uluslararası dillere çevirerek, Batının İslâm'a yönelik karalama kampanyalarının çarpıklığı ortaya çıkarılmalıdır.

İslâmî düşünceyi sağlam bir şekilde insanlığa aktarabilmek amacıyla dersler, seminerler ve konferanslar vermek üzere Batı üniversitelerine akademisyenler gönderilmelidir.

İslâm ülkelerindeki eğitim müfredatı, yabancı düşüncelerden arındırılarak, İslâm'ın temellerine uygun şekilde düzenlenmelidir.

Batı dünyasındaki İslâmî kurum ve merkezlere yönelik doğru ve güvenilir bir şekilde bilgilendirme ve yönlendirmelerde bulunulmalıdır.

¹⁰⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/12-13.

¹⁰⁵ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, nşr. Şerefeddin Ahmed (Kahire: Dârü'l Kitâbü'l İslâmî, 1984), 22/423.

¹⁰⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/13.

Batı'da kurslar açmak suretiyle İslâm'ın doğru bir şekilde aktarılması sağlanmalıdır.

*Bahsi geçen projeler yıllarca sürse dahi bilimsel olarak bu faaliyetler sürdürülmeye çalışılmalıdır.*¹⁰⁷

---

¹⁰⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/15-16.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSTEŞRİKLER VE ÇALIŞMALARININ ANALİZİ

2. 1. MÜSTEŞRİKLERE GENEL BAKIŞ

2. 1. 1. ORYANTALİZMİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

2. 1. 1. 1. Oryantalizmin Tanımı

Oryantalizm, inançları, tarihi, edebiyatı vb. yönlerden Doğu hakkında Batılıların yapmış oldukları araştırma ve incelemelere verilen isimdir.

“Oryantalist” kelimesi İngilizcede ilk kez 1779’da ortaya çıkmış ve 1838’de Fransız Akademisi sözlüğüne girmiştir.¹⁰⁸

Oryantalizm için Türkçe’de “şarkiyat ile doğu bilimi”, Arapça’da ise “istişrâk” ve oryantalist için “müsteşrik” kelimeleri kullanılmıştır.¹⁰⁹

2. 1. 1. 2. Oryantalizmin Ortaya Çıkışı

Oryantalist hareketin başlangıcı konusunda düşünürler farklı görüşlerde bulunmaktadırlar. 10. yüzyılda ortaya çıkan örgütlenmemiş girişimlerin varlığından söz edilmekle beraber 16. yüzyıldan itibaren bu hareketin daha sistemli bir hal aldığı ifade edilmektedir.

Askeri ordularının mağlup olması ile birlikte Endülüs bölgesinde İslâm’ın hâkim oluşu neticesinde Batı tüm dikkatini onu yenen ve topraklarına nüfuz eden bu gücü tanımaya yöneltmiştir. Bu yüzden İslâm topraklarına ilim ve bilim öğrenmeleri için öğrenciler gönderilmiş, Kur’ân-ı Kerîm’in yanı sıra pek çok eser tercüme edilmeye çalışılmıştır.

¹⁰⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/23.

¹⁰⁹ Yücel Bulut, “Oryantalizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/428-437.

Batıda Doğu dillerini öğrenmenin gerekliliğini dile getirenler arasında Roger Bacon (ö. 691/1292) gibi isimler de bulunmaktadır. 1312 yılı Viyana Konsilinde bu konudaki fikirler ve öneriler onaylanarak Paris, Oxford, Bologna, Salamanca ve Sorbonne gibi üniversitelerde Arap dili ile ilgili kürsüler kurulmuştur.¹¹⁰

Oryantalizmin ortaya çıkışını oluşturan faktörler ise, dinî, politik, ekonomik, bilimsel vb. sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Dinî nedenleri açık ve nettir; Hıristiyanlığı yaymak. Bu nedenle, “Oryantalizm ve Misyonerlik” in çoğu zaman iç içe olduğu görülmektedir.

Siyasi faktöre gelince, bu da açıktır. Müsteşrikler, Batı ülkelerinin Doğu’daki temsilcileridirler ve görevleri Doğu’yu daha yakından tanımak ve Batı’ya tanıtmaktır. Günümüzde bu faaliyetlerin kimlik değiştirerek aynı şekilde devam ettiğini Recep Şentürk şu şekilde dile getirmektedir:

*“Son gelişmeler artık Doğu’nun kendilerine oryantalist unvanı verilen ilim adamları tarafından değil, toplumbilimciler tarafından incelenmesinin yaygınlık kazandığını göstermektedir. Doğu toplumları artık oryantal çalışmalardan ziyade antropoloji, sosyoloji, ekonomi ve siyasal bilimin konusudur.”*¹¹¹

Ekonomik faktöre gelince, birçok entelektüel oryantalizmi bir iş ve başarılı bir meslek olarak benimsemiştir.

Bilimsel faktöre gelince, o dönemlerde ilim, bilim ve fende ileri seviyelerde olan Doğu hakkında bilimsel tutkular nedeniyle bu sahaya ilgilenen az sayıdaki entelektüellerden sayılabilmek ve saygınlık kazanabilmek olmuştur.

Oryantalizmin ortaya çıkmasının ana nedenleri arasında bu ve diğer faktörler vardır.

İlk oryantalizm çalışmaları ile ilgili Ahmet Faruk Kılıç şu tesbitlerde bulunmaktadır:

*“Emeviler döneminde yaşamış olan Doğu Kilisesi teologlarından Şamlı John of Damascus (ö. 132/749) ilk oryantalistlerden birisi olarak düşünülebilmektedir.”*¹¹²

¹¹⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/24.

¹¹¹ Recep Şentürk, “Oryantalizm ve Sosyal Teori”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Tertipleyen: DİB - SÜİF, (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2003), 51.

¹¹² Ahmet Faruk Kılıç, “Oryantalizm ve Sosyal Teori Başlıklı Tebliğin Müzakeresi”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Tertipleyen: DİB - SÜİF, (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2003), 53.

“Papalığın oluşumunu ve yükselişini sağlayan Cluny Hareketi ise ülkelerin aşırı parçalanmışlığının üzerinde durmaktadır. Cluny hareketi 10. Yüzyıl başlarında Cluny manastırından yayılmaya başlayan ve kesişliğin reformuna çalışan bir harekettir. Bu hareket ruhban olmayan her türlü etkiyi dışlamakta ve Papalıkla sıkı bir ilişki tesis etmektedir. Papalığın orta çağdaki iktidar mücadelesinin başlangıcı kabul edilmektedir.”¹¹³

Rahipler, Endülüs'ten memleketlerine döndüklerinde o ülkedeki Müslümanların kültürünü, ilimlerini ve en ünlü âlimlerinin kitaplarını enstitülerinde okumaya başlamışlar ve yaklaşık altı yüzyıl boyunca bu kitapları tahlil etmeye devam etmişlerdir. Bunun neticesinde de “reconquista”¹¹⁴ hareketini başlatmışlardır.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, ilk oryantalistler konferansı Paris'te 1873 yılında yapılmış ve bu tarihe kadar olan Doğu dinleri ve medeniyetleri üzerine yapılmış çalışmaların yer aldığı konferanslar düzenlenmiştir.¹¹⁵

Son dönemlerde ise Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve Hadis terimleri ile ilgili indeksli sözlük derleme çalışmalarına ağırlık verildiği görülmektedir.

Oryantalizm ile ilgilenen üniversitelerin başında, Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi ile Britanya'daki Londra Üniversitesi gelmektedir. Bu üniversitelerin genel olarak Doğu çalışmaları, özelde ise İslâmî çalışmalar alanında diploma ve unvan vermeleri neticesinde Yahudiler bunu amaçlarına ve hedeflerine ulaştıracak bir kapı olarak görmüşler ve bu nedenle bu alana büyük bir ilgi göstermişlerdir. Hatta Goldziher gibi bazıları bu bölümlere başkanlık etmeye dahi başlamışlardır.¹¹⁶

Yücel Bulut konuyla ilgili olarak şu tespitte bulunmaktadır:

“Bugün birçok yönüyle meşruiyeti tartışılan bir disiplin haline gelen oryantalizmde araç, yöntem ve söylem düzeyinde yaşanan değişikliklere, 1973 yazında Paris'te toplanan XXIX. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde oryantalist teriminin kullanılmaması hakkında alınan karara ya da dünyanın dört bir yanından yükselen oryantalizm eleştirilerine bakarak oryantalizmin sona erdiğini düşünmek yanlıcı olacaktır. Tam aksine oryantalist

¹¹³ Kılıç, “Oryantalizm ve Sosyal Teori Başlıklı Tebliğin Müzakeresi”, 61.

¹¹⁴ Reconquista: “Hıristiyanların Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma hareketi.” Bk. Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/211-225.

¹¹⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/26.

¹¹⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/27.

*çalışmalar hâlâ sıkı bir ilişki ağı içerisinde güçlü ve sistemli bir şekilde sürdürülmektedir.*¹¹⁷

Sonuç olarak oryantalizm, misyonerliğin bağrında doğan ve siyonizmin ellerinde büyüyen bir hareket olmuştur.

2. 1. 2. MÜSTEŞRİKLERİN AMAÇ VE HEDEFLERİ

Oryantalistlerin amaçlarını yaptıkları eylemler ile oryantalizm ve misyonerlik faaliyetleri arasındaki bağa bakarak öğrenebilmekteyiz. Bunun için de öncelikle oryantalist hareketin nedenlerinin tespit edilmesi yerinde olacaktır.

2. 1. 2. 1. Tarihsel ve Ticari Etkenler

Oryantalist hareketin tarihsel ve psikolojik olarak ortaya çıkmasındaki en önemli neden Doğu ve medeniyetlerini araştırma arzudur.

Doğu ile Batı arasındaki etkileşim çok eskidir, bazen iki taraf arasındaki düşmanlık ve savaşlar, ister entelektüel ister askeri alanda olsun karşısındakine üstünlük sağlama arzusunun barındırmıştır. Oryantalizmin ortaya çıkış nedenlerinden, amaç ve hedeflerinden bir tanesi de işte bu arzudur.

Batılıların kendi mallarını pazarlarda tanıtmak ve Doğu'nun ham doğal kaynaklarını ele geçirmek için Doğu'yla başa çıkma arzusu bu noktada etkili olmuştur. Bunlar, Batı'yı Doğu'ya ilgi duymaya ve onunla ilgili her şeyi, özellikle de coğrafyasını ve içindekileri tanımaya ileten ana faktörlerdir.

2. 1. 2. 2. Dinî Etkenler

Oryantalizm, Vatikan'da başlamış ve on dokuzuncu yüzyıla kadar bu hareketin öncüleri Kilise adamları ve ilâhiyatçılar olmuştur. Bununla beraber İslâm'a karşı üç yönden mücadeleye girişilmiştir. Bunlar: İslâm'ın hakikatlerini çarpıtarak çeşitli yalanlarla onu karalamaya çalışmak, insanları İslâm'dan uzaklaştırmaya

---

¹¹⁷ Bulut, "Oryantalizm", 33/436.

çalışmak ve misyonerlik faaliyetleri ile Müslümanları Hıristiyanlaştırmaya çalışarak Müslümanların kendi dinlerine olan güvenini sarsmak şeklindedir.

Bu amaçla, İslâm'ı daha yakından tanıyabilmek için Batı üniversitelerinde Arapça için kürsüler kurulmuş, çeşitli konferanslar düzenlenmiş, fikirlerini ve entrikalarını daha iyi yayabilmek için 1911 yılında Orta Doğu'daki baş misyoner Samuel Marinus Zwemer (ö. 1372/1952) başkanlığında ‘‘The Moslem World’’ isimli bilimsel dergiler oluşturulmuştur.¹¹⁸

Nitekim Batı tarafından Zwemer ‘‘apostle to Islam’’¹¹⁹ olarak nitelendirilmiş ve bütün dünyanın İncil ile tanışmasında o ve onun gibilerin önemli katkıları olduğu belirtilmiştir.¹²⁰

2. 1. 2. 3. Siyasi Etkenler

On dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar İslâm dünyasının neredeyse tüm kısımları Batı sömürgeciliğinin pençesine düşmüştür. Batı bu bölgelerde kontrolü elde tutabilmek ve bu ülkeleri sömürüye devam edebilmek için Doğu'nun tarihini, dillerini ve inançlarını incelemek zorunda kalmıştır.

İslâm ülkelerinin askeri sömürgecilikten kurtarılmasının ardından Batılı politikacılar, sömürgeciliğin başka bir karaktere sahip olması gerektiğini, bunun da ideolojik sömürgecilik ile gerçekleşebileceğini düşünmüşlerdir.

Bunun da kafa karışıklığı oluşturmak ve propagandalar yapmak suretiyle olacağını düşünmüş ve bazı faaliyetlere girişmişlerdir. Bu faaliyetler arasında:

Müslümanların kendi değerlerinden şüphe duyarak özgüvenlerini yitirmesini ve Batı medeniyetine boyun eğmesini sağlamak, etnik kavramları istismar ederek Müslümanlar arasında ırkçılık provokesinde bulunmak, halk arasında mezhep

¹¹⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/32.

¹¹⁹ Apostle to Islam: ‘‘Batı dillerinde bir görevi gerçekleştirmek üzere İslâm ülkelerine gönderilen havârilere veya elçiler anlamında misyonerler için kullanılmaktadır.’’ Bk. Osman Cilacı, ‘‘Havâri’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/513-516.

¹²⁰ Ali Murat Yel, ‘‘Zwemer, Samuel Marinus’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/582-583.

çatışması tesis etmek, komşu ülkeler arasındaki çekişmeyi ateşleyerek, “böl ve yönet” politikasıyla ulusların birliğini parçalamak gibi taktikler bulunmaktadır.¹²¹

“Bu bağlamda dini istismar eden örgüt veya kişiler direkt olarak dinin kendisini hedef almakta, insanların İslâm’a yönelmesini engellemeye çalışmakta, dinî kavramların içini boşaltmakta ve bu kavramların anlam kaybına uğramalarını yöntem olarak benimsemektedirler. Ayrıca din istismarı konusu günümüzde İslâm ümmetinin birlik ve beraberliğini tehdit eden ciddi bir güvenlik meselesine dönüşmektedir.”¹²²

2. 1. 2. 4. Bilimsel Etkenler

Müsteşriklerin çok azı bilimsel yönden bu alana yaklaşmıştır. Bu alanda çalışma yapanlar Doğu’nun din, kültür, dil ve medeniyetlerini inceleyebilmek için çeşitli bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Ancak bu çalışmalarda Arap dilinin yöntemlerinden ve Doğu coğrafyasının atmosferinden uzak kalındığından dolayı hatalardan kurtulamamışlardır. İçinde yaşadığı çevrenin atmosferinden sıyrılıp, gerçeklik ve doğruluk ilkesiyle araştırmalar yapmaya çalışan oryantalistler arasında ise, “*The Preaching of Islam*” isimli eserin yazarı Sir Thomas Walker Arnold (ö. 1349/1930) sayılabilir.¹²³

Nitekim Arnold, yer yer İslâm hakkında övgüyle söz etmiş, İslâmiyet’in Hindistan ve benzeri coğrafyalarda kılıç zoruyla değil,¹²⁴ insanların gönüllerine dokunarak yayıldığından bahsetmiş, ayrıca İslâmiyet’in hoşgörü ve erdemli davranışları teşvik ve telkin etmesine değinmiştir.¹²⁵

Müsteşriklerin yapmış oldukları çalışmalarındaki ana hedefleri ise genel olarak şu şekildedir:

Bunlardan ilki, İslâm ile mücadele etmek, zaaflarını aramak, İslâm’ın Hıristiyanlıktan ve Yahudilikten türemiş bir din olduğunu iddia etmek ve peygamberini küçük düşürmeye çalışmaktır.

İkincisi, Hıristiyanları İslâm dininden uzak tutmaya çalışmaktır.

¹²¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/34.

¹²² DİB, *Din Hizmetleri Raporu*, 80.

¹²³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/36-37.

¹²⁴ Sir Thomas Walker Arnold, *The Preaching of Islam A History of the Propagation of the Muslim Faith* (Londra: Constable & Company Ltd, 1913), 385.

¹²⁵ Arnold, *The Preaching of Islam*, 408-427.

Üçüncüsü, misyonerlik faaliyetleri ile Müslümanları dinlerini sorgulamaya itmek ve kendi değerlerine olan güvenlerini sarsmaktır. Bu hedefi açıklığa kavuşturan en önemli delil, 1312 yılındaki Viyana Konsilinde alınan kararlardır.¹²⁶

Dördüncüsü, Kilise'nin otoritesini korumak için İslâm'ın Avrupa'da ve başka yerlerde yayılmasını önlemektir. Müsteşrikler, Avrupa'daki Osmanlı genişlemesi ve buna eşlik eden savaşlar nedeniyle bundan yararlanmak istemişlerdir.

Beşincisi, İslâm ümmetinin birlik ve dirliğini parçalamaktır. Bunun için de Arap diline yönelik çalışmalarda bulunmuşlar ve Arap dilinin moderniteye ayak uyduramadığı, diğer dillerden geçme pek çok sözcükten oluştuğu, zor bir dil olduğu gibi propagandalarda bulunmuşlardır.

Altıncısı, İslâm tarihi ile ilgili şüpheler oluşturmaktır. Bu yüzden İslâm tarihini incelemişler ve gerçekleri çarpıtmaya çalışmışlardır. Tüm bu sebeplerden ötürü bu alanda çalışma yürüten Müslümanlar oryantalistlerin yazdıklarını yeniden düşünmelidir.¹²⁷

Nitekim bu noktada Regis Blachere'in "Asr Sûresinin üçüncü âyetinin sonradan eklendiğini iddia etmesi"¹²⁸ buna örnek olarak gösterilebilir. Bu ve benzeri konularda müsteşriklerin keyfi ve sübjektif yorumlamalarda bulunmaları hiç şüphesiz ki Hz. Peygambere ve Kur-ân-ı Kerîme olan gizli düşmanlıklarını ve sinsi planlarını göstermektedir. Bu yüzden Radwan'ın kanaat ve tespitleri gayet yerindedir. Müslümanlar bu eserleri incelerken yeniden düşünmeli ve çok dikkat etmelidirler.

Yedincisi, Müslümanları dinlerinden döndürmek ve onları birbirine bağlayan kültürel ve entelektüel birliği bozmaya çalışmaktır. Bu noktadan hareketle İslâm ülkelerinin geri kalmışlığının sebebinin İslâm dininden kaynaklandığını iddia etmişlerdir.

Sekizincisi, Müslüman ülkeleri sömürgeleştirmek ve İslâmî direnişi yok etmektir. Müsteşrikler kendi fikirlerinin zehirlerini taşıyan öğrenci kadrolarını mezun etmek ve hedeflerine ulaşabilmek için bu amaç doğrultusunda üniversiteler açmışlardır. Müsteşriklerin bu politika ve propagandaları neticesinde İslâm

¹²⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/38-39.

¹²⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/43.

¹²⁸ Regis Blachere, *Le Coran* (Paris: G. P. Maisonneuve et Larose, 1966), 664.

devletlerinde onları körü körüne taklit etme ve bilinçaltında bu ülkelere bağımlı hale gelme kompleksi oluşmuştur.

Dokuzuncusu ise, Müslümanları kültürel ve bilimsel mirasları hakkında şüpheye düşürmektir. Müsteşrikler İslâm medeniyetinin Roma medeniyetinden etkilendiği, İslâm filozoflarının bu felsefenin akımına kapıldığı gibi iddiaları ortaya atmışlardır. Bu çarpıtmaların neticesinde de Müslümanların kendi bilimsel ve kültürel değerlerinden uzaklaşarak Batı'dan etkilenmesini amaçlamışlardır.

Çözüm ise, oryantalist çalışmaların tehlikelerine ve bu sömürge ülkelerinin politikalarına dikkat etmek, İslâm ülkelerinden ve halklarından ne istediklerini bilmek ve onların kuzu kılığına girmiş kurtlar oldukları konusunda farkındalık oluşturmaktır. Ayrıca İslâm ülkelerindeki yöneticiler halklarının ruhlarına olan güveni yeniden sağlamalı, sömürge ülkelere olan ihtiyaçlar mümkün olduğunca azaltılmalı ve de İslâm ülkelerindeki ahlâki, psikolojik ve endüstriyel standart yükseltilmeye çalışılmalıdır.¹²⁹

Nitekim Celal Kırca konuyla ilgili olarak şu tespitte bulunmaktadır:

“Ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra Avrupa ile sıklaştırılan temaslar, bu düşünce ve fikirlerin İslâm âlemine de sirayet etmesine sebep olmuş, İslâm-İlim çatışmasından söz edilir hale gelmiştir. Bu aksiyon harekete karşı, İslâm âleminde reaksiyoner bir hareket başlamış, İslâm âlemindeki bu reaksiyoner hareket, tefsiri uzun seneler süren uykusundan uyandırmış ve tefsire yeni ve müstakil bir ekol kazandırmıştır.”¹³⁰

Kanaatimizce de önemli olan İslâm âleminin Batının hilelerine karşı reaksiyon verebilmesidir. Ayrıca bu tür durumlarda reaksiyoner hareket kabiliyeti, özgünlüğü de beraberinde getirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus reaksiyoner hareketin asıl çizgi ve gayesinden uzaklaşmamasıdır.

2. 1. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KULLANMIŞ OLDUKLARI YÖNTEMLER

2. 1. 3. 1. Müsteşriklerin Kullanmış Oldukları Argümanlar

Müsteşriklerin amaçlarına ulaşmak ve fikirlerini yaymak için kullanmış oldukları çeşitli yollar bulunmaktadır.

¹²⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/45-46.

¹³⁰ Celal Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet, 2005), 15.

Bu noktada çeşitli kitaplar kaleme alınmış, Doğuda yazılmış eserler tahkik edilmiş, bilimsel ansiklopediler yayımlanmış, çeviriler yapılmış, sözlükler oluşturulmuştur.

Örneğin; Carl Brockelmann'ın “*Geschichte der arabischen Litteratur (Arap Edebiyatı Tarihi)*” isimli eseri İslâm âlimleri tarafından da tanınmaktadır. Nitekim bu eserde filolojik olarak bilgi, künye ve tarihlere geniş yer verilmesi dikkat çekmektedir.¹³¹ Ayrıca Hammer Purgstall'da (ö. 1273/1856) bu noktada önemli bir yere sahiptir. Nitekim onun “*Geschichte des Osmanischen Reiches (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)*” isimli eserinde Osmanlı Tarihini ele aldığı ve “*Fundgruben des Orients*” isimli dergide de bu minvalde yazılar kaleme aldığı belirtilmektedir.¹³²

Müsteşriklerin fikirlerini yaymak ve amaçlarına ulaşmak için ilgilendikleri konular arasında, Batılı ülkelerde özellikle Arapça, İbranice, Farsça eser ve tercümelerini yayımlayan matbaalar kurulması, derneklerin açılması, dergi ve süreli yayınların çıkarılması da yer almıştır.

Müsteşriklerin oluşturduğu süreli yayınların üç önemli hedefi olduğu söylenebilir. Bunların ilki; İslâm'ın temelleri hakkında şüphe ve kafa karışıklığı oluşturmaktır. Bu dergilerin yapısı daha ziyade bilimsel formattadır. İkincisi; Müslümanların Batı medeniyetine ihtiyacı olduğu düşüncesini dikte ederek sömürge anlayışını yerleştirmektir. Burada da siyasi dergilerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Üçüncüsü ise; Müslümanları dönüştürmek şeklindedir. Burada kullanılan araçlar ise daha çok süreli yayınlar, gazete ve kamuoyu oluşturma çabaları şeklindedir.

Müsteşrikler kendi düşüncelerini kolayca aktarabilecekleri okullar da kurmuşlardır.

Papa II. Sylvester (ö. 394/1003) Arap dilini ve Doğu medeniyetini öğretmek için ilki Roma, ikincisi ise Ramis'te olmak üzere iki Arap okulu kurduştur. Ardından bunlara üçüncü bir okul daha eklenmiştir. “Chartz” okulu.¹³³ Ayrıca Siyasi amaçlı özel okullar da kurulmuştur.

¹³¹ Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur-Erster Supplementband* (Leiden: Brill, 1937), 491-547.

¹³² İlber Ortaylı, “Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/491-494.

¹³³ Necîb el-Akîki, *el-Müsteşrikûn* (Kahire-Mısır: Dârü'l-Maarif, 1964), 1/120.

Müsteşrikler Arap ve İslâm ülkelerinde amaçlarına hizmet edecek kendi okullarını kurmakla da ilgilenmişlerdir. Bunun için Suriye, Ürdün, Mısır, Lübnan ve Türkiye’de çeşitli okullar kurmuşlardır. Enstitülere gelince, bunlar çoktur. Bu enstitüler genellikle Batı dünyasındaki üniversitelerden birine bağlıdır. Bu enstitülerin misyonu, bu bölümlerde öğrenim görenlere akademik unvanlar da verilerek eğitimlerinin tamamlanmasının ardından Doğuda, Batının siyasi ve ekonomik amaçlarına hizmet edecek kadın ve erkekleri hazırlamaktır. Müsteşrikler ayrıca İslâm ülkelerindeki bazı bilim akademilerinde bulunmuşlar, çeşitli şehirlerde konferans, seminer ve toplantılar düzenlemişlerdir. Bunlar arasında Joseph Schacht (ö. 1389/1969) ve Goldziher gibi pek çok isim bulunmaktadır. Ayrıca İslâm ülkelerindeki yazma eserlerden bir kısmını kendi ülkelerine dahi götürmüşlerdir.¹³⁴

Burada dikkat çeken bir diğer husus da müsteşriklerden bir kısmının misyonerlik faaliyetleri neticesinde hastaneler, hayır kurumları, okullar, yetimhaneler, misafirhaneler ve diğerleri gibi bazı insani yardım çalışmaları da dâhil olmak üzere farklı sloganlarla bölgeye sızmasıdır. Oysa asıl amaçları insani yardım adı altında bölgenin adeta fotoğrafını çekerek, bu bölgedeki çocukları Hıristiyanlaştırma çabasıdır. Ayrıca bir diğer hedeflerinin de bölgedeki zeki çocukları seçerek kendi fikir ve düşüncelerine hizmet edecek insan gücünü oluşturmak olduğu gözlemlenmiştir.¹³⁵

2. 1. 3. 2. Yahudi Din Adamlarından Bazılarının Oryantalizmi Bir Yöntem Olarak Kullanmaya Çalışmaları

Şüphesiz Yahudiler, oryantalizmde dinî ve siyasi hedeflerine ulaşmak için fırsat bulmuşlardır. Yahudiler, dinî hedeflerine ulaşmak için çalışmalarını, İslâm’ın birincil kaynağının Yahudilik olduğunu iddia etmek üzerine yoğunlaştırmışlardır. Ayrıca oryantalizmde önemli bir konuma gelene kadar, bir Yahudi olarak değil, bir Avrupalı olarak hareket ettikleri görülmektedir. Goldziher bunun en önemli örneğidir. Bugün bile kitapları tüm oryantalistler tarafından hala beğenilmekte ve saygı görmektedir.

¹³⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/58-64.

¹³⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/67-68.

Goldziher'in İslâm ile ilgili yaptığı çalışmalar hayli çok olduğundan dolayı onun hakkında İslâm camiasında övgüde bulunanlar olduğu gibi, tarafsız olanlar ve özellikle de Dr. Mustafa es-Sibâî (ö. 1384/1964) gibi ona karşı sert tavır takınanlar da bulunmaktadır.¹³⁶

2. 1. 3. 3. Oryantalist Fırkalar ve Yöntemleri

Müsteşriklerin İslâm hakkındaki çalışmalarına bakıldığında farklı inanç, ırk ve görüşlere sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca yapmış oldukları çalışmaların da farklı sahalarda olduğu müşahede edilmektedir. Müsteşriklerden bazıları çalışmalarını dil ekseninde yoğunlaştırırken, bazıları fanatik Hıristiyanlık ve siyonizm ekseninde eserler kaleme almışlardır. Kimi müsteşrikler objektif kalmaya çalışmış, kimisi de önce taraflı iken daha sonraları tarafsız kalmaya çalışmışlardır. Kimileri ise okuyucunun akli karışmasını diyerek kendi fikirlerini gizlemeye çalışmıştır. Kimileri İslâm tarihi, medeniyeti ve kültürü üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını yaparken daha ziyade araştırma ve sınıflandırma metotlarını kullanmışlardır. Kimileri de ateizm ve komünizm perspektifinde araştırmalarda bulunmuştur.

2. 1. 3. 4. Müsteşriklerin Kullanmış Oldukları Metotlar

Müsteşriklerin İslâm hakkındaki araştırmaları incelendiği zaman görülmektedir ki; bu araştırmalar sistematik ve bilimsellik adı altında, İslâm'a ve Müslümanlara yönelik savaş çıkırtkanlığı ve eleştiri yöntemidir. Hele ki Orta Çağ'da metodoloji eksikliği nedeniyle İslâm'a yönelik hakaret ve nefret söylemleri çok nettir. On bir ve on ikinci yüzyılda ise daha ziyade Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik iftiralarda bulunmuşlardır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise bu asılsız sloganlar daha sistematik bir hal almıştır. Modern dönemde özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm peygamberine yönelik olarak dağınık ve bireysel nefret slogan yöntemleri yerini, içeriğinde şüphe ve sorgulama barındıran bilimsel ve sistematik tarzdaki faaliyetlere

¹³⁶ Ignaz, Goldziher, *Muhammedanische Studien - İslam Kültürü Araştırmaları 1*, çevr. Cihat Tunç, tak. Mehmed Said Hatiboğlu, (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 1/15.

bırakmıştır. Afrika'daki misyonerlik ve oryantalist faaliyetler bunun en canlı örneğidir.¹³⁷

Modern dönemde oryantalist hareketin kullandığı bir diğer yöntem ise; Müslüman çocukları kendi fikirlerine göre eğitmek suretiyle, onların zihinlerine İslâm'ın geri kalmış olduğu, Batı'nın ilim ve bilim yuvası olduğu fikirlerini yerleştirmek ve onları doğru bir İslâmî eğitimden mahrum bırakmaktır. Ayrıca Goldziher gibi müsteşrikler İslâm medeniyetinde ün yapmış olan Ebû Hanîfe (ö. 150/767) gibi şahsiyetlere yönelik şüphe uyandıracak materyaller de kullanmışlardır.¹³⁸

Bu noktada Wensinck'in (ö. 1358/1939) de Ebû Hanîfe hakkında hayli kapsamlı değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.¹³⁹

Mehmet Said Hatiboğlu Goldziher hakkında şu yorumda bulunmuştur:

*“Goldziher’i okurken, atalarının dini Yahudiliğe samimiyetle bağlı, fakat Siyonist olmayan bir âlim karşısında olduklarını unutmamalı, mesela onun Kur’ân-ı Kerim hakkındaki kanaatini bile daima dikkate almalılardır. Goldziher’e göre Kur’ân dünya edebiyatının bir abidesidir. Goldziher, tenkidî yazılarında bile edebini muhafaza etmiş bir müsteşriktir.”*¹⁴⁰

Özellikle Goldziher'in kullandığı yöntem çok tehlikeli olmuştur. Bakıldığında İslâm'a objektif bir şekilde yaklaştığı izlenimi vererek İslâm'ın değerleri hakkında şüphe uyandırma¹⁴¹ gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin; İslâm'ın Hz. İbrâhim peygamberin kalıntılarından insan eliyle meydana getirilmiş olabileceği gibi tartışma konuları oluşturmaya çalışması. Bir diğer örnek ise; İslâm hakkındaki sahih kaynaklardan ziyade zayıf kaynaklara yönelerek bu kaynaklardaki hususları tartışmaya açmaya çalışmasıdır.¹⁴²

¹³⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/77-78.

¹³⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/79.

¹³⁹ Bk. Arent Jan Wensinck, *The Muslim Creed, Its Genesis and Historical Development* (Londra: Cambridge University Press, 1932), 125-187.

¹⁴⁰ Goldziher, *Muhammedanische Studien - İslâm Kültürü Araştırmaları 1*, 1/28.

¹⁴¹ Goldziher'in eserinde Kur’ân-ı Kerîm’de şarabı haram kılan bir ayet bulunmadığına dair bir hikâye yer alması da oldukça ilginçtir. Bk. Goldziher, *Muhammedanische Studien - İslâm Kültürü Araştırmaları 1*, 1/73.

¹⁴² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/80-81.

Buna örnek olarak Kur'ân-ı Kerîm'i mana ile okumanın da caiz olmasını savunurken, delil olarak İbn Şenebûz¹⁴³ (ö. 328/939) ve Ebû Bekir el-Attâr'dan¹⁴⁴ (ö. 354/965) rivayetler aktarması gösterilebilir. İbn Şenebûz şâz kıraatleriyle tanınan bir isimdir. Attâr ise aykırı ve yanlış okuyuşlarından dolayı tövbe ederek bu hatasından vazgeçtiğini itiraf etmiş ve af dilemiştir.¹⁴⁵

Goldziher gibi müsteşriklerin kullandıkları yöntemler arasında bilimsel çalışma adı altında İslâm'ın değerlerini küçük düşürmek gibi bir metot da bulunmaktadır. Örneğin; İslâm'ın Yahudilik ve Hıristiyanlığı taklit eden pagan bir din olduğu iddiaları, İslâm Hukukunun Roma Hukukundan, İslâm Aile ve Miras Hukukunun Cahiliye Araplarından alındığı iddiaları, Hz. Peygamberin kadınlara zaafı olduğu iddiaları gibi.

Müsteşriklerin yazılarına bakıldığında İslâm'ı kan ve savaş dini gibi göstermeye çalıştıkları, Hıristiyanlığı ise hoşgörü ve merhamet kaynağı olarak sunmaya gayret ettikleri görülmektedir. Ayrıca İslâm'ın kılıç dini olduğu, İslâm'da çok eşliliğin bulunduğu gibi konuları tartışmaya açarak, bu konularda yanılsamalar oluşturmaya çalıştıkları mülâhaza edilmektedir.

Müsteşrikler ayrıca İslâm'ın bölgesel bir din olduğu iddialarını gündeme getirmiş, Arapça'nın ve Kur'ân-ı Kerîm'in kaynağının diğer diller ve dinler olduğunu iddia etmişlerdir. İslâm tarihindeki sahâbeler arasındaki mücadeleyi gündeme getirmek ve abartmak suretiyle gizli düşmanlıklarına devam etmişlerdir. Bu yöntemle ulaşmak istedikleri amaçları ise, Müslümanların göz kamaştırıcı tarihlerine yönelik zihinlerdeki algıları bulanıklaştırmaya çalışmaktır.¹⁴⁶

¹⁴³ Bk. Tayyar Altıkulaç, "İbn Şenebûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/376-377.

¹⁴⁴ Bk. Tayyar Altıkulaç, "İbn Miksem el-Attâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/200-201.

¹⁴⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/543-544.

¹⁴⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/82-91.

2. 2. MÜSTEŞRİKLER VE ESERLERİ

Bu bölümde müsteşrikler ve onların Kur'ân-ı Kerîm hakkında yazmış oldukları eser ve yazılarının tanıtımı yapılacaktır.

2. 2. 1. RİCHARD BELL – KUR'ÂN'A GİRİŞ

Edinburgh Üniversitesinde profesörlük de yapmış olan Richard Bell İngiliz asıllı bir şarkiyatçıdır. Kur'ân-ı Kerîm, tercümesi ve tarihi üzerine çeşitli çalışmaları bulunmaktadır.

Hız. Muhammed (s.a.v.) ve İslâm'ın tarihsel konumu ile ilgilenen Bell, çalışmalarında İslâm davetinin geliştiği ortamdaki, cinler ve kâhinlerden, İslâmî öğretinin inançlar üzerindeki etkisinden bahsetmekte, Yahudilik, Hıristiyanlık, Hanîflik, Mecûsîlik ve Zerdüştlüğün Kur'ân-ı Kerîm üzerinde etkileri olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca İslâm'ın kadın üzerindeki konumundan, Arap aylarından, vahyin mahiyetinden söz etmektedir.¹⁴⁷

Radwan, Bell'in İslâm'a yönelik saldırgan eğiliminden ayrılamadığını ve yazarın Hız. Peygamber ile Kur'ân-ı Kerîm hakkında çeşitli ithamlarda bulunduğunu dile getirmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in kaynakları ile ilgili, Kur'ân metninde ilaveler, eksiltmeler ve karışıklıklar bulunduğunu, cümlelerinin kesintiye uğratıldığını, bağlantısız ifadelerin yer aldığını, âyetlerinin değiştirildiğini, kâhinlerin kafiyelerinden etkilendiğini, içeriğindeki tekrarların, kıssaların ve benzetmelerin bu sebepten yer aldığını, kıssaların yazılı kaynaklara oranla sözlü kaynaklara dayandığını, Yahudilik ve Hıristiyanlığın kıssalar üzerinde etkili olduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁸

Nitekim Bell'in eserinde Hız. Muhammed'e (s.a.v.) gelen vahyin ilham olabileceği iddialarını gündeme getirmeye çalıştığı görülmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Bk. M. Manazır Ahsan, "Bell, Richard", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/423-424.

¹⁴⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/101-106.

¹⁴⁹ Richard Bell, *An Introduction to the Qur'an*, 29-36.

2. 2. 2. WILLIAM MONTGOMERY WATT – KUR’ÂN’A GİRİŞ

Watt, İslâm üzerine çeşitli araştırmalar yapmış ve pek çok eser kaleme almıştır. İslâm ve peygamberlik konularında tarihselci bir yaklaşım sergileyen Watt, oryantalist hareketin en öne çıkan karakterlerinden birisi olmuştur.

Tahsin Görgün Watt ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Watt bir süre İngiliz Oryantalistleri Derneği’nin başkanlığını yapmıştır. Çok sayıda kitap ve makale neşretmiş, hem yazıları hem öğrencileri üzerinden İslâm dünyasında ve özellikle Türkiye’de önemli tesirler icra etmiştir.”¹⁵⁰

Watt, çalışmalarında Arap Yarımadası’nın, o zamanki küresel durumu ve Hanîflik ile İslâmı ele almakta, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) elçiliği, insanların İslâmî çağrıya karşı tutumları, vahiy ile peygamberliğin Kur’ân-ı Kerîm’deki tanımları, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman dönemlerindeki toplanma ve yazıya geçirilme aşamalarından bahsetmekte, Kur’ân ve içeriğinde bahsedilen olayları kronolojik olarak değerlendirerek onda tahrifler yapıldığı iddialarını gündeme getirmektedir.

Watt hocası Bell’in çizgisini sürdürmüştür. Nitekim Bell’in *An Introduction to the Qur’an* isimli eserini bazı düzeltmelerde bulunarak yeniden yayımlaması buna örnektir.¹⁵¹

Radwan, Watt’ın hocası Bell’in görüşlerinden sıyrılmadığından, bu nedenle kendisinin de hatalar yaptığından söz etmektedir. Watt, Radwan’a göre Peygamberliği hayat tecrübesi ile kazanılan bir şey olarak görmekte, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve İslâm’ın diğer dinlerin etkisi altında kaldığını düşünmekte, Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğüne bakmayarak onda eksiklikler bulunduğunu söylemekte, Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbunun kâhinlerin kâfiyelerinden etkilendiğini iddia etmektedir.¹⁵²

¹⁵⁰ Tahsin Görgün, “Watt, William Montgomery”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/148-152.

¹⁵¹ Ahsan, “Bell, Richard”, 5/423-424.

¹⁵² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/107-110.

2. 2. 3. REGİS BLACHERE – LE KUR’ÂN

Regis Blachere milâdi 1900 yılında Paris’in Montrouge banliyösünde doğmuştur. Sorbonne üniversitesinde Ortaçağ Arap Dili ve Edebiyatı kürsüsüne başkanlık da etmiş olan Blachere’in önemli eserleri arasında, Le Kur’ân ve Kur’ân’a giriş gibi kitapları yer almaktadır. Ayrıca yazarın bu konuda hayli üretken olduğu görülmektedir.¹⁵³

Blachere, çalışmalarında Hz. Peygamber ile İslâm’ın Yahudilik ve Hıristiyanlıktan etkilendiği, Kur’ân-ı Kerîm metninin kutsal olamayacağı, içeriğinde mantıksal ve fikrî olarak karışıklıkların bulunduğu iddialarını gündeme getirmeye çalışmaktadır.

Radwan, Blachere’nin yazılarının genel olarak İslâm ve Kur’ân-ı Kerîm’e yönelik şiddetli karalamalarla karakterize edilebileceğini, içeriğindeki ifadelerin Goldziher’in ifadeleriyle paralellik arz ettiğini, Yahudilik ve Hıristiyanlığın izlerini taşıdığını ifade etmektedir.¹⁵⁴

Örneğin eserinde Necm Sûresi 15. âyetine dipnot düşerek burada kastedilen cennetin¹⁵⁵ Sprenger’in (ö. 1311/1893) görüşlerinden hareketle Mekke’deki bahçeli bir villa olabileceğini iddia etmesi onun niyetini ortaya koymaktadır.¹⁵⁶

Nitekim Sprenger’in hadis geleneğini reddettiği ve bu konuda çok tartışıldığı bilinmektedir.¹⁵⁷

2. 2. 4. REGİS BLACHERE – KUR’ÂN’A GİRİŞ

Radwan, bahsi geçen bu kitapta Arapça kelimelerin kökenlerinden, Kur’ân-ı Kerîm’deki bibliyografik unsurlardan bahsedildiğini, ardından “ümmî” kelimesinin tartışmaya açıldığını ve müsteşriklerin bu konudaki tutumlarına yer verdiğini, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) okuma-yazma bilmediğinden ve ümmî olan birinin peygamberlerin önderi olamayacağından söz edildiğini, vahiy kâtiplerinin

¹⁵³ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 1/112.

¹⁵⁴ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 1/113-117.

¹⁵⁵ Necm, 53/15.

¹⁵⁶ Blachere, *Le Coran*, 561.

¹⁵⁷ İlhan Erdem, “Sprenger, Aloys”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/421-422.

güvenilirliği ile Kur'ân-ı Kerîm'in lehçesinin niçin Kureyş lehçesi olduğu sorusunun tartışmaya açılmaya çalışıldığını, Hz. Osman döneminde bazı mevcut âyetlerin değiştirildiği iddialarına yer verildiğini belirtmektedir.¹⁵⁸

Radwan, Blachere'nin Kur'ân'a giriş kitabının en İslâm karşıtı kitaplardan birisi olduğundan, iftira, yanlış analiz, metodoloji ve bilimsel olarak eksik, İslâm'a karşı önyargı gibi algılarla dolu olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Müslümanların bu kitaba karşı dikkatli olması gerektiğini, içeriğindeki hatalara bilimsel cevaplar verilerek, Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili olarak gerçek bilgilerin Batılı okurlara ulaştırılması gerektiğini dile getirmektedir.¹⁵⁹

2. 2. 5. CLAIR TISDALL – İSLÂM'IN KAYNAKLARI

Clair Tisdall (ö. 1347/1928) Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm kaynakları hakkında çalışmalarda bulunmuş olup, eserlerinin William Muir'e (ö. 1323/1905) ithafen yayımlandığı müşahede edilmektedir.

Tisdall çalışmalarında, İslâm'ın kaynağının ne olduğundan, Müslümanların nasıl bir bakış açısına sahip olduğundan bahsetmekte, İslâm'ın kaynağının cahiliye ve Arap putperestliği olduğunu, İslâm'ın eski geleneklerin etkisinde kaldığını, Müslümanların Hacerü'l-Esved taşıını öpmelerinin bunun en bariz yönü olduğunu, ayrıca İslâm'daki namaz ve abdest gibi ibadetlerin Müsevîlik ve Sâbiîlikteki ritüeller ile benzerlikler gösterdiğini iddia etmektedir.

Tisdall, Kur'ân-ı Kerîm ile İncil arasında Ashâb-ı Kehf, Meryem oğlu Hz. İsa gibi kıssaları örnek vererek benzerlikler bulunduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Nitekim eserinde Hıristiyanlığın Hz. Peygamber üzerinde etkileri olduğunu sayfalarca yazıyla kanıtlamaya çalışması ve bunu iddia etmesi niyetini belli etmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müştşrikîn*, 1/118-123.

¹⁵⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müştşrikîn*, 1/124.

¹⁶⁰ Bk. William St. Clair Tisdall, *The Original Sources of the Qur'ân* (Londra: Society for Promoting Christian Knowledge, 1911), 136-211.

Tisdall, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin eski Hint dinlerinden ve Zerdüştlükten etkilendiğini de iddia etmektedir. Bunu da mi'râc, şeytanın cennetten çıkışı, cennet-cehennem, hûriler, mîzan, sırat, ölüm meleği, cin, önceki peygamberlerden bahsetme gibi konulara yer vermesiyle açıklamaya çalışmaktadır. Tisdal ayrıca Hanîfliğin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) düşüncelerine etki ettiğini, kız öldürme çağrısı, putperestliğin reddi, Allah'ın (c.c.) birliği, müminlere cennet ile kâfilere cehennem olduğu, rahmân, rab ve gafûr gibi isimlerin benzerlikler taşıdığı iddiasıyla gündeme taşımaya çalışmaktadır.

Radwan, Tisdall ve eserleri hakkında pek bir bilgiye ulaşamadığını ifade etmekte ve şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

‘‘Bu kitaplar genel olarak İslâm'a özeldir ise Kur'ân-ı Kerîm'e karşı adeta savaş açmıştır. Birçok evangelist ve oryantalist İslâm'dan nefretle bahseden bu kitapları referans almaktadır. Ayrıca bu kitaplarda Kur'ân-ı Kerîm'in farklı din ve doktrinlerden toplama yapılarak meydana getirildiği iddia edilmektedir.’’¹⁶¹

2. 2. 6. JOHN BURTON – KUR'ÂN-I KERÎM'İN CEM'İ (THE COLLECTION OF THE QUR'ÂN)

Kitap Cambridge Üniversitesi tarafından basılmıştır. Milâdi 1977 yılında Cambridge ve New York başta olmak üzere farklı ülke ve şehirlerde yayımlanmıştır. Yazar bu kitapta Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümleri anlama metotlarından ve fıkıh ekollerinin farklı bakış açılarından bahsetmektedir.

Kitapta, Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetlerin çıkarıldığı, recm ile ilgili hükümleri açıklamada Kur'ân-ı Kerîm'in eksik kaldığı, uyumsuz olduğu, fikhın kaynakları ile Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet arasında ihtilafların bulunduğu, bu konuda sünnetin Kur'ân-ı Kerîm'i nesh edip etmemesi konusunda ihtilaflar olduğu iddia edilmekte, nesih konusuna ise geniş bir şekilde değinilerek örnekler verilmektedir.¹⁶²

Radwan'ın kitapla ilgili değerlendirmesi ise şu şekildedir:

‘‘Kitap genel olarak iki konuyu tartışmaktadır. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'in cemi ve nesih konularıdır. Ayrıca yazar bu kitapta Kur'ân-ı Kerîm'de çelişkiler olduğunu, eksiklik ve

¹⁶¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/125-128.

¹⁶² Bk. John Burton, *The collection of the Qur'ân* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 46-104.

fazlalıkların bulunduğunu, Kur'ân-ı Kerîm, sünnet ve fıkıh arasında ihtilafların olduğu gibi, hükümleri ile kıratları arasında da ihtilaflar bulunduğunu iddia etmektedir. Kitapta vahiy kâtiplerinin güvenilirliği tartışmaya açılmakta, ayrıca Mushaf oluşturulurken kıraat farklılıklarının ekollerin kendilerini güvenilir kılma çalışmalarından kaynaklandığı dile getirilmektedir. Yazarın Goldziher ve Nöldeke gibi isimlerden etkilendiği görülmektedir.'¹⁶³

2. 2. 7. WILHELM RUDOLPH – KUR'ÂN'IN YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIK İLE BAĞLANTISI

Kitapta Hz. Muhammed'ten (s.a.v.) önce Arap beldelerinde Yahudilik ve Hıristiyanlığın varlığı ve Hz. Peygamberin bu dinlerin kaynaklarından alıntılarda bulunduğu, bazı müsteşriklerin görüşlerine yer verilerek İslâm'ın Hıristiyanlığın etkisinde kavramlar kullandığı gibi iddialar gündeme getirilmektedir.¹⁶⁴

Radwan'ın değerlendirmesi ise şu şekildedir:

*“Kitapta genel olarak Hz. Peygamberin Yahudilik ve Hıristiyanlıktan etkilendiği, İslâm'ın Hıristiyanlığın tesirinde kaldığı gibi iddialar yer almaktadır. Yazar, Hz. Peygamberin öğretilerinin kaynağının Yahudilik olduğunu iddia etmekte, buna örnek olarak on emir, İslâm'ın beş şartı ve yemek adabı gibi konuları örnek göstermektedir. Kitapta ayrıca Hz. Peygamberin ortaya çıkmasında Hıristiyanlığın tesirinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı kitap önyargılı ve nesnellikten uzaktır.”*¹⁶⁵

Müsteşriklerin kısır döngüde kaldıkları nokta ise sürekli olarak Yahudilik ve Hıristiyanlığın Hz. Peygamber üzerinde tesiri olduğunu iddia etmeleridir. Kanaatimizce sürekli olarak bunun dile getirilmesi bir algı kampanyası oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır.

2. 2. 8. ARTHUR JEFFERY – KUR'ÂN'DAKİ YABANCI KELİMELER FİHRİSTİ

Arthur Jeffery (ö. 1379/1959) aslen Avustralya vatandaşı olup, Columbia Üniversitesinde görev yapmıştır. Yazarın İslâm ve Kur'ân-ı Kerîm hakkında birkaç

¹⁶³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/129-137.

¹⁶⁴ Bk. Wilhelm Rudolph, *Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum* (Stuttgart: Verlag von W. Kohlhammer, 1922), 63

¹⁶⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/138-142.

kitabı ve araştırma makaleleri bulunmaktadır. Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 316/929) *Kitâbü'l-Meşâhif* isimli eserini neşretmesi ise dikkate değerdir.¹⁶⁶ Nitekim bahsi geçen eserle ilgili olarak kısa bir tanıtım yaptıktan sonra Kur'ân metninin tarihi ile ilgili önemli isimlere değinmeye Abdulah b. Mes'ûd'tan başladığı görülmektedir.¹⁶⁷

Jeffery, Kur'ân-ı Kerîm hakkında kelimeleri etimolojik olarak tahlil etmeye çalışmış ve kelimelerin aslının hangi dilden geçtiği ile ilgili fihrist tarzında eser kaleme almıştır. Ancak o da Kur'ân-ı Kerîm'in kaynağının Hıristiyanlık ve diğer dinler olduğu, Hz. Peygamberin erken yaşlardaki ticari seyahatlerinde Süryânî kiliseleri ile etkileşimde bulunduğu gibi iddiaları gündeme getirmektedir.¹⁶⁸

Radwan'ın değerlendirmeleri ise şu şekildedir:

“Jeffery, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer dinî metinlerden etkilendiğini, Arapça olmayan kelimeleri kullana kullana Arapçalaştırdığını, bu yüzden kaynağının tam olarak tespit edilemeyeceğini, Kur'ân-ı Kerîm'in kaynağının Farsça, Habeşçe ve diğer dillerin derlemesi olduğunu ve içeriğinde yabancı kaynakların bulunduğunu iddia etmekte, bunun sebebinin ise askeri, ticari ve kültürel etkileşimden kaynaklandığını ifade etmektedir. Jeffery, Kur'ân-ı Kerîm'in kaynağının diğer dinler olduğu yönünde algı oluşturma çabası içerisinde olmuştur.”¹⁶⁹

2. 2. 9. GEORGE SALE – İSLÂM ÜZERİNE MAKALELER

İngiliz asıllı olan Sale (ö. 1149/1736), Kur'ân-ı Kerîm, dil ve fıkıh üzerine çalışmalar yapmıştır. Sale ile ilgili olarak Abdulhamit Bırışık şu bilgilere yer vermektedir:

“Kur'ân-ı Kerîm'in ilk tam İngilizce tercümesini hazırlayan İngiliz şarkiyatçısı Sale'in bilinen en önemli çalışması, The Koran Commonly Called the Alcoran of Mohammed adlı Kur'ân tercümesiyle bu tercüme giriş mahiyetinde yazdığı A Preliminary Discourse adlı eseridir. A Preliminary Discourse, çalışmada kullanılan kaynaklar tahkik

¹⁶⁶ Bk. Rıza Kurtuluş, “Jeffery, Arthur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/578-579.

¹⁶⁷ Arthur Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur'ân* (Leiden: Brill, 1937), 20.

¹⁶⁸ Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Critical ed. B. Bhattacharyya (Baroda: Stephen Austin & Sons Ltd., 1938), 22.

¹⁶⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/143-149.

edilerek bazı eklemelerle birlikte Hâşim el-Arabî tarafından *Maqâle fi'l-İslâm adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir.*'¹⁷⁰

Radwan, Sale'in eserlerinde cahiliye döneminin tarihini, dinlerini, bilim ve geleneklerini incelemeye çalıştığını, Yahudilik ve Hristiyanlığa atıfta bulunduğunu, Roma ve Perslerin etkisinden bahsettiğini ancak eserlerinin hatalarla dolu olduğunu ifade etmektedir. Ardından Sale'in, Hz. Peygamberin kadınlara meyli olduğunu, Hac ibadetinin putperestleri dine kazandırma gayesiyle devam ettirildiğini iddia ettiğini, Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrat'ın üslûbundan etkilendiği algısını oluşturma çabası içerisinde olduğunu belirtmektedir.¹⁷¹

Nitekim Sale'in, Kur'ân-ı Kerîmin hükümleri hakkında olumsuzluklar olduğu iddiasını ayrı bir başlık halinde sunması buna örnek olarak gösterilebilir.¹⁷²

2. 2. 10. MAURICE BUCAILLE – TEVRAT, İNCİL, KUR'ÂN VE BİLİM

Bucaille bu kitapta üç kutsal kitap olan Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'in modern bilim verileriyle uyum derecesini araştırmakta, Kur'ân-ı Kerîm'deki verilerin modern bilime Tevrat ve İncil'den daha yakın olduğunu söylemekte, Tevrat'ın zamanla insan eliyle tahrife uğradığını ve edebi bir esere dönüştüğünü belirtmektedir.¹⁷³

Radwan, Bucaille'in Tevrat'ta bazı tarihi perspektife ters düşen olaylar olduğunu belirttiğinden, İncil'de ise bilimin mantığına aykırı düşen pasajlar bulunduğuna dikkat çektiğinden, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber hayatta iken tamamlandığını ve sahâbeler tarafından kitap haline getirildiğini belirttiğinden bahsetmektedir. Radwan, olayları rasyonel tarzda ele almaya çalışmış olan Bucaille'in önyargılı ve kişisel çıkar gözetten diğer müsteşriklerden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Abdulhamit Birişik, "Sale, George", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/24-25.

¹⁷¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/150-154.

¹⁷² George Sale, *The Koran Commonly Called the Alcoran of Mohammed - A Preliminary Discourse* (Londra: William Tegg, 1863), 87-94.

¹⁷³ Yaşar Çolak, "Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân'", *Diyanet Aylık Dergi* 109 (Ocak 2000), 58-59.

¹⁷⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/155-160.

Kanaatimizce Bucaille'in bu şekilde eser kaleme almasında önceleri Hıristiyan iken sonradan İslâm ile tanışarak Müslüman olmasının da payı bulunmaktadır.

2. 2. 11. I. GOLDZİHER – İSLÂMÎ TEFSİR ÖĞRETİLERİ (EKOLLERİ)

Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Goldziher, öğrenim yıllarını Budapeşte'de geçirdikten sonra, Berlin, Viyana, Beyrut ve Kahire gibi şehirlerde de bulunmuştur. Goldziher Arap ülkelerinde bulunduğu süreçte Sâmi dilleri konusunda kendisini hayli geliştirmiştir.¹⁷⁵

Goldziher, eserlerinde İslâm'da fırka kavgaları şeklinde başlıklar açarak bu konuya geniş bir şekilde yer vermiş,¹⁷⁶ İslâm'ın başlangıç yıllarında İncil'in etkisinde kaldığı iddialarını gündeme getirerek niyetini belli etmiştir.¹⁷⁷

Radwan, Goldziher'in amacının Kur'ân-ı Kerîm'in aslının bozulduğunu kanıtlamaya çalışmak olduğunu, bunu da İslâm'da sonradan ortaya çıkan mezhep farklılıkları üzerinden ispatlama cihetine yöneldiğini dile getirmiştir.¹⁷⁸

Goldziher, Mu'tezile ve bu akımda önemli bir yere sahip olan Zemaşerî hakkında, bu hareketin akıl ve mantığı öncelemesinden övgüyle söz etmektedir. Goldziher ayrıca sûfilikten de bahsetmekte, İslâm'ın bu konudaki öğretilerinin kaynağının eski Yunan filozofları olabileceği iddialarını gündeme getirmektedir.¹⁷⁹

Goldziher, Sünnîlik, Hâricîlik ve Şîlik arasında büyük farklılıklar olduğundan söz etmekte, özellikle bu farklılıkların Kur'ân tefsirlerinde, kıraatlarında ve itikatla ilgili konularda olmasının dikkat çekici olduğundan bahsetmektedir.

Bu konuda kendisinin görüşlerinden etkilenen Watt ise, ilk Şîiler ve Hâricîlerin, tam anlamıyla birbirlerine karşı olduğundan ve iki fırkanın da karşısındakini kendisine tehdit olarak algıladığından söz etmektedir. Ancak her iki fırkanın da, aynı olaylar karşısında tepki gösterdiğini ifade etmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Mehmet S. Hatiboğlu, "Goldziher, Ignaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/102-105.

¹⁷⁶ Bk. Goldziher, *Muhammedanische Studien -İslâm Kültürü Araştırmaları 2*, 2/125-182.

¹⁷⁷ Goldziher, *Muhammedanische Studien -İslâm Kültürü Araştırmaları 2*, 2/515.

¹⁷⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/161-168.

¹⁷⁹ Ignaz Goldziher, *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung* (Leiden: Brill, 1920), 182.

¹⁸⁰ William Montgomery Watt, *The Formative Period of Islamic Thought* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1973), 42.

Her ne kadar Wellhausen (ö. 1336/1918) Emevî Devletinin son dönemlerinde Hâricî ve Şîilerin aynı çatı altında toplandığını ve bu farklı güçlerin devlete karşı birlikte hareket ettiğini ifade etse de, bu o döneme münhasır olup, askeri ve siyasal düzlemde gerçekleşmiş bir olaydır.¹⁸¹

Goldziher, İslâm ile Modernizm arasındaki ilişkiyi de tartışmış ve Hindistan ile Mısır'daki hareketlere dikkat çekmiştir. Hindistan'da Seyyid Emîr Ali (ö. 1347/1928) ve Seyyid Ahmed Han (ö. 1316/1898), Mısır'da ise Cemâleddin Efgânî (ö. 1315/1897) ve Muhammed Abduh'un (ö. 1323/1905) bu hareketlere öncülük ettiğini dile getirmiştir.¹⁸²

2. 2. 12. J. VANSBERG – MUKADDES KİTABIN YORUMLANMASINDA KAYNAKLAR VE YÖNTEMLER

Radwan, bu eserin tercümesinin bulunmadığını ifade etmekte, bu kitabın, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsir kaynakları ve yöntemleri üzerine yazılan makalelerin derlemesi olduğunu, yazarın Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili üç temel konuya değindiğini belirtmektedir. Bunların Kur'ân-ı Kerîm'in metni, peygamberlik ve Arap dili olduğunu, yazarın kitabında Yahudi isimlendirmeleri yapmaktan da çekinmediğini, Kur'ân-ı Kerîm'de tutarsızlıklar bulunduğu iddialarını gündeme getirmeye çalıştığını belirtmektedir. Radwan ayrıca, bahsi geçen bu kitapta Goldziher gibi müsteşriklerin etkilerinin olduğunu, eserin yeni bir metotla yazıldığını, nesnellikten uzak olduğunu, İslâm'a karşı düşmanlıkla kaleme alındığını da ifade etmektedir.¹⁸³

2. 2. 13. THEODOR NÖLDEKE – KUR'ÂN METİNLERİNİN TARİHİ

Nöldeke, Alman şarkiyatçılarından birisi olup, Arapça ve İbrânîce gibi sâmi dillerine hâkim olması, Kur'ân Tarihi üzerine hacimli eserler kaleme almış olmasından dolayı bu konuda dikkat çeken müsteşriklerdendir. Nitekim Nöldeke'nin

¹⁸¹ Julius Wellhausen, *Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten Islam* (Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1901), 99.

¹⁸² Bk. Goldziher, *Die Richtungen*, 310- 370.

¹⁸³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/170- 184.

Kur'ân araştırmalarında kritisizmin en önemli temsilcilerinden olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁴ Ancak Nöldeke'nin amacının da Kur'ân-ı Kerîm hakkında şüpheler oluşturmak olduğu gözlerden kaçmamaktadır.¹⁸⁵

Radwan, Nöldeke'nin eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbunu incelemeye çalıştığını belirtmekte, ayrıca yazarın Mekkî âyetlerin şiirsel anlatımdan, Medenî âyetlerin ise uzun nesirden oluştuğu, Kur'ân metninin tarihsel olarak Arap şiirinin bir yansıması olduğu iddialarını gündeme getirmeye çalıştığından bahsetmektedir.¹⁸⁶

Nitekim bahsi geçen bu eserde Nöldeke, geniş bir şekilde Mekkî âyetleri üç bölüm şeklinde, bunlara ilaveten dördüncü bölümde ise Medenî âyetleri ele almaktadır.¹⁸⁷

2. 2. 14. HERMANN STIEGLECKER – İSLÂM İNANÇLARI (AKÂİDİ)

Stieglecker (ö. 1395/1975), modern dönem Hıristiyan din adamlarından biri olup Alman bir müsteşiktir. *Die Glaubenslehren des Islam isimli* bahsi geçen bu hacimli kitabı milâdi 1962 yılında yayımlanmıştır. Yazar bu kitapta, Kur'ân-ı Kerîm ile tefsirleri ve mezhepler gibi İslâm ile ilgili çeşitli konuları ele almaktadır.

Radwan, Stieglecker'in, ilâhiyat ile nübüvvet, inanç, günah, ruh, şeytan, cin ve melek gibi kavramları incelemekte olduğunu, Kur'ân metni ile ilgili Garânîk¹⁸⁸ olayına değinerek kavram karmaşası oluşturmaya çalıştığını, eserinde dayandığı ve referans aldığı kaynakların kısıtlı olması ve çoğunun belirtilmemesi nedeniyle bu eserin sağlam bir bilimsel temele dayanmadığını belirtmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Müslüm Yıldırım, ‘‘Geschichte Des Qorâns (Kur'ân Tarihi)ın Kaynakları-İslâmî Kaynaklar’’, *Diyanet İlmî Dergi* 55/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2019), 306.

¹⁸⁵ Hilal Görgün, ‘‘Nöldeke, Theodor’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/217-218.

¹⁸⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşikîn*, 1/185-187.

¹⁸⁷ Bk. Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans* (Göttingen: Verlag der Dieterich sehen Buchhandlung, 1860), 52-174.

¹⁸⁸ Garânîk: ‘‘Mekkeli müşriklerce put anlamında kullanılan ve bazı rivayetlere göre şeytanın Kur'ân âyetleri arasında göstermeye çalıştığı metinde geçen bir kelime’’. Bk. İsmail Cerrahoğlu, ‘‘Garânîk’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/361-366.

¹⁸⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşikîn*, 1/192-196.

2. 2. 15. CARL BROCKELMANN – ARAP EDEBİYATI TARİHİ

Brockelmann, milâdi 1868 yılında Almanya'nın Rostock şehrinde dünyaya gelmiş, çeşitli şehirlerde eğitim görmüş, Arapça ve Türkçe gibi çeşitli diller öğrenmiş, İslâm ile ilgili farklı dallar üzerinde eserler kaleme almıştır. Taberî ve İbn Kuteybe gibi önemli âlim ve eserlerinin yanı sıra, Kâşgarlı Mahmud'un (ö. 11. yüzyıl, ?) yazmış olduğu *Dîvânü lugâti't-Türk* isimli eser ile ilgili de çalışmaları bulunmaktadır.¹⁹⁰

Radwan, Brockelmann'ın Arap dili ve edebiyatını başlangıcından günümüze değin incelemiş olduğundan, Kur'ân ilimleri, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, felsefe, tıp, şiir, nesir, belâgat, dilbilim, devletlerin tarihi, şehirlerin tarihi ve peygamberler tarihi gibi konularla ilgili çalışmalar yapmış olduğundan bahsetmektedir.¹⁹¹ O kadar ki, Brockelmann'ın İslâm edebiyatında klasik sonrası dönemle ilgili olarak bu noktada spordan dahi bahsettiği görülmektedir.¹⁹²

2. 2. 16. MİRCEA ELIADE – DİNSEL İNANÇLAR VE DÜŞÜNCELER TARİHİ

Eliade (ö. 1406/1986) dinler tarihçilerinden birisi olup Bükreş ve Chicago üniversitelerinde bulunmuştur. Eliade İslâm'ın sade bir din olduğunu ifade etmesine rağmen ona karşı taraflı tutumundan ise kurtulamamıştır.¹⁹³

Eliade'nin *Histoire des croyances et des idées religieuses* isimli eseri Arapça ve Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Eser üç cilt olup, taş devri, Yunan ve Mısır gibi uygarlıklar, Yahudilik ile Hıristiyanlık tarihi, Kur'ân-ı Kerîm, İslâm ve mezhepleri, filozoflar ve sûfilik gibi konuları ele almaktadır.

¹⁹⁰ Nuri Yüce, "Brockelmann, Carl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/335-336.

¹⁹¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/198-202.

¹⁹² Brockelmann, *GAL*, 905-906.

¹⁹³ Kürşat Demirci, "Eliade, Mircea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/33-35.

Eserde Hz. Muhammed (s.a.v) ve İslâm ile ilgili değerlendirmeler ağırlıklı olarak üçüncü ciltte yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde Türkler ve İslâmiyetten önceki inançlarından da bahsedilmektedir.¹⁹⁴

Radwan bu kitabın kendi alanındaki en kapsamlı kitaplardan birisi olduğunu, yazarın Chicago ve Bükreş Üniversitelerinde verdiği derslerin derlemelerinden oluşturulduğunu, kitabın içeriğinde diğer dini inançların yanı sıra, İslâm ve mezheplerinden de bahsedildiğini, ancak bu konuda bazı hataların da bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁵

2. 2. 17. RUDİ PARET – HZ. MUHAMMED VE KUR'ÂN

Kur'ân-ı Kerîm'i filolojik bir açıklama ile Almancaya çeviren Paret (ö. 1403/1983), Tübingen Üniversitesinde Profesörlük de yapmıştır. Yazar genel olarak vahiy, Hz. Peygamberin hayatı ve inanç esasları gibi konularla ilgili çeşitli makaleler kaleme almıştır.¹⁹⁶

Paret'in de diğer müsteşrikler gibi eserlerinde taraflı tutumundan kurtulamadığı görülmektedir. Nitekim İhlâs sûresinin Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından Hıristiyanlara karşı kendisi tarafından uydurulmuş olabileceği iddiasını gündeme getirmesi ve bu konuyu tartışmaya açması buna örnektir.¹⁹⁷

Radwan, Paret'in çalışmalarında Yahudilik, Hıristiyanlık ve Evangelizm'den izler taşıdığını, bu nedenle de İslâm ile ilgili çeşitli spekülasyonlar oluşturduğunu belirtmektedir. Ancak yazarın, Hz. Peygamberin insanları entelektüel olarak değişime uğrattığından ve onlara zariflik ile kibarlık öğrettiğini dile getirdiğinden de bahsetmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Bk. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 3/11-12.

¹⁹⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/203-205.

¹⁹⁶ Turgut Akpınar, "Paret, Rudi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/168-169.

¹⁹⁷ Rudi Paret, *Kur'ân Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995), 179.

¹⁹⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/206-209.

2. 2. 18. ROM LANDAU – İSLÂM VE ARAPLAR

Landau (ö. 1394/1974) bahsi geçen bu kitapta İslâm öncesi Arap devletleri, Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamberin hayatı, Emevîler, Abbâsîler, İspanya'da İslâm, Haçlı seferleri, felsefe, bilim, edebiyat, sanat ve Arap dünyasının sorunları gibi konulardan bahsetmiştir.

Radwan ise, kitabın insaf ve adalete en yakın kitaplardan birisi olduğunu, ayrıca bu alandaki en iyi kısaltılmış eserler arasında yer aldığını ifade etmiştir.¹⁹⁹

Nitekim Bazı Batılı yazarların Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında yanlış düşüktüklerini ifade etmesi buna örnek teşkil etmektedir.²⁰⁰

2. 2. 19. GUSTAVE LE BON – ARAPLARIN MEDENİYETİ

Gustave Le Bon'un (ö. 1350/1931) *La Civilisation Des Arabes* isimli eseri milâdi 1884 yılında yayımlanmış olup, Arapçaya Âdil Zuaiter (ö. 1377/1957) tarafından *Hadâratü'l Arab* adıyla, Türçeye ise Haktan Birsell tarafından *Arapların Medeniyeti* adıyla tercüme yapılarak yayımlanmıştır.

Kitapta genel hatlarıyla; Araplarla ilgili olarak, İslâm'dan önceki ve sonraki durumları, devletleri, siyasi ve sosyal sistemleri, bilim ve sanatsal faaliyetleri, Batıya olan etkileri, Haçlı savaşları gibi konulara yer verilmektedir.

Radwan, Le Bon'un bu eserinin Araplar ve medeniyetleri ile ilgili oldukça hacimli olduğunu ancak içeriğinde birtakım hatalar bulunduğunu söylemiştir. Yazarın ayrıca, Hz. Peygamberin rahiplerden ilim öğrendiği ve İslâmın kılıç zoruyla yayıldığı gibi iddialarda bulunduğundan bahsetmektedir.²⁰¹

Nitekim Le Bon'un Arapların fetihleri başlığı adı altında, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında dünya isimli bölüme geniş bir şekilde yer vermesi buna örnek olarak gösterilebilir.²⁰²

¹⁹⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/210-213.

²⁰⁰ Rom Landau, *Islam and the Arabs*, (New York: The Macmillan Company, 1959), 23.

²⁰¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/214-219.

²⁰² Bk. Gustave Le Bon, *La Civilisation Des Arabes* (Paris: Librairie de Firmin Didot et cie, 1884), 110-130.

2. 2. 20. DİĞER BAZI ÇALIŞMALAR

Radwan, eserinin bu bölümünde Kur'ân-ı Kerîm ve ilimleri hakkında çalışmalarda bulunmuş bazı müsteşrik ve eserlerinden bahsetmektedir. Bunlar 108 adet irili ufaklı araştırmalardır. Aralarında çeşitli dergilerde yayımlanmış olan makalelerin de yer aldığı bu araştırmalar arasında, Kur'ân-ı Kerîm'in İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi diğer dillere yapılmış tercüme çalışmaları ile Kur'ân tarihi ve kıraatler üzerine yazılmış makaleler de bulunmaktadır. Bu çalışmaları yürüten müsteşrikler arasında Jeffery, Nöldeke, Wellhausen, Sale ve Sprenger gibi alanında uzmanlaşmış kişiler yer almaktadır.²⁰³

Görüldüğü üzere Radwan, özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve tercümelere üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış olan müsteşrikleri incelemiş ve bilhassa Kur'ân ilimleri özelinde değerlendirmelerini ortaya koymuştur. Alanında öne çıkan yirmi müsteşrik ve onların eserlerini ayrı başlıklar halinde ele alarak tanıtlarını yapmıştır. Ardından da değerlendirmelerde bulunmuştur. Daha sonra ise irili ufaklı 108 adet çeşitli makale ve yazılara kısaca değinmiştir. Aralarında Kur'ân-ı Kerîm'e objektif şekilde yaklaşmaya çalışanlar olmasına rağmen, müsteşriklerin çoğunun çalışmalarında sübjektif davrandığını belirtmiştir. Sonraki bölümde müsteşriklerin iddialarına bu minvalde cevaplar vermiştir.

---

²⁰³ Bk. Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/220-232.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSTEŞRİKLERİN İDDİALARI VE ONLARA KARŞI GETİRİLEN DELİLLER

Bu bölümde müsteşriklerin özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve tefsirleri hakkındaki çeşitli iddiaları ele alınmış ve başta Radwan olmak üzere alanında otorite âlimler tarafından bu iddialara cevaplar verilmiştir. Tezimize de konu olmasından dolayı *Ârâü'l-Müsteşrikîn* isimli eserin metodu takip edilmiştir.

Özellikle günümüzde İslâm ülkelerindeki gençlerin zihninde çeşitli vasıtalarla oluşturulmaya çalışılan şüpheler hakkında kendi delillerimizi de ortaya koyacağız.

3. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERİM'İN KAYNAĞI HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

3. 1. 1. MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM'DAKİ İBADETLER İLE PUTPERESTLİKTEKİ RİTÜELLERİN BENZERLİRLER TAŞIDIĞINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Müsteşrikler, Hz. Peygamberin Kur'ân-ı Kerîm'e aktardığı bilgileri yaşadığı ortamdan aldığını, bu sebeple İslâm'daki ibadetler ile putperestlikteki ritüellerin benzerlikler taşıdığını, Arap şiiri ile Kur'ân âyetleri arasında da benzerlikler olduğunu iddia etmişlerdir.²⁰⁴

Goldziher, İslâm'dan önce Arapların Hıristiyanlığa uzak olduğundan, bu dinin öğretilerinden habersiz olduklarından söz etmektedir. Goldziher, Cahiliyye Araplarının pek çok erdeme sahip olduğundan ve İslâm'ın bu erdemleri devam ettirdiğinden bahsetmektedir. Buna misafire ikramda bulunma, yardımlaşma ve dayanışma gibi hususları örnek göstermektedir. Hatta bu noktada Mürüvvet ve Din

²⁰⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/240.

başlığı altında Mürüvvet kelimesine ayrı bir anlam yüklemekte ve Cahiliyye Araplarının bu noktada daha faziletli olduklarını iddia etmektedir.²⁰⁵

Cevap:

Mekke ve civarında Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil'in Kâbe'yi inşa etmeleri ve bu mabede insanları davet etmeleri ile o bölgede Tevhit yaşantısı başlamıştır. Ancak Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil'in vefatlarından sonra o bölgede insanlar yeniden ahlâkî çöküş içerisine girmeye başlamışlardır. Bunun neticesinde de Amr b. Lühay aracılığıyla Kâbe'ye ilk putun alındığı ve insanların putperestliğe yöneldiği görülmüştür. Bu dönemden itibaren Allah (c.c.) tarafından Hz. Muhammed (s.a.v.) bir elçi olarak gönderilinceye kadar Kâbe bir ticari geçim merkezi haline dönüşmüş, insanlar ahlâkî çöküntü içerisine girmişlerdir. Ancak putperestler Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'den kalan bazı ibadetleri kendi menfaatlerine uygun şekilde tahribata uğratarak, putperestliğin ritüelleri olarak gerçekleştirmeye devam etmişlerdir. Hz. Peygamberin gelişiyle birlikte bu ritüeller tekrar gerçek kimliklerine döndürülerek Tevhit mesajı yeniden işlenmeye devam etmiştir. Nitekim Ca'fer b. Ebû Talb'in (ö. 8/629) Habeş kiralı Necâşi Ashame (ö. 9/630) ile konuşmasında Hz. Muhammed'ten (s.a.v) önce çok çirkin işler²⁰⁶ yaparken Hz. Peygamberin kendilerine gelerek bu çirkin işlerden vazgeçmelerini öğütlediğini belirtmesi bu noktada önemlidir. Tüm bu bilgiler ışığında Hz. Peygamberin risâletiyle birlikte bu çirkin uygulamalar ortadan kaldırılmıştır.²⁰⁷

Bu noktada Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c.) bir olduğunu, Tevhit inancını, Hz. İbrâhim'in de müşriklerden olmadığını belirten pek çok âyet bulunmaktadır.²⁰⁸

²⁰⁵ Goldziher, Mürüvvet kelimesinin erdemlilik ve cesur olma gibi manalarda kullanılması gerektiğinden bahsetmekte, İslâm çevrelerinde kullanılan ibadete düşkünlük manasını eleştirmektedir. Bk. Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/50-55.

²⁰⁶ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinden önceki döneme câhiliyye dönemi adı verilmektedir. Bu dönemdeki çirkin işler ise; kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi, bir kadının ne kadar çok erkekle birlikte olursa evine bayrak asarak bunu şeref sayması, asabiyet; yani nüfuzlu insan ve kabilelerin kollanması, zayıfların ezilmesi, içki ve kumar gibi insanların zararına olan şeylerin oldukça yaygınlaşması, namuslu kadınlara iftiralar atılması, yetim malı yenilmesi gibi hususlardır.

²⁰⁷ Radwan, *Arâû'l-Müşteşrikîn*, 1/241-245.

²⁰⁸ Bk. Enbiyâ, 21/2; Nahl, 16/51-120; Beyyine, 98/5.

Nitekim Goldziher'in kendisi de, câhiliyye Araplarının kötülüğe kötülükle karşılık verdiklerini ve bunu erdem saydıklarını, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Kur'ân-ı Kerîm'in ise her fırsatta kötülüğe iyilikle karşılık verilmesi gerektiğini dile getirdiğini itiraf etmektedir.²⁰⁹

Râzî, Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Veleküm fi'l-Kisâsi Hayâtün"*²¹⁰ âyeti hakkında kısastan maksadın denkliğin sağlanması olduğunu, cahiliyye döneminde yapılanların aksine, katilden başkasının öldürülemeyeceğini ifade etmektedir. Ardından da Arabın *"el-katlü enfâ li'l katl"* sözü ile ilgili olarak şöyle bir mukayeseye yer vermektedir:

*"Arabın sözü şöyledir: 'Adam öldürmeyi en iyi biçimde yine öldürme yok eder.' Kur'ân'ın ifadesi ise bundan daha fasihtir. Bu ifadeler arasındaki farklılık birçok yöndendir. Birincisi; 'Kısasta hayat vardır' âyeti, bütün bu ifadelerden daha kısadır. Çünkü, 'Veleküm' ifadesi, bu mukayesenin dışındadır. Zira söylenen sözlerin hepsinde, böyle bir takdir mutlaka vardır. İkincisi; Arapların sözünün zahiri, bir şeyin kendisinin yok olmasının sebebi olmasını ifade etmektedir ki bu imkânsızdır. 'Kısasta hayat vardır' âyeti böyle değildir. Çünkü zikredilen husus, öldürmenin bir çeşidi olan kısastır. Sonra Cenâb-ı Hak, o kısası mutlak hayatın sebebi kılmamıştır. Çünkü 'hayat' kelimesini nekire olarak getirmiştir. Aksine Allah (c.c.), kısası hayat çeşitlerinden bir çeşidin sebebi kılmıştır. Üçüncüsü; Arapların sözlerinde 'k-t-l' lafzı tekrar edilmiştir. Hâlbuki 'Kısasta hayat vardır' âyeti böyle değildir. Dördüncüsü; Arapların bu sözü, sadece, katillikten vazgeçmeyi ifade eder. Hâlbuki 'Kısasta hayat vardır' âyeti hem öldürmekten, hem yaralamaktan, hem de bunların dışındaki benzer şeylerden vazgeçmeyi ifade eder. Bu âyet daha çok mana ihtiva etmiştir. Beşincisi; ölümü nefyetmek, hayatın bulunması manasını tazammun ettiği için, ikinci derecede matlûbdur. Âyet ise matlûb olan hayatın kendisine delalet eder. Altıncısı; Öldürmeyi nefyedici olmayıp aksine öldürmenin artmasının sebebi olduğu halde, haksız yere öldürme de bir öldürmedir. Öldürmenin meydana gelmesine manî olacak olan, belli bir şekilde öldürmedir ki bu da kısastır. Buna göre onların sözlerinin zahiri bâtıldır. Âyete gelince, âyetin hem zahirî manası hem de takdiri manası yerindedir. Böylece âyet ile Arapların ifadeleri arasındaki farklılık açıkça ortaya çıkmaktadır."*²¹¹

²⁰⁹ Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/58-59.

²¹⁰ Bakara, 2/179.

²¹¹ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beirut: Dârü'l Fikr, 1981), 5/59-61.

İddia:

İslâm ile İslâm öncesi çevre arasında bazı ibadet ve ritüellerin benzerlikler gösterdiği iddia edilmiştir. Örneğin; Hac, Tavaf, Sa'y, Hacerü'l Esved'in öpülmesi.²¹²

Cevap:

Müslümanlar Arafat Dağına, Yahudiler Sînâ Dağına ve Hıristiyanlar Filistin'deki Kudüs'e hac ziyaretlerinde bulunmaktadır.²¹³ Bu üç dinin hac âyininin, İslâm öncesi ortamdan alındığı anlamına mı gelmektedir? Müsteşrikler, Arap Yarımadasında Yahudilik ve Hıristiyanlığın putperestlikten önce geldiğini bildikleri halde böyle bir iddiada bulunabilmektedirler. Kaldı ki Hac ibadeti ve onun içeriğindeki ibadet şekillerinin putperest Arap halkından daha önceleri yaşamış olan Hz. İbrâhim'e kadar dayandığı tarihi bir gerçektir. Hacerü'l Esved'i öpmeye gelince, bu taşta tapıldığını gösteren bir şirk meselesi değildir. Zaten hiçbir Müslüman bu amaçla ona yaklaşmaz. Telbiye getirmek de bunun en önemli delillerindedir. Hacerü'l Esved'e putperestler dahi tapmamış sadece ona cennetten geldiği, insanların günahları yüzünden karardığı ve Hz. İbrâhim'in onu Kâbe'nin inşasında kullandığından dolayı saygı göstermişlerdir. Bu noktada Hz. Ömer'in peygamberin vefatından sonra Hacerü'l Esved'in yanına giderek "Hz. Peygamberin seni öptüğünü görmeseydim bunu yapmazdım" demesi de buna örnektir.²¹⁴

İddia:

George Sale, İslâm'daki cinlerin varlığı inancının İslâm öncesi dönemin kalıntıları olduğunu iddia etmiştir.²¹⁵

Cevap:

Cinlerin varlığı bazı bilim adamları tarafından da kabul edilmektedir. Ayrıca cinlerin görünmez olmalarından dolayı onları inkâr etmek mümkün değildir. Çünkü varlığı bilimsel olarak kesin bir şekilde bilinen ama görülemeyen nice şeyler vardır. Radyasyon, manyetik alan, ses dalgaları ve hava buna örnek olarak verilebilir. Bir diğer husus da cinlerin varlığının çok eskilerden beri kabul edildiğidir. Örnek olarak

²¹² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/245-246.

²¹³ Bu noktada Kur'ân-ı Kerîm her ümmetin ibadet kurallarının olduğunu belirtmektedir. Bk. Hac, 22/67.

²¹⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/246-250.

²¹⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/251.

Roma ve eski Yunan kùltlerinde de bu inanış bulunmaktaydı. Özetle İslâm cinlerin varlığını kendinden önceki putperest toplumdan almış değildir.²¹⁶

İddia:

Müsteşrikler İslâm ile putperestlik arasında evlilik, sünnet ve diğer bazı geleneklerde de benzerlikler olduğunu iddia etmişlerdir.²¹⁷

Cevap:

Arapların kendilerine özgü örf ve âdetleri bulunmakta idi. İslâm gelince kendi şeriatına uygun ne bulursa onu tasdik ve teşvik etmiş, Allah'ın (c.c.) şeriatına ve dinine aykırı ne varsa onunla mücadele ederek yürürlükten kaldırmıştır. Evlilik konusuna gelince; İslâm, insan soyunu birbirine karıştırmaya, toplumlarda ahlâksızlığı yaymaya ve cinsel kargaşa oluşturmaya çağırın her alışkanlıkla şiddetle mücadele etmektedir. Sünnet olma geleneği ise tek tanrı inançlarının hemen hemen hepsinde mevcuttur. Bu da İslâm'daki sünnet konusunun putperestliğin kalıntısı olmadığına delildir. Bir diğer nokta da müsteşriklerin Kur'ân âyetlerinin Ümeyye b. Ebü's-Salt ((ö. 8/630 [?]) ve onun gibi bazı şairlerin şiirlerine benzediğini iddia etmeleridir. Bu hususta cevap olarak şunlar söylenebilir:

Kur'ân-ı Kerîm Arap toplumuna Arapça olarak gönderilmiştir. Haliyle o dönemde şiir ve sözlü edebiyatta hayli başarılı olan bu toplumun anlayabileceği metotları kullanması da gayet doğaldır. Ancak şiir, Kur'ân âyetleri yanında aciz duruma düşmüştür. Bu, müşriklerin Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında "Onun sözleri ne şiirdir, ne sihirdir, ne de kâhinlerinkine benzer. Bu başka bir şeydir" demelerinden de anlaşılmaktadır.²¹⁸

Goldziher, İslâm'ın şiir, şair ve bu tür şeylere karşı olan muhalefetinin onun dinî cihetten ziyade insanlar, kabileler ve ırklar arasında ayırıcı bir şekilde kullanılmasından dolayı olduğunu itiraf etmektedir.²¹⁹ Görüldüğü üzere Radwan, müsteşrikleri kendi içlerinden bazılarının itiraflarıyla eleştirmektedir.

Hz. Mûsâ ile Firavun karşılaşmasında Firavun'un yanındaki sihirbaz ve büyücüler asâlarını attıklarında onlar birer yılana dönüşmüştü. Hz. Mûsâ asâsını fırlattığında bir ejderhaya dönüştü ve o sihirlerin yalnızca insanları kandırma amacı

²¹⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/251-252.

²¹⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/252.

²¹⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/253-263.

²¹⁹ Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları I)*, 1/112.

taşıdığını, ejderhası yılanları yutunca gözler önüne serdi. Esas olanın Allah'tan (c.c.) korkmak olduğunu gören oradaki sihirbaz ve büyücüler aciz kalınca Allah'a (c.c.) secde ettiler.

Buradan yola çıkarak Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Mûsâ gibi Allah'ın (s.a.v.) dinine insanları davet eden bir peygamberdir. Müşrikler firavun gibi o dönemde her türlü kötülüğü yapmaktadırlar. O dönemde şiir, müşriklerin insanları aldatmak için kullandığı sihirbazların yılanlarına benzemektedir. Kur'ân-ı Kerîm ise Allah'ın (c.c.) bir mûcizesi olup müşriklerin tüm hile ve yalanlarını açığa çıkarmıştır.

3. 1. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DAKİ HÜKÜMLER İLE HANİFLİĞİN UYGULAMALARI ARASINDA BENZERLİKLER OLDUĞUNA YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Tisdall ve onun gibi bazı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'in hükümleri ile Hanîflik arasında bazı hükümlerin benzerlikler gösterdiğini iddia etmektedirler. Örneğin; Allah'ın (c.c.) birliğine da'vet, putlara tapmayı reddetmek, cennet vaadi, cehennem de azap tehdidi, Allah'ın (c.c.) Rahmân ve Rahîm gibi isimlerine olan inanç, kız çocukların öldürülmesine karşı çıkma, âhîret inancı gibi konulardır.²²⁰

Cevap:

Öncelikle Hanîflik, Hz. İbrâhim ile insanlara Tevhit inancının tebliğ edilmesi inancıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim'in ne Yahudi ne de Hıristiyan olduğu, onun Hanîf olduğu ve de müşriklerden olmadığı ifade edilmektedir.²²¹ Ancak Hz. İbrâhim'in vefatından sonra Arap coğrafyasında putperestlik hızla yayılmış ve Hanîf inancına sahip kimseler azalmıştır. Hatta Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in (ö. 606) bir gün sırtını Kâbe'ye yaslayarak: "Ey Kureyşliler, Zeyd'in nefsi elinde olan Allah'a (c.c.) yemin ederim ki, benden başka İbrâhim'in dinine uyan kalmadı" demesi buna örnektir. Kus b. Sâide (ö. 600) ve Varaka b. Nevfel (ö. 610 [?]) gibi isimlerin İslâm gibi bir din aramaları, o dönemde Arap coğrafyasında putperestlikten dolayı ahlâkî çöküntünün ne derece büyük olduğunu göstermektedir. İslâm ile Hanîfliğin her ikisi

²²⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/263-264.

²²¹ Âl-i İmrân, 3/67.

de ilâhi kaynaklı olup, şirkin her türlüsüne karşı mücadele etmiş, putlara tapmaya karşı çıkmış, güzel ahlâkı merkeze alarak, kötü ve çirkin işlere karşı koymuştur. Ama tüm bunların hepsi İslâm'da daha eksiksiz, daha net ve daha kapsamlıdır.²²²

3. 1. 3. MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM'DAKİ İBADETLER İLE SÂBİİLİKTEKİ RİTÜELLERİN BENZERLİKLER TAŞIDIĞINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Bazı müsteşrikler İslâm ile Sâbiilikteki namazın birbirine benzediğini iddia etmektedirler.²²³

Cevap:

Sâbiilik konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kimisi onların yıldızlara tapanlar olduğunu, kimisi Hıristiyanlığın bir kolu olduğunu, kimisi de Hanîflik gibi Tevhit inancına sahip olduklarını söylemişlerdir. Hatta Zebûr'un gönderildiği kavim olduğu dahi iddia edilmiştir. Bu da Sâbiilik hakkında kavram karmaşası olduğunu göstermektedir. Namazla ilgili hususta da Irak'ta bu tür kimselerin secdesiz yere oturmak, diz çökmek ve ayakta durmak ile bu ritüeli gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir. İslâm'daki namaz ise günde beş vakit, ayakta, diz çökerek ve secdeye vararak, oturarak, Kur'ân-ı Kerîm okuyarak gerçekleştirilen bir ibadettir. Bu da İslâm'daki namazın Sâbiilik'tekinden çok farklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Sâbiilik eğer geçmiş dönemde gönderilmiş ilâhi kaynaklı bir din ise onda namazın bulunması gayet doğaldır.²²⁴

İddia:

Müsteşrikler, oruç tutma ve bazı gezegenlerle ilgili konularda İslâm ile Sâbiilik arasında benzerliklerin bulunduğunu iddia etmektedirler.

Cevap:

Oruç ibadetinin önceki ümmetlerde de olduğu bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından '*Ey iman edenler! Sakınmanız için oruç, sizden öncekilere olduğu gibi size de*

²²² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/264-269.

²²³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/273.

²²⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/273-274.

farz kılınmıştır'²²⁵ âyetiyle bildirilmiştir. Ayrıca Sâbiîlerin tuttuğu oruç ile İslâm'daki oruç arasında çok fark vardır. İçeriği farklı olan bu ibadetin sadece ismi benzemektedir. Diğer yönden Müslümanlar oruç ile mânevî olarak arınma, şehvet duygularını dizginleme, şükür, sabır, fakirlerin halinden anlama gibi hususlarla kendilerini terbiye etmektedirler.²²⁶

İddia:

Tisdall ve bazı müsteşrikler İslâm ve Sâbiîlik'te bayramların yıldız ve gezegenleri izleyerek başladığını, bunun da iki inanç arasında benzerlikler bulunduğu kanıt olabileceğini iddia etmektedirler.²²⁷

Cevap:

Dünya medeniyet tarihi çok eskilere dayanmaktadır ve insanlar takvimi iki şeye göre oluşturmuşlardır. Bunlar; Ya ay ya da güneş takvimidir. İslâm'da genel olarak ay takvimini kullanmış ve hilâlin görülmeye başlanmasıyla bayram ilan edilmiştir. Bu da gayet tabii bir durumdur. Kur'ân-ı Kerîm'de de güneş ve aydan bahsedilmekte,²²⁸ bunları insanların yılların ve ayların sayısını hesap etmesi için kullanabileceği ifade edilmekte, Haccın vakitlerinin de²²⁹ bu ölçüde olduğu dile getirilmektedir.²³⁰

İddia:

Hac, telbiye ve kurban kesme konusunda da İslâm ile Sâbiîlik arasında benzerlikler olduğu müsteşrikler tarafından iddia edilmektedir.²³¹

Cevap:

Sâbiîlik'te, sözde tanrılar adına adaklar sunulup kurbanlar kesilmektedir. İslâm'da ise kurban yalnızca Allah (c.c.) rızası için kesilmektedir. Hac ise; Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da bulunmaktadır. Ayrıca bu ibadetin Hz. İbrâhim'e kadar dayandığından²³² Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilmektedir. Kurban ve Hac gibi bazı konularda İslâm ile Sâbiîlik arasında kavramlar noktasında bazı benzerlikler olsa da,

²²⁵ Bakara, 2/183.

²²⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/275-276.

²²⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/277.

²²⁸ Yûnus, 10/5.

²²⁹ Bakara, 2/189.

²³⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/277-279.

²³¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/279.

²³² Hac, 22/26-27.

içerikler tamamen farklıdır. Bu da müsteşriklerin iddia ve iftiralarını gözler önüne sermektedir.²³³

3. 1. 4. MÜSTEŞRİKLERİN İSLÂM'IN EMİRLERİ İLE ZERDÜŞTLÜK VE HİNDUİZMDEKİ ÖĞRETİLERİN BENZERLİKLER TAŞIDIĞINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Tisdall ve bazı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamberin hadislerinde geçen ifadelerin Zerdüştlük ile Hint dinleriyle benzerlikler gösterdiğini iddia etmektedirler.²³⁴

Cevap:

Zerdüştlük eski inanç sistemlerinden birisi olup, zamanında Perslerin resmî dini olmuştur. Avesta isimli kitaplarında Cemşîd ve benzeri mitolojik unsurlardan bahsedilmektedir. Bu inanca sahip olan kişiler Zerdüş'tün peygamber olarak gönderildiğini düşünmektedirler. Eğer ki gerçekten Zerdüştlük ilk gönderildiği dönemde tektanrıcılık inancına sahip ise, sonradan insanlar tarafından Yahudilik ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi tahribata uğradığı aşikârdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de '*Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun*'²³⁵ buyrulmaktadır.

Zerdüştlüğün ilâhi kaynaklı bir din olmadığı varsayılsa dahi, Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer bazı inançlardan etkilendiği ve zamanla bu dinlerin bazı ritüellerini kendi içinde evrimleştirdiği bir gerçektir.²³⁶

²³³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/279- 281.

²³⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/282.

²³⁵ Fâtır, 35/24.

²³⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/282-289.

3. 1. 5. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DAKİ KISSALARIN HİRİSTİYANLIKTAN ALINTI OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Tisdall ve bazı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Ashâb-ı Kehf, Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması, Hz. Meryem, Hz. Âdem'in yaratılışı gibi konuların İncil ile benzerlikler taşıdığını ve bu sebeple bu âyetlerin alıntı olabileceğini iddia etmektedirler. Ayrıca Tisdall, Massignon (ö. 1382/1962) ve tarihçi Gibbon (ö. 1209/1794) gibi bazı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bu kıssalarda hatalar olduğunu da iddia etmektedirler.²³⁷

Goldziher ise, câhiliye Arapları arasında namaz gibi bir ibadetin bulunmadığını, ancak el çırpma ve ıslık çalma gibi kendilerince ibadetleri olduğunu belirtmekte, ardından da Hz. Peygamberin namaz ve bu ibadeti ifade eden salât kelimesini Hıristiyanlardan alarak kullandığını iddia etmektedir.²³⁸

Cevap:

Jacques de Sarug'a (ö. 521) nisbet edilen ve ilk olarak süryânîce bahsedildiği dile getirilen yedi uyurlar hadisesi daha sonra diğer bazı dillere de tercüme edilmiştir. Bazı müsteşrikler bu olayın İncil'e atfedilemeyeceğini söylese de Hıristiyan kaynaklarında bu olaya işaret edilmektedir. Müsteşriklerin ayrıca Hz. Meryem, onun annesi ve Hz. Zekeriyâ peygamberle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de tarihi hatalar olduğunu iddia etmelerinin doğruluk değeri yoktur. Çünkü Luka İncilinde bu hususlara değinilmektedir. Ayrıca İncil tahrife uğradığı için birebir Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerle örtüşmemesi gayet doğaldır. Ayrıca İncil'de bulunmayıp Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Hz. İsa ile ilgili konular Kur'ân-ı Kerîm'in tahrife uğramadan, değişime uğramadan günümüze kadar ulaştığının kanıtıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *'Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz'*²³⁹ buyrulmuştur. Tevrat ve İncil'e gelince, Tevrat'ın aslı bozulmuş, İncil ise tahrif edilerek pek çok İncil ortaya çıkmış, en sonunda dört İncil'e kadar indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *'Kendilerini Allah'a (c.c.) vermiş*

²³⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/289-290.

²³⁸ Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/79.

²³⁹ Hicr, 15/9.

olan peygamberlerin ve Allah'ın (c.c.) kitabını korumaları kendilerinden istendiği için rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilginlerin yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın (c.c.) indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir''²⁴⁰ âyeti de dünyevî menfaatler uğruna Yahudi ve Hıristiyan din bilginlerinin kitaplarının aslını tahrif ettiklerini göstermektedir. Ayrıca Hz. Meryem'in hamile kalması ve Hz. İsa'nın beşikte konuşması ile ilgili de tartışmaya düştüklerini Kur'an-ı Kerim "Ye iç, gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görürsen de ki: Ben, çok esirgeyici olan Allah'a (c.c.) adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım." Sonra çocuğu kucagina alarak topluluğuna getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın! Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi." Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. "Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?" dediler. Cevabı çocuk verdi: "Ben Allah'ın (c.c.) kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâti ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır." İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartışıkları konuda gerçek söz de bu''²⁴¹ âyetiyle dile getirmektedir.²⁴²

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen, Havârilere ısrarı üzerine Hz. İsa'ya gökten sofranın indirilmesi mucizesi²⁴³ anlatılmakta, ancak bu sofranın içeriğine değinilmemekte, sofranın mahiyeti hakkında tefsir kaynaklarında çeşitli görüşler bulunmaktadır.²⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'de bunca gerçekler zikredilirken, müsteşriklerin asılsız iddia ve iftirallarda bulunmalarının asıl sebebi, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ile tartışan bir Hıristiyan'ın "İnancımızın temeli, Muhammed'i inkâr etmek ve onun düşmanlığı

²⁴⁰ Mâide, 5/44.

²⁴¹ Meryem, 19/26-34.

²⁴² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/291-312.

²⁴³ Mâide, 5/112-115.

²⁴⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/313-315.

üzerine çalışmak üzerine kuruludur, eğer bu zamanda yaşasaydı onu bulduğumuz yerde öldürür ve derisini yüzerdik',²⁴⁵ ifadelerinde açıkça bellidir.²⁴⁶

Semavî kitaplardaki bazı kelimelerin, kavramların, olayların ve hükümlerin benzerlikler göstermesi, onların ilâhi kaynaklı olmasından dolayıdır. Örneğin Mesîh inancı gibi kurtarıcı inancı hemen hemen tüm inanç sistemlerinde mevcuttur. Ancak insanlar zamanla İslâm dışındaki diğer dinlerin metinlerini tahrif ettiklerinden dolayı bu konularda farklılıklar bulunması da kaçınılmazdır.²⁴⁷

3. 1. 6. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA GEÇEN BAZI KONULARIN YAHUDİLİKTEN ALINTI OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Nöldeke, Goldziher ve Tisdall gibi bazı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Hz. Âdem ve oğulları ile Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. İbrâhim'in ateşe atılması, ana babaya iyi davranma, zulme karşı durma, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılışı, on emir ve diğer bazı konuların Tevrat'ta da geçtiğini, bu yüzden bunların alıntı olabileceğini iddia etmektedirler.²⁴⁸

Cevap:

İslâm, ilâhi kaynaklı olup, insanlar tarafından tahrif edilmiş olan kendinden önceki dinlerin hükümlerini yürürlükten kaldırarak, kıyamete kadar devam edecek yeni hükümler getirmiştir. Bazı kelime ve kavramlarda bu inanç sistemleriyle benzerlikler bulunması ise gayet tabii bir durumdur. Kur'ân-ı Kerîm'de; *“(Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları denetleyici olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın (c.c.) indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik. Allah (c.c.) dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'a (c.c.) dır. Allah (c.c.)*

²⁴⁵ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Münâzara fi'r-red 'ale'n-naşârâ*, thk. Abdülmecîd en-Neccâr (Beyrut: Dârü'l Ğarb el-İslâmî, 1986), 51-52.

²⁴⁶ Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve İslâmî değerler hakkında bilimsellikten uzak senaryolar türeterek, şüpheler oluşturma çabaları günümüzde de devam etmektedir. Bk. Tayyar Altıkulaç, *Daniel Alan Brubaker'e Reddiye* (İstanbul: İrcica, 1442/2020), 15-18.

²⁴⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/334.

²⁴⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/335.

size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.'²⁴⁹ âyetiyle her ümmete ayrı bir yol ve yöntem gönderildiği açıkça ifade edilmektedir.

Yahudilerin kitabı tahribatına gelince; hahamlar zamanla kendilerini Yüce Allah'ın (c.c.) otoritesinden üstün görmeye başlamışlardır. Ayrıca Yahudi olmayan diğer insanları küçümseme ve düşmanlık etmede sınır tanımamışlar ve kendilerini seçilmiş addetmişlerdir.²⁵⁰

Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı âyetler şöyledir:

*"Allah (c.c.) fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü andolsun ki Allah (c.c.) işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette (bir tarafa) yazacağız ve "Yakıcı azabı tadın!" diyeceğiz.'*²⁵¹

*"Yahudiler "Allah'ın (c.c.) eli bağlanmış!" dediler. Asıl kendi elleri bağlanmıştır ve söyledikleri yüzünden lânetlenmişlerdir. Aksine O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlığı ve kini saldık. Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah (c.c.) onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah (c.c.) ise bozguncuları sevmez.'*²⁵²

*"Andolsun biz İsrâiloğulları'ndan kesin söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, bir kısmına yalancı dediler, bir kısmını da öldürdüler.'*²⁵³

*"Her kim Allah'a (c.c.), meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman ise bilsin ki Allah (c.c.) da inkârcıların düşmanıdır.'*²⁵⁴

*"Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah (c.c.) katından olmadığı halde, "Bu Allah (c.c.) katındandır" derler. Onlar bile bile Allah (c.c.) hakkında yalan uydurmaktadırlar.'*²⁵⁵

Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'daki, ana babaya iyi davranma, doğru sözlü olma, yalandan uzak durma, adam öldürmeme, hırsızlık yapmama²⁵⁶ gibi bazı temel öğretiler elbette benzerlikler göstermektedir. Ancak İslâm bu öğretileri en

²⁴⁹ Mâide, 5/48.

²⁵⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/335-336.

²⁵¹ Âl-i İmrân, 3/181.

²⁵² Mâide, 5/64.

²⁵³ Mâide, 5/70.

²⁵⁴ Bakara, 2/98.

²⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/78.

²⁵⁶ Bk. En'âm, 6/151-153; İsrâ, 17/23-38.

güzel bir metotla Tevhit inancına uygun şekilde dile getirmiş ve ana hedefi bu olmuştur.²⁵⁷

3. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN METNİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

3. 2. 1. MÜSTEŞRİKLERİN VAHYİN İNSAN ÜRÜNÜ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Müsteşriklerden bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'in tanımını yaparken bu kelimenin aslının Süryânîce olduğunu iddia etmektedirler. George Sale gibi bazı müsteşrikler ise Kur'ân kelimesinin kökeninin Tevrat'tan alıntı olduğunu söylemektedirler.²⁵⁸

Putperestler vahyin ilâhi kaynaklı olmadığını, insan ürünü olabileceğini, eskilerin masal ile efsanelerinden alıntı olduğunu ve mitolojik kurgulardan oluştuğunu düşünmekteydiler. Müsteşrikler ise putperestlerin bu düşüncelerinden yola çıkarak vahyin tanımını yaparken Kur'ân-ı Kerîm hakkında çirkin propagandalar yapmışlar ve vahiy kavramının gözle görülemeyip akıl ile bağdaşamayacağını iddia ederek bu konuda çeşitli iftiralarda bulunmuşlardır.²⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hira mağarasına tefekküre çekilmesinin neticesinde zihninde belirmiş hayali kurgular veya rüyasında gördüklerinin bir yansımasını olabileceğini iddia etmektedirler.²⁶⁰

Cevap:

“O (Peygamber) kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir”²⁶¹ âyetleri ve “Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kûb'a, torunlara, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a vahyettik.

²⁵⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/361-365.

²⁵⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/369-370.

²⁵⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/371.

²⁶⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/382.

²⁶¹ Necm, 53/3-4.

Dâvûd'a da Zebûr'u verdik'²⁶² âyeti, vahyin Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi kendisinden önceki diğer peygamberlere de geldiğini göstermektedir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilerine bakıldığı zaman üstün bir ahlâk ve terbiye eğitimi getirdiği aşikârdır. Böylesine üstün, berrak ve güzel öğretilerin ilâhi kaynaklı olması da gayet doğaldır. Ayrıca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) en zor zamanlarında, destek beklediği anlarda vahyin kesintiye uğraması, farklı şekil ve zamanlarda vahyin gelmesi, vahye en ufak bir insani müdahalenin olmadığını göstermektedir. Örneğin Hz. Âişe'ye atılan iftira olayında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) elinde herhangi bir yetki bulunmadığı için bu konuda vahiy gelinceye kadar münafıkların fitne ateşi karşısında çok zor bir süreç geçmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in şair, edip ve kâhinlerin sözlerinin tesirinde bir üslûpla yazıldığı iddialarına gelince; bu iddiaları müşrikler de ortaya atmışlar, ancak daha sonra kendileri Kur'ân-ı Kerîm'in şair, edip, kâhin ve sihirbazların sözlerinden çok farklı olduğunu bizzat kendileri itiraf etmişlerdir.²⁶³

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuya şöyle değinilmektedir:

*“Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, Kur'ân elbette değerli bir elçinin sözüdür. O bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! O bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir.”*²⁶⁴

Sprenger gibi bazı müsteşriklerin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) histeri, epilepsi, sara ve sinir nöbetleri geçirerek vahyi insanlara aktardığı iddialarına gelince; Hz. Peygamberin yaşantısı, dürüstlüğü, ahlâkı, yaşamı boyunca insanlara olan merhamet ve sevgisi, zekâsı, savaşlardaki taktiksel dehası, dışarıdan gelen insanların kiralınız nerede diye sorduğunda yanındaki insanlardan ayırt edememeleri, mütevazı yaşantısı, onun bu tür sinir hastalıklarına sahip olmadığını en büyük delilidir. Ayrıca bilimsel olarak da kanıtlanmış bir gerçek vardır ki; bu tür hastalıklara sahip bireyler hastalık sırasında beyinsel faktörleri askıya alınmak suretiyle kendilerine geldiklerinde bazı şeyleri hatırlamamaktadırlar. Bu da vahyin gelişi ile bu tür hastalıkların bir arada olamayacağını göstermektedir.²⁶⁵

²⁶² Nisâ, 4/163.

²⁶³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/384-395.

²⁶⁴ Hâkka, 69/38-43.

²⁶⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/398-402.

Bir diğerk husus da epilepsi hastalığına sahip kişiler de intihar etme eğiliminin çok fazla görüldüğüdür. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.) kasten kendi canına kıymanın çok çirkin bir iş olduğunu insanlara bizzat kendisi öğretmiştir. Bu da vahyin bir epilepsi nöbeti ile değil ilâhi kaynaklı olarak gerçekleştiğine delil teşkil etmektedir. Müsteşriklerin Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki düşüncelerindeki tezat dahi onların iddialarını çürütmektedir. Örneğin; Radwan, Massignon'un Hz. Peygamberin gayet ılımlı bir kişiliğe sahip olduğunu söylediğinden bahsetmektedir.²⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konu ile ilgili Hz. Peygamber hakkında şu şekilde bahsedilmektedir:

‘‘Bu kadar beraber yaşadığınız kişi kesinlikle mecnun değildir.’’²⁶⁷

‘‘O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.’’²⁶⁸

‘‘Kur'ân'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanutlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?’’²⁶⁹

3. 2. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA EKLEME VEYA ÇIKARMA YAPILMIŞ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Müsteşrikler özellikle kendi siyasi görüş veya mezhebini övme amacı taşıyan zayıf rivayetleri²⁷⁰ referans almak suretiyle Kur'ân metninin güvenilir olamayacağını iddia etmektedirler. Buna örnek olarak da İbn Mes'ûd'un Fâtiha ve Muavvizeteyn surelerine yer vermediğini, Übey b. Kâ'b gibi bazı sahâbelerin yazmış oldukları âyetlerin Kur'ân-ı Kerîm'de yer olmadığını, nesih ile ilgili âyetin²⁷¹ bulunmasından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'e yazılmayan veya unutulmuş âyetlerin yer aldığını²⁷², bunun

²⁶⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/403-404.

²⁶⁷ Tekvîr, 81/22.

²⁶⁸ Necm, 53/4.

²⁶⁹ Fussilet, 41/53.

²⁷⁰ Bk. Altıkulaç, *Brubaker'e Reddiye*, 19.

²⁷¹ Bk. Bakara, 2/106.

²⁷² Bk. A'lâ, 87/6.

da Kur'ân-ı Kerîm'de eksiklik bulunduğuna işaret olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'in yazıldığı dönemdeki bazı parçaların kaybolduğunu göstermeye çalışmaktadırlar.²⁷³

Cevap:

Hız. Peygamber her Ramazan ayında Cebrâil ile Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona birbirlerine okurlardı. Hız. Peygamberin vefatından önceki son Ramazan ayında ise bu karşılıklı okuma, yani Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona gözden geçirme faaliyetini iki kez yapmaları Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili unutma konusunda tüm iddiaları çürütmektedir.²⁷⁴

“Onu zihnine bir an önce kaydetmek için, okumada acele etme. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et”²⁷⁵ âyetleri de Kur'ân-ı Kerîm'in Allah (c.c.) tarafından korunduğuna delil teşkil etmektedir.

Sahâbelerden bazıları kendileri için yazmış oldukları nüshaların yanlarına ilgili âyetleri daha iyi anlayabilmek amacıyla notlar almaktaydılar. Kur'ân-ı Kerîm'in yazıya geçirilerek çoğaltılması faaliyetlerinde insanların bu notları Kur'ân'ı Kerîm'den saymamaları ve fitneye düşmemeleri için bu nüshaların yakılmasına karar verilmiştir. Bu da göstermektedir ki; Kur'ân-ı Kerîm'den kaybolan herhangi bir parça yoktur. Müslümanlar arasında yıllarca bir gelenek haline gelmiş olan Hâfızlık sistemi de Kur'ân-ı Kerîm'in korunmasına yönelik en önemli hususlardan bir tanesidir. Ayrıca Emevî politikalarına karşı çıkmış ve onların her türlü eksikliklerini eleştirmiş olan Abbâsî yönetimi, eğer Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir eksiklik meydana gelseydi bu kozu kullanmaktan asla geri durmazdı.²⁷⁶

Bu konuda Yazır (ö.1361/1942), İbn Mes'ûd'un Kur'ân-ı Kerîm'in toplanmasına kadar Felak ve Nâs sûrelerinden habersiz olduğu rivayetinin ise iki sebepten kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Birincisi, bu sûrelerin nüzûlünün son dönemlerde olabileceğinden bahsetmektedir. İkincisi ise, vahyin sonradan vârid olması sebebiyle İbn Mes'ûd'un ona vakıf olmamış bulunmasından olabileceğini dile getirmektedir.²⁷⁷ Harf farklılıklarından dolayı da Kadim Mushaflar ile yeni Mushaf

²⁷³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/408-423.

²⁷⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/425.

²⁷⁵ Kıyâmet, 75/16-18.

²⁷⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/428-432.

²⁷⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim, 1992), 10/135.

arasında bazı farklılıklar bulunmaktaydı. Nitekim İbn Mes'ûd kendi mushafında Muavvizeteyn sûrelerini silmiş ve “‘Allah’ın (c.c.) kitabında olmayan şeyi niçin ona ekliyorsunuz?’” demiştir.²⁷⁸ Mushaflar arasındaki bu farklılıklar; bazı sahâbelerin sonradan vârid olan âyet veya sûrelere vakıf olamamaları ile kıraat ve harf farklılıkları gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

3. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERİM'İN CEM'İ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

3. 3. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA REVİZYON YAPILMIŞ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Blachere, Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i meselesini bir revizyon olarak nitelemektedir. Yani Kur'ân-ı Kerîm'in sonradan düzeltme, yenileme, güncelleme ve düzenlemeye tabii tutulduğunu iddia etmektedir.²⁷⁹

Blachere, bu iddiası ile Kur'ân-ı Kerîm'e sonradan insan müdahalesi olduğu sonucuna varmak istemektedir.

Cevap:

Sahâbeler ve onlardan sonra yaşamış olan Müslümanların Kur'ân-ı Kerîm için yapmış oldukları çalışmalar, değişen hayat şartları ve yeni İslâm'ı kabul etmiş kimselere kolaylık sağlamak için, hayatın doğal akışı içerisinde insanların bazı problemlerinin çözümü içindir. Bu yapılan düzenlemeler Kur'ân-ı Kerîm'in içeriğinde değil, bilakis insanların bu içeriğe daha kolay ulaşabilmeleri içindir. O yüzden bu çalışmalar Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik herhangi bir mesnette bulunmanın yollarını kapatmaktadır.²⁸⁰

Bahsi geçen bu faaliyetleri matbaanın bulunmasıyla birlikte el yazmaların artık günümüzde yerini basımevlerine bırakması gibi düşünebiliriz. İnsanların daha hızlı ve kolay bir şekilde eserlere ulaştığı günümüzde dijital baskılar kitapların

²⁷⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Mektebetü'd Dâru't-Türas, 1973), 24-25.

²⁷⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/435.

²⁸⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/435.

birebir aynısı olup, içerik tamamen el yazması eserlerle birebir örtüşmektedir. Bu bir değişim veya eksiklik değil, bilakis insanların ihtiyaçlarına cevap vermek adına güzel bir durumdur.

Konuyla ilgili olarak ‘‘Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz’’²⁸¹ âyeti de Kur’ân-ı Kerîm’in korunmuş olduğuna delildir.

Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili bu konuda üç aşama bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hz. Peygamberin Kur’ân-ı Kerîm’i derlemesi, ikincisi Hz. Ebû Bekir döneminde yapılan bir kapak arasına yazılma işlemi, üçüncüsü ise Hz. Osman döneminde yapılan çoğaltılması faaliyetidir.²⁸²

‘‘Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekler). O, gerçekten çok değerli bir kitaptır. Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah (c.c.) katından indirilmiştir.’’’²⁸³

İddia:

Müsteşrikler Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh’in (ö. 36/656-57) mürtedliğinden hareketle vahyin tahrif edildiğini iddia etmektedirler.²⁸⁴

Cevap:

Ebû Serh bir süreliğine irtidat etse de Hz. Osman’a sığınmak suretiyle Müslümanlardan eman dilemiş, samimi bir şekilde tövbe ederek yeniden İslâm’ı kabul etmiştir. Bu durumdaki bir kişinin vahyi tahrif etmesi düşünülemez. Ayrıca vahiy kâtipliği yapan tek o değil, kırk küsur kişi bulunmaktadır. Diğer bir husus da Hz. Ömer ve sahâbelerin Kur’ân-ı Kerîm’e son derece hâkim olmalarıdır. Kur’ân-ı Kerîm’den olmayan şeyler hakkında ne kadar titiz davrandıkları da bir başka tarihi gerçektir.²⁸⁵

²⁸¹ Hicr, 15/9.

²⁸² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/436.

²⁸³ Fussilet, 41/41-42.

²⁸⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/447.

²⁸⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/448-449.

3. 3. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'IN CEM'İNİN HZ. OSMAN'IN SİYASİ OTORİTESİNİ SAĞLAMLAŞTIRMA AMACIYLA YAPILMIŞ OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Blachere, Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerîm'i toplama faaliyetini yapma sebebinin kendi siyasi otoritesini sağlamlaştırmak olduğunu iddia etmektedir.²⁸⁶

Cevap:

Müslümanlar Azerbaycan ve Ermenistan gibi toprakları fethedince o bölgelerde İslâm'ı yeni kabul etmiş kimseler Kur'ân-ı Kerîm'i okuma konusunda güçlük çekmekteydiler. Bunun üzerine Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656) Hz. Osman'a *‘‘Ey Müminlerin Emiri! Yahudi ve Hıristiyanların kitapları konusunda ihtilafa düştükleri gibi, Müslümanlar da bu duruma düşmeden ümmete yetiş’’*²⁸⁷ dedi. Bunun üzerine kıraat farklılıklarından kaynaklanan okumadaki yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırabilmek amacıyla Hz. Osman bu çalışmalara başlamıştır.

Hz. Osman'ın Kureyş lehçesini tercih etmesinin sebebi ise kendi kabilesini üstün görmesi değil, Kur'ân-ı Kerîm'in bu lehçe de gönderilmesinden dolayıdır. Ayrıca İslâm'da Batı'da olduğu gibi aristokratik bir toplum anlayışı bulunmamaktadır. Bilakis İslâm fakir ile zengin, Arap ile Arap olmayan arasında hiçbir ayırım gözetmemektedir.

Zeyd b. Sâbit'in bu konuda görevlendirilmesinin sebepleri ise ana hatlarıyla şunlardır: Genç, güçlü ve dinamik olması, son derece zeki ve akıllı olması, iffet ve takva konusunda titiz davranması, Hz. Peygamberin kendisine Kur'ân âyetlerini yazdırmasından dolayı bu konuda tecrübeli olması. Nitekim Hz. Ali, Hz. Osman döneminde Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili yapılan bu çalışmalar hakkında *‘‘Allah (c.c.) Osman'dan razı olsun. Onun yerinde ben olsaydım da aynı işleri yapardım’’* demiştir.²⁸⁸

Hz. Osman döneminde yapılan bu faaliyetlerle ilgili beş husus önem arz etmektedir. Birincisi; Hz. Osman hâfız heyetindendi. İkincisi; Hz. Hafsa'nın (ö. 45/665 [?]) yanında bulunan resmi Mushaf Hz. Peygamber döneminden Hz. Osman

²⁸⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/465.

²⁸⁷ Buhârî, *‘‘Fedâilü'l Kur'ân’’*, 3 (No. 4987).

²⁸⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/465-472.

dönemine kadar korunmuş olup, güvenilir isimler tarafından bu bilinmekteydi. Üçüncüsü; Kur'ân-ı Kerîm'i yazan heyet, nakledenler gelinceye kadar bekler, onlar olmadan hiçbir şey yazmazlardı. Dördüncüsü; Aralarında bir ihtilaf olduğu zaman Kureyş lehçesi esas alınır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm bu lehçede nâzil olmuştur. Beşincisi; âyetler karşılıklı arz usulü okunmakta, mütevâtir olmayanlara yer verilmemektedir.²⁸⁹

3. 4. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN ŞEKLİ VE İÇERİĞİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

3. 4. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'IN OTUZ BÖLÜME (CÜZ) AYRILMASIYLA İLGİLİ ŞÜPHELERİ

Kur'ân-ı Kerîm' in otuz cüze ayrılarak kolay okunmasıyla ilgili müsteşrikler bazı iddialarda bulunmuşlardır. Özellikle bu iddialarını “*Encyclopædia Britannica*” ismiyle Batılılar tarafından basılmış eserde görmek mümkündür. Bu iddialardan birisini Regis Blachere şöyle dile getirmiştir:

İddia:

“*Kur'ân-ı Kerîm'in otuz kısma ayrılmasının sebebi, onun okuyuşunu otuz güne denk Ramazan ayına sığdırmak, dinî bir ritüel olan Ramazan ayında okunmasını kolaylaştırmak içindir.*”²⁹⁰

Burada Regis Blachere aslında Kur'ân-ı Kerîm'in insan eliyle yazılıp, uydurulmuş bir kitap olduğu sonucuna varmak istemektedir. Buna da delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından insanları aldatmak için çeşitli ritüellerde kullanılmak üzere bizzat kendisi tarafından uydurulduğu iftirasını atmaktadır. Yani Kur'ân-ı Kerîm ilâhi bir kelâm değil, insan tarafından yazılan ve uydurulan bir kitaptır demek istemektedir.

Cevap:

Bütün bu iddia ve yorumlamalar doğruluk ve nesnellikten çok uzaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in otuz cüze ayrılması ve otuz cüz şeklinde okunarak icra edilmesi

²⁸⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 1/475.

²⁹⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/483.

inzâlınden sonra olmuş bir şeydir. Kur'ân-ı Kerîm otuz cüze bölünmeden, Ramazan ve Teravîh başlamadan önce Müslümanlar onu okuyup ezberlemişlerdir. Zaten İslâm dini insanlara tüm normlarında formaliteyi değil, mâneviyatı aşlamaya çalıştığı için bu iddia çürümeye mahkûmdur.

Önce âyet-i kerîmeler inmiş sonra kısımlara ayrılmıştır. Yani Kur'ân-ı Kerîm'in inişi ilâhî, cüzlere ayrılışı ise insanidir. Kur'ân-ı Kerîm'in inişi kesindir, onu kısımlara ayırmak ise insanların tercihine bağlıdır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) Müslümanların Kur'ân-ı Kerîm'in koruyucusu olacaklarına ve cüz cüz okuduklarında ise Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir zorlukla karşılaşmayacaklarına işaret etmektedir. Şüphe yok ki Ramazan ve ondaki nafîle ibadet olan Teravîh'ten önce Kur'ân-ı Kerîm' in kıraatinin var olduğu bilinmektedir. Ramazan'daki ameli tatbikin ise daha sonraları ortaya çıktığı, ayrıca dinin şekli yönüne değil, mânevi yönüne ihtimam gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Müslümanlara, Kur'ân-ı Kerîm'i vakit namazlarda, teravîh namazında, Ramazan ayında, diğer namazlarda ve çeşitli vakitlerde okumalarının emredildiği, okuyucu kâriilerin ise daha sonraları ortaya çıktığı, Kur'ân-ı Kerîm'in cüzlere, hiziplere, sûrelere ve âyetlere daha sonraları ayrıldığı, bunda da pek çok faydalar bulunduğu, ancak müsteşriklerin bu faydaları anlayamamış oldukları mülâhaza edilmektedir.

Radwan da konuyla ilgili olarak üç başlık altında şu bilgilere yer vermektedir:

Âlimler bu faydaları eserlerinde genel olarak üç başlık halinde zikretmişlerdir:

'Birincisi; Müslümanların Kur'ân-ı Kerîm ile olan münasebetlerinde sıkılmamaları ve onda okunan miktarı bilebilmeleri için.

İkincisi; Müslümanların başladığı ve bitirdiği, yani kaldıkları yeri bilebilmeleri için. Bu şekilde olunca hem okumaları kolaylaşır, hem de tilâvete olan ilgileri artar. Ayrıca zihinde tutmaları daha da kolaylaşır. Zaten Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'i hem okuma hem de anlayıp uygulama yönünden kolaylaştırmıştır.

*Üçüncüsü ise; uzun sûreleri zihinde tutmak zordur. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri oldukça uzundur. Sahâbe akıllarının berraklığı sebebiyle belki zihninde bu sûreleri tutuyordu ama günümüz insanının bunu başarabilmesi oldukça güçtür. Cüzler bu sûreleri zihinde tutmayı kolaylaştırır.'*²⁹¹

²⁹¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/484.

Özetle Kur'ân-ı Kerîm'in cüzlere bölünmesinin pek çok faydası bulunmaktadır.

3. 4. 2. MÜSTEŞRİKLERİN SÛRELERİN İSİM VE İÇERİKLERİYLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ

İddia:

Regis Blachere, sûrelerdeki kelimelerle ilgili olarak Mekkî âyetlerden bazılarının belirsiz sözcüklerden oluştuğu iddisında bulunmaktadır.²⁹²

Burada Blachere'in varmak istediği nokta; Kur'an-ı Kerîm'deki sözcüklerin kaynağının tam belli olmadığı, içeriğinde Süryânîce ve İbrânîce'den alıntı yapılan kelimelerin olduğu, bazı âyetlerin Tevrat'tan alıntı olduğu şeklindedir.

Cevap:

Radwan sûre kelimesinin kökeninin Arapça olduğunu, iddia edildiği gibi belirsiz olmadığını, tüm Müslümanlar tarafından meşhur olarak kullanılan bir kelime olduğunu, sûrelerin Allah (c.c.) tarafından Arapça olarak ayrıntılı bir şekilde isimlendirildiğini, bunda herhangi bir ihtilaf olmadığını, kelimeler arasında muhteşem bir ahenk bulunduğunu belirtmektedir.²⁹³

Özetle Mekkî âyetler de dâhil olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has bir üslûbu, ahengi ve özelliği vardır. Hiçbir dil ve kitaptan alıntı olmadığı ortadadır.

İddia:

Britanyalı bazı müsteşrikler Bakara ve Nahl sûrelerinin isimleriyle içeriğinin alakasız olduğunu, sûrelerin isimleriyle içeriğinin uyuşmadığını iddia etmektedirler.²⁹⁴

Cevap:

Sûrelerin isimlendirmeleri Hz. Peygamberin izniyle yapılmıştır. İsimler de sûrenin içerisindeki ana konulardan özenle seçilmiştir. Sûrelerin isimleri muhtevasına aykırı değildir. Bakara ve Nahl surelerinde de durum böyledir. Örneğin; Bakara sûresi içeriğinde anlattığı Yahudilerin nankörlüğüne atıfta bulunarak onların buzağıyı tanrı edinmelerinden dolayı sığır manasında bu ismi almıştır. Yahudi

²⁹² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/484-485.

²⁹³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/485.

²⁹⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/486.

kökenli müsteşrikler bu sebepten dolayı bu sûreyle ilgili iftiralar ortaya atmışlardır. Örnekler çoğaltılabilir. Bunun gibi sûrelerin isimleri tartışmaya açık değildir. Sûrelerin isimlerinde müsteşriklerin iddia ettikleri gibi herhangi abes bir durum da söz konusu değildir. Bilakis seçilen isimler vahdâniyyetin temeli olan İslâm dininin hedef, maksat ve gayesine gayet uygundur.²⁹⁵

3. 4. 3. MÜSTEŞRİKLERİN HURÛF-I MUKATTAA VE KEVNÎ ÂYETLER İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ

İddia:

George Sale, Kur'an-ı Kerim'deki kevnî âyetlerin ve hurûf-ı mukattaanın hiçbir faydası olmadığını, onları kimsenin anlamadığını iddia etmektedir.²⁹⁶

Cevap:

Hurûf-ı Mukattaa terimi, Arap dilinin senkron ve sentaksının doruk noktalarına ulaştığı eşsiz bir sanattır.

Hurûf-ı Mukattaa, Kur'ân-ı Kerim'de yirmi dokuz surenin başında geçen ve isimleriyle okunan harflerin ortak ismidir. Bu harflere sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından dolayı “evâilü's-süver” ve “fevâtihu's-süver” de denilmiştir. Ayrıca ne manaya geldikleri tam olarak bilinemediğinden dolayı “hurûf-ı mübheme” olarak da anılmışlardır.²⁹⁷

“Hurûf” kelimesi “harf” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “harf” kelimesi ise “kenar, uç” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁸ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de de; “İnsanlardan kimi de Allah'a (c.c.) dil ucuyla kulluk eder”²⁹⁹ buyrulmaktadır.

“Mukattaa” kelimesi ise “kata'a” kelimesinden türemiş olup “kesmek, koparmak, ayırmak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁰

²⁹⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/486-487.

²⁹⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/488.

²⁹⁷ M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401-408.

²⁹⁸ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, çev. Abdülbâki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra, 2012), “hrf”, 275.

²⁹⁹ Hac, 22/11.

³⁰⁰ Râgıb el-İsfahânî, “kta”, 855.

“Hurûf-ı Mukattaa” ise bir tamlama olup “kesik harfler, ayırık harfler” gibi anlamlara gelmektedir.

Hurûf-ı Mukattaa'nın bir diğer özelliği de, bulunduğu sûrelerin içeriğine bakıldığında genel olarak Allah'a (c.c.) iman, âhirete iman, putperestlikten sakındırma gibi hususlara değindiği ve bu konuları genişçe işlediği görülmektedir.

Hurûf-ı Mukattaa ile ilgili bu bilgiler, Kur'an-ı Kerim'in i'câz³⁰¹ özelliğine vurgu yapmaktadır. Bu durum, Allah'ın (c.c.) kelâmı hakkında çalışmalar yapılması gerektiğini, ancak bazı konularda ne kadar çaba gösterilirse gösterilsin işin aslının ancak ve ancak Allah (c.c.) tarafından bilinebileceğini gözler önüne sermektedir. İnsanoğluna düşenin ise çalışıp sebat ettikten sonra, tevekkül ederek neticeyi âlemlerin Rabbine bırakmak olduğunu öğütlemektedir. Âyetleri anlamak için gayret gösterilmeli ancak itidalden de ayrılmamalıdır. İşte bu ilkeler konumuza yön vermesi açısından da ayrı bir öneme haizdir.

Radwan'da aynı yaklaşımda bulunmakta ve bu âyetlerin imtihan için olduğunu, mümin ile münafıkları birbirinden ayırmak üzere gönderildiklerini ifade etmektedir.

3. 4. 4. MÜSTEŞRİKLERİN KIRAAT VE KISSALAR İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ

Avrupa'da özellikle Kur'an-ı Kerim'e yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların hemen hemen hepsi gerçeklikten ve objektiflikten son derece uzak, sübjektif ve taraflıdır. Avrupa'da yapılan Kur'an-ı Kerim'e yönelik çalışmaların hemen hemen hepsinde iftira, alay ve yalan isnatlar söz konusudur. Bu çalışmalarda dikkat çeken husus, seçilen kıraatlerin genelde şâz, aktarılan rivayetlerin ise mevzû olmasıdır. Tüm bunlar yapılan çalışmaların gaye ve niyetlerini açıkça göstermektedir.

³⁰¹ İ'câzü'l-Kur'an: Kur'an-ı Kerim'in meydan okuduğu hususları mahlûkatın, bilhassa da insanoğlunun yerine getirememesi, bu konuda acziyet içerisinde kalması ve Kur'an-ı Kerim'in bunu delillendirmesidir. Bu ifade Kur'an-ı Kerim'in insan eli değmemiş, mucizevî, ilâhi bir kelâm olduğunun ve insanların da bir benzerini yerine getiremeyeceğinin beyânı ve ispatıdır. Bk. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 2/459.

Avrupa'da Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik çalışma yapan müsteşrikler arasında Bell ve Nöldeke gibi oldukça hacimli çalışmalar yapmış isimler bulunmaktadır.

Örneğin Nöldeke, 1860 yılında yayımlanan Kur'ân Tarihi ile ilgili eserinde sûreleri kendince dört bölüme ayırmıştır. Ancak şu bir gerçek ki; Kur'ân-ı Kerîm'in bölümleri sistematik ve mütevâtirdir.

Müsteşriklerin pek çoğunun yaptığı hatalarının sebepleri arasında; zayıf rivayetleri tercih etmeleri, Arap dilindeki cehaletleri, kendilerinin psikolojik kafa karışıklıkları ve mensup oldukları dinin gayesine uygun hareket etmeleri sayılabilir. Çünkü müsteşrikler kendi zihinsel düşüncelerinin ve yanılsamalarının geçerli olduğunu düşünürler. Bu noktalar, müsteşriklerin genel olarak pek çok İslâmî konuda ve özellikle de Kur'ân-ı Kerîm hakkında yaptıkları hataların en önemli nedenlerinden sayılmaktadır.³⁰²

Nitekim aslen Batılı bir yazar olan Neal Robinson, Kur'ân-ı Kerîm'e dışarıdan bakan birisi olarak, Nöldeke ve diğer müsteşriklerin bu konudaki yanılsamalarına *Diccovering the Qur'an* isimli eserinde şu şekilde değinmektedir:

*‘Nöldeke'nin sûreleri kronolojik sıraya koyma çabası daha da tartışmalıdır. Onun Medenî sûrelere dair çalışması konusundaki kısa incelememden, (sûrelerin) nüzûl sırasını belirlemek için ileri sürdüğü delillerin genelde zayıf olduğu anlaşılmış olmalıdır.’*³⁰³

Radwan bu bölümde yukarıda zikredilen hususlar ışığında Avrupa'da Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik olarak yapılan on meşhur denemeye yer vermektedir:

Bunlardan ilki Hubert Grimme'in (ö. 1361/1942) girişimidir. Konuyu diğer müsteşriklerden farklı olmayan bir şekilde tartışmaya çalışmış ve zayıf kıraatlere yer vermiştir. İkincisi William Muir'in girişimidir. Çalışmalarında genel olarak mevzû haberleri serdetmesi onun da başarısız olmasına neden olmuştur.

Bu noktada Robinson, Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili Batıdaki tercüme girişimlerinden ise şu şekilde bahsetmektedir:

*‘Kur'ân'ın kırkdan fazla İngilizce tercümesi olmasına rağmen, bunların hiçbirisi tam olarak yeterli değildir ve bazıları da son derece güvenilemez niteliktedir.’*³⁰⁴

³⁰² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/493-494.

³⁰³ Neal Robinson, *Kur'an'ı Keşfetmek Örtülü Bir Metne Çağdaş Bir Yaklaşım*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kuramer, 2018), 133.

³⁰⁴ Robinson, *Kur'an'ı Keşfetmek*, 377.

Üçüncüsü Gustav Weil'in (ö. 1306/1889) girişimidir. Weil İslâm tarihini güvenilir bir kaynak olarak görmemiştir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm hakkında çalışma yapabilmek ve onun unsurlarını düzenleyebilmek için kendince kriterler belirlemiştir. Bunlar: Kur'ân-ı Kerîm'in tarihsel ve bilimsel gerçeklerle olan bağlantısının tespiti, içeriğinin analizi ve üslûbunun tahlili şeklindedir. Bu yaklaşımdan Nöldeke'de etkilenmiştir.

Dördüncüsü Hartwig Derenbourg'un (ö. 1326/1908) girişimidir. Din ve İslâmî çalışmalar üzerine yoğunlaşan Derenbourg'un girişi, Nöldeke'nin yöntemiyle benzerlikler arz etmektedir.

Beşincisi Nöldeke'nin girişimidir. Nöldeke, Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin düzenlenmesiyle ilgili aynı fikirde değildir. Ku'ân-ı Kerîm'in tertibinin nasıl olması gerektiğine de eserlerinde değinmiştir. Nöldeke Kur'ân-ı Kerîm'i dört bölüme ayırmıştır. Üçü Mekke dönemi, biri ise Medine dönemidir. Nöldeke'nin bu yöntemi kolay ama gerçeklikten uzak bir yöntemdir. Çünkü sûrelerin pek çoğunda nüzûl tarihi birden çok olan âyetler vardır.

Altıncısı Hartwig Hirschfeld'in (ö. 1353/1934) girişimidir. Hirschfeld, Kur'ân âyetlerinin muhtevasına, vahye, kıssalara, tefsire ve diğer bazı konulara değinmiştir. Hirschfeld, âyetlerin nüzûl tarihine ise ayrı bir ilgi göstermiştir.

Yedincisi Rodwell'in (ö. 1318/1900) girişimidir. Rodwell, Kur'ân-ı Kerîm'i kronolojik olarak yani nüzûl tarihine göre düzenlemiştir.

Sekizincisi Regis Blachere'in girişimidir. Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi ve tanıtımı üzerine çalışmıştır. Çalışmalarında da özellikle belâgat ve âyetlerin nüzûl sebepleri üzerinde durmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'deki kronolojiyi irdeleyerek, içeriğine yönelik eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir.

Dokuzuncusu Richard Bell'in girişimidir. Kur'ân-ı Kerîm'i genel anlamda taraflı, nesnellikten uzak bir şekilde incelemeye çalışan müsteşriklerdendir.

Onuncusu ise Watt'ın girişimidir. Âyetler arasında çelişkili gibi görünen hususlara yer vermiş ancak beklediği ilgiyi görememiştir.³⁰⁵

Yukarıda sayılan girişimler Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Osman Mushaf'ına aykırı olarak sınıflandırmaya yönelik batılı girişimlerdir. Bu girişimlerin hiçbir yararı

³⁰⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/493-500.

olmamış, beyhude çaba olarak kalmışlardır. Bu yüzden batılı bu müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'e yapmak istedikleri tahribattan dolayı mürekkebi ve üzerine yazı yazılan kâğıdı bile hak etmemektedirler. Çalışmalarındaki başarısızlıklarının sebepleri ise; Arapçadaki cehaletleri ve Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin açıkladığı eğitim hedeflerinden habersiz olmalarıdır.³⁰⁶

Müslüman âlimler Kur'ân âyetlerinin Mushaf tertibine göre düzenlenmesi konusunda ise üç görüş ileri sürmüşlerdir:

Birincisi; Hz. Peygamberin Cebrâil ile yaptığı arz esnasında sûrelerin yerlerinin kendisine bildirilmesidir. İkincisi; Hz. Osman dönemindeki icmadır. Üçüncüsü ise; Hz. Peygamberin bizzat kendisinin yazdırmasıdır.³⁰⁷

Günümüzde elimizdeki mevcut nüshaların tertibi de zaten Hz. Osman döneminde tayin edilen komisyon ve onun başkanlığını yapan Zeyd b. Sâbit'in tertibi olup, asırlardır bu şekliyle korunmuştur. Müsteşriklerin yaptığı bu husustaki tüm çalışmalar başarısız olmuştur. Çünkü Allah (c.c.) en iyi koruyucudur.

Radwan, Nöldeke ve diğer bazı müsteşriklerin şüphe ve eleştirilerinin Arap dilinin kaide ve yöntemlerini tam manasıyla bilmemelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu noktada kıraat farklılıklarının çoğunluğunun ortaya çıkışının, Arapça hat sanatının özelliğinden kaynaklandığını ifade eden Goldziher'e ayrı bir parantez açmakta, Goldziher'in bizzat kendisinin dahi mütevâtir ile şâz kıraatler arasında ayırım yapmamasını manidar bulmaktadır. Goldziher'in, tarihsel paradokslardan hareketle bazı sûrelerdeki tarihsel olayları çarpıtmak sûretiyle Kur'ân-ı Kerîm hakkında şüpheler uyandırmaya çalıştığından bahsetmektedir. Cevap olarak da kıraatler ile yedi harfteki farkın muhteva ve mana farkı olmadığını, bu nedenle birbirleriyle çelişmediğini dile getirmektedir. Kıraatlerin belirli bir kural ve disipline bağlı olduğunu belirtmekte ve üç kural zikretmektedir: Birincisi; Arapça'ya uygun olmalıdır. İkincisi; Hz. Osman Mushaf'ına uygun olmalıdır. Üçüncüsü ise, mütevâtir olmalıdır.³⁰⁸

³⁰⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/501-502.

³⁰⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/502-507.

³⁰⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/502-562.

İddia:

Nöldeke ve diğer bazı müsteşrikler, Kur'ân-ı Kerîm'de ve kıssalarında hatalar olduğunu, Kur'ân tefsirlerinin onda tahribata yol açtığını ve Müslümanların bunu kabul etmelerinin sebebinin saf inanma güdülerinden kaynaklandığını iddia etmektedir.³⁰⁹

Cevap:

Müsteşriklerin üzerinde en çok durdukları ve propaganda oluşturmaya çalıştıkları konulardan birisi de kıssalarla ilgilidir. Özellikle Hz. Âdem ve Havvâ ile ilgili kıssalar hakkında farklı iddiaları gündeme getirmek suretiyle olaylar çarpıtılmak istenmekte ve Kur'ân-ı Kerîm'in vermek istediği mesaj dikkate alınmamaktadır. Kıssalarla ilgili olarak rivayetlerin genel olarak tefsirler aracılığıyla aktarıldığı ve bu tefsirlerin asılsız rivayetler içerdiği iddiaları gündeme getirilmekte ve tefsir ilmi hakkında şüpheler oluşturulmak istenmektedir.

Bu noktada Hz. Âdem, kıssalar ve tefsir ilmi ile ilgili müsteşrikler tarafından oluşturulan bu iddialara A'râf Sûresi'nin 189 ve 190. âyetleri ile ilgili tefsir kaynaklarında geçen bir rivayet ve bu rivayet hakkında âlimlerin çalışma ve gayretleri neticesinde olayın aslının ortaya çıkması ile ilgili bir örnek ışığında cevap verilecektir. Bu çalışma neticesinde tefsir ilminin ne denli önemli olduğu, tefsirlerdeki çeşitliliğin aslında bir rahmet olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaların vermek istediği mesajların ne denli kıymetli olduğu ve Hz. Âdem ile Havvâ hakkında yürütülen propagandaların geçersiz olduğu ortaya konmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak âyetler ve tefsirlerde nakledilen rivayet ise şu şekildedir:

“Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyile beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca Rableri olan Allah'a (c.c.) şu sözlerle yakarırılar: “Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!”³¹⁰

“Fakat Allah (c.c.) onlara kusursuz bir çocuk verince, Allah'ın (c.c.) kendilerine verdiği şey (çocuk) hususunda O'na ortaklar koşarlar. Allah (c.c.), insanların ortak koştuğu şeylerden münezzehtir.”³¹¹

³⁰⁹ Bk. Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/565.

³¹⁰ A'râf, 7/189.

³¹¹ A'râf, 7/190.

İşte bu âyetlerde bahsi geçen ve çocuk konusunda Allah'a (c.c.) ortak koşanların kim olduğu tartışma konusu olmuş, özellikle Abdullah b. Abbas'tan aktarılan rivayet genel kabul görmüştür. Aktarılan rivayette Allah'a (c.c.) ortak koşanların Hz. Âdem ile Havvâ olduğu zikredilmiş, ardından da koştukları şirkin ibadette yani kullukta değil, isimlendirmede olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu rivayet de tartışmaların dinmesini sağlayamamış bilakis daha da artmasına sebep olmuştur.

İbn Abbas'tan aktarılan ve pek çok müfessirin eserinde zikrettiği rivayet ise genel hatlarıyla şu şekildedir:

“Allah (c.c.), insanı tek nefisten yaratır. Bu nefis-i vâhide de Hz. Âdem'dir. Ardından onun nefsinden de zevcesini yaratır. Zevceden kasıt da Hz. Havvâ'dır. Allah (c.c.) bunu, onların huzur bulması için yaratmıştır. Hz. Âdem eşi Havvâ'ya yaklaşınca eşi hafif bir yük yüklenir. Onun için kolay bir yükür bu. Bir süre o yüküyle gider gelir. Ancak yükü ağırlaşmaya başlayınca acı duymaya başlar. Tam bu sırada şeytan telkinleriyle gelir ve ona karnındaki hayvan olabileceğini söyler. Havvâ durumu Âdem'e bildirir ve birlikte Allah'a (c.c.) dua ederler. Derler ki: “Ey Rabbimiz eğer bize düzgün ve sağlıklı bir çocuk verecek olursan şüphesiz sana şükredenlerden oluruz”. Allah (c.c.) onlara düzgün bir çocuk verir. Ama doğduktan sonra çocuk ölür. Yine çocukları olur. Yine doğduktan sonra ölür. Tekrar çocukları olunca şeytan Havvâ'ya yaklaşır ve der ki; “Eğer bu çocuğunun da ölmesini istemiyorsan adını Abdülhâris koy”. Hâris şeytanın kendisi için kullandığı bir isimdir. Havvâ durumu Âdem'e anlatır. Nihayetinde çocuğun ismini Abdülhâris koyarlar. Ancak bu çocukta doğduktan sonra ölür. Sonra Allah'a (c.c.) tevbe ederler. Allah (c.c.) ise onların ortak koştukları şeylerden münezzehe olduğunu açıkça beyan etmiştir”³¹²

İbn Abbas bu rivayeti naklettikten sonra Hz. Âdem ile Havvâ'nın koşmuş olduğu bu şirkin, kullukta değil isimlendirmede olduğunu söylemiştir.

Müfessirlerin pek çoğu bu rivayetten etkilenmişlerdir. Kabul edip benimseyenler eserlerinde bu rivayeti naklettikleri gibi, kabul etmeyip reddedenler de bu rivayeti eserlerine taşımışlardır. Özetle bu rivayet hemen hemen bütün tefsir kitaplarında revaç bulmuştur.

Konuyu rivayet ekseninden ele alan müfessirler şu şekildedir:

³¹² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü's-Selam, 2007), 5/3731-3733; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîrü'l-miğbâs (mikyâs) min Tefsîri İbn 'Abbâs*, çev. Cevher Caduk (İstanbul: İlk Harf, 2016), 2/408-409.

İbn Abbas, Hz. Peygamberin duasına mazhar olmuş, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve aktarma konusunda Müslümanlara büyük hizmetlerde bulunmuş önemli bir otoritedir. Onun tefsir ilmine yapmış olduğu katkı da göz ardı edilemez. Zaten kendi döneminden sonrakilerin onu Tercümânü'l Kur'ân olarak nitelemeleri de bunun göstergesidir. O yüzden Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri konusunda kendisinden ilk yararlanılacak kişilerin başında gelmektedir.

Konumuzla ilgili rivayeti, ulaşabildiğimiz kaynaklardan, ilk aktaran kişinin, İbn Abbas olduğunu zikretmiştik. İbn Abbas rivayeti zikrettikten sonra buradaki şirkin isimlendirme konusunda olduğunu, değilse ibadette böyle bir şirkin Hz. Âdem ile Havvâ tarafından olamayacağını da sözlerine eklemiştir.³¹³

Tefsir alanında ilk dönemlerden itibaren adından söz ettiren bir diğer müfessir de hiç şüphesiz Mukâtil b. Süleymân'dır (ö. 150/767). Eserinde genellikle şiirle istişhad yöntemini kullanmış, isrâiliyyâta yer vermiş ve bu yüzden bazı eleştiriler de almıştır. Ancak rivayet tefsiri denildiğinde akla ilk gelen isimlerden olduğu aşikârdır.

Mukâtil b. Süleymân'da konuyu yukarıda zikredilen rivayet ekseninde ele alan bir diğer müfessirdir. Buradaki şirkin Hz. Âdem ile Havvâ tarafından gerçekleştirildiğini kabul eder. Ancak bu şirkin ibadette şirk değil itaatte şirk olduğunu, bunun imana bir hâle getirmeyeceğini ifade eder. Konuyu bir sonraki âyetle irtibatlandırıp ibadette şirk koşanların ise Mekkeli müşrikler olduğunu söyler.³¹⁴

İbn Kuteybe'de konumuz olan âyetleri yukarıda zikredilen rivayet ekseninde yorumlamıştır. Şirke düştüğü anlatılan kişilerin Hz. Âdem ile Havvâ olduğunu zikretmiştir. Ancak onların düştükleri bu şirkin ubûdiyyette yani kullukta bir şirk değil, isimlendirmede bir şirk olduğu kanısındadır.³¹⁵

Taberî eserinde konumuz olan âyetler hakkında rivayetlere en çok yer ayıran müfessirlerdendir. O da rivayeti olduğu gibi zikreder ve yorumunu bu rivayet ekseninde yapar. Hz. Âdem ile Havvâ'nın şirkinin isimde yapılan bir şirk olduğunu, kullukta ise herhangi bir şirkin söz konusu olamayacağını beyan ederek, kullukta şirk

³¹³ Fîrûzâbâdî, *Tenvîrû'l-miğbâs*, 2/409.

³¹⁴ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîrû'l-kebir* (Beyrut: İhyâu't Tûrâsî'l Arabî, 2002), 2/79-80.

³¹⁵ İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, 259.

koşanların ise Yahudi, Hıristiyan ve müşrikler gibi Tevhit yolundan sapanların olduğunu, Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) de alıntılar yaparak beyan eder.³¹⁶

Semerkindî'de (ö. 373/983) konuya İbn Abbas'tan gelen rivayet ekseninde yaklaşanlardan biridir. O da sözü edilen bu rivayeti zikretmiş ve “Âdem ile Havvâ isimde, kâfirler ise ibadette Allah'a (c.c.) ortak koşmuşlardır” demiştir.³¹⁷

Âyetleri rivayet merkezli ele alan müfessirlerden sonra, rivayetleri eserlerinde özet şeklinde naklederek, tefsir ilimleri ışığında kendi reylerini yani yorumlarını eserlerine taşıyan ve alanlarında otorite olan bazı müfessirlerin, konumuz hakkındaki ifadelerine yer vermek, hiç şüphe yok ki gayet tabii bir durumdur.

Konuyu Re'y ekseninden ele alan müfessirler ise şu şekildedir:

Mâtürîdî (ö. 333/944); “Müfessirler bu olayı Âdem ile Havvâ'ya nispet ettiler ama bu çirkin bir sözdür. Eğer böyle olsaydı kölelerin insana nispet edilmesi de Allah'a (c.c.) şirk olurdu” dedikten sonra “bu âyetin yorumu yanlıştır” der. Konuyla ilgili Hasan-ı Basrî ve İbn Kuteybe'den de nakilde bulunur. Bu âyetin Mekkeli müşrikler hakkında geldiğini söyler. Ayrıca Allah (c.c.) bu âyeti o dönemdeki Arapların yanlışlarını bildirmek üzere göndermiştir ifadesini kullanır. “Eğer bu âyet bir peygamber olan Hz. Âdem hakkında olsaydı müşrikler bu fırsatı kaçırmaz, peygamberimiz ve Müslümanların aleyhinde kullanırdı” der.³¹⁸

Fahreddin er-Râzî'de konuyla ilgili rivayeti naklettikten sonra, İbn Abbas'tan gelen bu rivayeti şiddetli bir şekilde eleştirir. Meseleyi genişçe izah eder ve mantıklı açıklamalar getirir. “Şürekâ” ifadesi ile kastedilenin iblis olduğunu, şirk koşanların ise Kusay b. Kilâb (ö. 480 dolayları) ve onun soyundan gelen müşrikler olduğunu ifade eder. Hz. Âdem'in iblisi tanıdığını ve onu yanına yaklaştırmayacağını söyler.³¹⁹

Yazır, konuyla ilgili rivayetleri zikretmiş, bazı gramer tahlilleri yapmış ve neticede âyette ifade edilen şirk koşanların Kusay b. Kilâb ve onun soyundan gelenler olduğu neticesine varmıştır. İlk yaratılıştaki şirk olmadığını, sonraki nesillerin bunu uydurduğunu veciz bir şekilde ifade etmiştir.³²⁰

³¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/3731-3733.

³¹⁷ Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, der. Mehmet Karadeniz (İstanbul: Özgü, 2007), 2/472.

³¹⁸ Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (İstanbul: Dârü'l Mîzân, 2006), 6/136-140.

³¹⁹ Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberîstânî, *Mefâtîhu'l-ğayb - et-Tefsîrû'l-kebîr*, çev. Komisyon (Ankara: Akçağ, 1991), 11/194-201.

³²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/190.

Mevdûdî (ö.1399/1979) ise, konuyla ilgili rivayeti zikrettikten sonra “bu hikâye zayıf haberlerle uydurulmuştur” der ve burada kastedilenin putperestler olduğunu söyler. Burada ilk yaratılanın Âdem ile Havvâ, sonrakilerin ise müşrikler olduğunu söyler. Önemli olanın Tevhit mesajı olduğunu vurgular. Bazı kimselerin çocuk sahibi olabilmek için yaptıklarının müşrikleri bile geçtiğini ifade ettikten sonra, çocuk sahibi olmak için bile başka şeylere dua ettiklerinden bahseder. Çocuk doğduktan sonra da onları “Hüseyin bahş, pîr bahş yani Hüseyin’in bahşettiği, pîrin bahşettiği” diye isimlerle anmalarından bahseder.³²¹

Konuyu dilbilimsel açıdan ele alan müfessirler ise şu şekildedir:

Bu noktada konuyu güzel bir biçimde ele alan müfessirlerden birisi Taberânî’dir (ö. 360/971). İbn Abbas’tan rivayetler aktarır ancak esas üzerinde durduğu husus kıraat vecihleridir. Bu hususta Katâde ve Yahyâ b. Ya’mer (ö. 89/708 [?]) gibi isimlerden delil getirir. Âyetlerdeki farklı okuyuş vecihlerini ortaya koyar. Hz. Havvâ’nın peygamber hanımı olduğunu, böyle bir günaha yeltenmeyeceğini geniş bir şekilde izah eder. Buradaki şirkten kastın ise pek çok müfessirin de kabul ettiği, isimlendirmede şirk olduğu görüşünü zikreder. Hz. Âdem ile Havvâ’nın esasta şirk koşmadığını beyan eder.³²²

Kıraat, lügat ve belâgat denilince Zemahşerî ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim o konuyla ilgili rivayetleri aktarırken çeşitli okuyuş vecihlerini de ele almıştır. Burada “ortak koşanlar” ifadesindeki zamirin Kusay b. Kilâb ve onun soyundan gelenlere işaret ettiğini ve bunun güzel bir yorum olduğunu ifade eder. Müşriklerin evlatlarına “Abdü’ş-Şems, Abdü’l Uzza” gibi isimler koymasını ise şiddetli bir şekilde eleştirir.³²³

Konuya eserinde oldukça geniş yer veren, belki de en objektif şekliyle kıraat vecihlerini ve rivayetleri güzel bir şekilde sunan müellif ise Kurtubî’dir (ö. 671/1273) diyebiliriz. Kaynakları zikretmesi, kıraat vecihlerini ustalıkla vermesi gerçekten takdire değer hususlardandır. Kurtubî bu âyetleri yedi başlık altında

³²¹ Ebü’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, çev. Hamdi Aktaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 2/114-115.

³²² Ebü’l-Kasım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *et-Tefsîrü’l-Kebîr* (Ürdün: Dârü’l Kitâb, 2008), 3/226-227.

³²³ Ebü’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmîzi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vîl* (Riyad: Mektebetü’l Obekan, 1998), 6/540-543.

değerlendirir ve ahkâmla ilgili bazı noktalara da temas eder. Bu yedi başlık ise; İnsanın yaratılması, hamilelik ve endişeler, şirk, hamilelikle ilgili hususlar, bâin talak ve hamilelik, savaşa katılanların durumu, fırtınada deniz yolculuğu yapanın durumu şeklindedir. Kurtubî, Nefs-i vâhidenin Hz. Âdem, eşinin Hz. Havvâ, ortak koşanların ise müşrikler olduğunu zikrederek konuyu tamamlar.³²⁴

Konuya kıraat vecihleri yönünden yaklaşan bir diğer isim ise Ebüssuûd Efendidir (ö. 982/1574). O kadar ki Bursevî (ö. 1137/1725) eserinde bu konuyu en iyi ele alan kişinin Ebüssuûd Efendi olduğunu söylemiştir.³²⁵

Rivayetleri gayet güzel bir üslupla sunan Ebüssuûd Efendi burada ifade edilen müşriklerin Kusay b. Kilâb ve onun çocukları olduğunu zikreder. Onlar ve çocuklarının isimlerinin Abdü'l-Uzza, Abdü's-Şems ve Abdü'l-Menaf olmasını da delil gösterir. Esas olarak da aşırı evlat sevgisinin kişiyi Allah'a (c.c.) şükürden uzaklaştıracağını söyler. İnsanoğlunun Allah'a (c.c.) karşı yaptığı her nankörlükte ise Hz. Âdem ile Havvâ'nın Allah'a (c.c.) verdikleri "eğer bizi bağışlarsan şüphesiz biz ve neslimiz sana şükredenlerden oluruz" sözünün çiğnendiğini ifade etmektedir.³²⁶

Sonuç olarak konuyu rivayet ile tefsir eden müfessirlerin görüşleri nettir. Onlara göre âyette ifade edilen şirk ibadette ve kullukta değil, isimlendirme hususundadır.

Konuyu re'y ile tefsir eden müfessirlerin görüşleri ise genel hatlarıyla şu şekildedir:

Peygamberler günahattan arınmış şahsiyetlerdir. Onların "İsmet" sıfatları bulunmaktadır. Ayrıca onlar Allah (c.c.) tarafından da korunmuş kimselerdir. Âyette bahsi geçen yani şirk koşan kişilerin isimlendirmede bile olsa Hz. Âdem ile Havvâ olması uzak bir ihtimaldir. Âyette kastedilenler Kusay b. Kilâb ve soyundan gelenler olabileceği gibi, yeryüzünde Allah'a (c.c.) kullukta şirk koşmuş tüm insanları da içine alabilir.

Konuya dilbilimsel açıdan yaklaşan müfessirler ise nefis-i vâhidenin Hz. Âdem, şirk koşanların ise genel olarak tüm müşrikler olduğunu söylemişlerdir.

³²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dârü'l Kâtibü'l Arabiyyetü li'd-Dabâati ve'n-Neşr, 1967), 7/337-341.

³²⁵ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, çev. Komisyon (İstanbul: Erkam Yayınları, 2006), 6/472-474.

³²⁶ Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-Âdil el-Hanefî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut: Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, 1999), 3/64-67.

Özetle buradaki kıssa ve tefsir rivayetlerinin vermek istediği ana mesaj Tevhit inancı ve Allah'a (c.c.) şirkten sakınılması gerektiğidir.

Konumuzla ilgili Necdet Çağıl'ın değerlendirmesi şöyledir:

‘‘Kur’ân’ın, kıssaları sunarken gözettiği temel amaç tarihî olayları ayrıntılarıyla ortaya koymak değil; ibret ve derslerle dinî mesaj vermek olduğundan, olayın bizzat kendisine önem atfedilmiş, bu sebeple ibret gayesine hizmet etmeyen, irşad hedefini gölgede bırakacak, olayın şahısları, kahramanları, zaman ve mekanı, olayların kronolojik sıralaması önemsenmemiştir.’’³²⁷

Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki; Kur’ân-ı Kerîm’i ve içeriğindeki kıssalarla verilmek istenen ana mesajı anlayabilmek için tefsir ilmi çok önemli bir görev üstlenmektedir. Bu madde diğerlerinden farklı olarak geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bunun sebebi ise müsteşriklerin kıssalar ve tefsirler ile ilgili olarak geniş çaplı eserler kaleme almaları ve özellikle bu konularda yoğunlaşmalarıdır. Bu noktada birçok mukayese örneği bulunmakla birlikte, biz sadece bu kıssayı konu etmekle yetindik. Bu bölümün müsteşriklerin şüphelerine özgün bir cevap olabileceği kanaatindeyiz.

İddia:

Nöldeke, İsrâ Sûresi 23. Âyetinin, bu âyeti yazan vahiy kâtibinin mürekkebinin dökülmüş olmasından dolayı yanlış yazıldığını iddia etmektedir.³²⁸

Cevap:

Radwan, Nöldeke’nin bu iddiasının en tuhaf sözlerden birisi olduğunu belirtmektedir. Bu ifadenin, Kur’ân-ı Kerîm’in korunmuşluğu, tarihi gerçekler ve şimdiye kadar yapılmış olan tüm çalışma ve incelemelerle çeliştiğini dile getirmektedir. Ayrıca İbnü’l Enbârî (ö. 328/940)’den³²⁹ hareketle bu tür rivayetlerin çok zayıf olduğunu ve delil olarak kullanılamayacağını söylemektedir.³³⁰

³²⁷ Necdet Çağıl, *Kur’an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 226.

³²⁸ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 2/569.

³²⁹ Künyesi, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Muhammed el-Enbârî olup, hicrî 300’lü yıllarda yaşamış, Arap dili ve edebiyatı ile Kur’ân ilimleri ve hadis âlimidir.

³³⁰ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 2/570.

İddia:

Nöldeke, Nûr Sûresi 35. Âyettini zahir manada alarak Allah'ın (c.c.) nûr olduğunu düşünmekte ve “Tanrı ışıktır” iddiasını dile getirmektedir.³³¹

Cevap:

Radwan, Nöldeke'nin âyeti yanlış yorumlamasından bahsetmekte, âyetin bunu göstermediğini dile getirmekte, âyette geçen “nur ve ışık” kelimelerinin yol gösterici, hidayete erdiren, göklerin ve yerin efendisi, gökleri ve yeri en iyi şekilde var edip düzenleyen, bilim ve ilmi yaratarak bunlar hakkında çalışmaya rehberlik eden manalarında kullanıldığını belirtmektedir. Delil olarak da En'âm Sûresi'nin 1. ve 122. âyetlerini göstermektedir.³³²

Radwan, bu bölümün son kısmında Nöldeke ve diğer bazı müsteşriklerin asılsız iddialarını, İbn Abbas ve İbn Mes'ûd gibi önde gelen, alanlarında otoriter kabul edilen sahâbelere isnat etmeye çalışarak onlar hakkında İslâm dünyasında şüphe oluşturmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Özellikle de Kur'ân Tarihi ile ilgili araştırmalar yapan, Nöldeke ve Goldziher gibi şahsiyetlerin sözde Bilimsel çalışma adı altında kendi çıkarları ve dinî güdülerini nedeniyle bunu yapmalarını ise şiddetle eleştirmekte, maskelerinin altında saklanan misyonlarının fark edilmesi gerektiğini belirterek, aşılınmış olduklarını ifade etmektedir.³³³

3. 5. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERİMİN ÜSLÛBU HAKKINDAKİ ŞÛPHELERİ

3. 5. 1. MÜSTEŞRİKLERİN MEKKÎ VE MEDENÎ ÂYETLERİN SİSTEMATİĞİ İLE İLGİLİ ŞÛPHELERİ

Bazı müsteşrikler, Hz. Peygamberin kullanmış olduğu yöntemin daha önce rahipler ve kâhinler tarafından kullanılmış ve eskimiş bir metot olduğunu, ayrıca da karmaşık bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedirler.³³⁴

³³¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/571-572.

³³² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/572.

³³³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/573.

³³⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/577.

Cevap:

Radwan, bu iddiaların üç başlık altında değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bunların: Mekkî ve Medenî üslûp, kâhin ve müneccimlerin üslûp tarzları, âyetlerin uzun ve kısalığı ile ilgili olduğunu dile getirmektedir. Mekkî âyetlerin inanç ile ilgili olmalarından, bu nedenle de muhataplarını etkileme ve hayrete düşürme amacı taşımalarından dolayı kısa ve güçlü bir üslûba sahip olduklarını, bu sayede kâhin ve müneccimlerin bu üslûp karşısında aciz kaldıklarını belirtmektedir. Buradan hareketle bu üslûbun müsteşriklerin iddialarına cevap olarak herhangi bir anlam daralmasına yol açmadığı sonucuna varmaktadır. Medenî âyetlerin ise erdem ve tüm yaşam öğretilerini kapsamlı bir şekilde ele alışlarından dolayı daha uzun olduklarını, bu sayede de bir sistematik yapıya sahip olduklarını belirtmektedir. Buradan hareketle de sûrelerde, müsteşriklerin iddialarına cevaben herhangi bir kelime karmaşası bulunmadığı sonucuna varmaktadır.³³⁵

Ayrıca o dönemdeki fasih Arapçaya hâkim kişilerin Kur'ân-ı Kerîm'i ilk duyduklarında çok etkilendiklerini, kâhinlerin ve ileri ediplerin dahi, bu insan sözü olamaz dediklerini ve kalplerindeki inkârdan dolayı bunun ancak sihir olabileceği propagandası yaptıklarını belirtmektedir. Hem Mekkî hem de Medenî sûrelerin metodu, yöntemi ve anlam bakımından tutarlılığının Kur'ân-ı Kerîm'in hak bir kitap olduğuna delil teşkil ettiğini ifade etmektedir.³³⁶

Radwan, İslâm'dan önce Arap toplumunda yerleşmiş bulunan cehalet kalıntılarını biranda ortadan kaldırmanın zor olduğunu, bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in bu toplumu yavaş yavaş ve aşama aşama eğittiğini ifade etmektedir.³³⁷ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in Mekke'de inanç sistemini tesis ettiğini, Allah'ın (c.c.) birliği, O'na itaat ve O'na ibadet konularını işlediğini daha sonra ise alkollü içki, zina ve tecavüz gibi kötü ahlâklardan uzak durulması gerektiğini, ardından ise zekât, oruç, dua gibi ahlâki erdemleri ön plana çıkararak insan ruhlarını yavaş yavaş eğittiğini belirtmektedir. Son olarak da had, kısas ve diğer milletlerle ilişkiler gibi hukuki

³³⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/578-579.

³³⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/580.

³³⁷ Goldziher, Câhiliyye Araplarının içki ve özellikle de şarabı çok sevdiğinden, İslâm'ın ise bunları yasaklaması nedeniyle Hz. Peygamberin vefatından sonra dahi sırf içkinin yasak olması nedeniyle Müslümanlığı bırakıp Hıristiyan olanlardan bahsetmekte, İslâm'ın yayıldığı yıllardan sonra bile Müslümanlar arasında içkiye bağlılığın devam ettiğini iddia etmektedir. Bk. Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/70-71.

nizamı tesis ettiğini dile getirmektedir. Her ne kadar bazı müsteşrikler Medenî âyetlerde Yahudiliğin izleri bulunduğunu iddia etseler de, Radwan bu iddiaların asılsız olduğunu, Medenî âyetlerin çok daha kapsamlı ve herhangi bir etkiden oldukça uzak ve de aslının ilâhi kaynaklı olduğunu söylemektedir.³³⁸

Özetle, Mekkî âyetlerin günah bataklığında derin bir uykuya dalmış olan insanları bu gaflet ve günah uykusundan uyandırmak için adeta bir elektrik çarpması niteliğinde olduğuna, bu yöntemin müthiş şiddetli bir sarsıcı nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Medenî âyetlerin ise; barış, savaş, aile hukuku, diğer milletlerle olan ilişkiler, anlaşmalar ve diğer yasalarla ilgili hukuki düzenlemeleri içererek İslâm toplumunu inşa etmeyle alakalı konulardan oluştuğuna değinmektedir.³³⁹

3. 5. 2. MÜSTEŞRİKLERİN KISSALARIN ÜSLÛP VE İÇERİĞİ İLE İLGİLİ ŞÛPHELERİ

İddia:

Bazı müsteşrikler, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaların üslûbunun ve içeriğinin Tevrat'taki bazı pasajlar ile benzerlikler taşıdığını, bu sebeple de ondan alıntılar içerdiğini iddia etmektedirler.³⁴⁰

Cevap:

Radwan, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaların eğitici ve ahlâki bir yönü olduğunu, muhataplarını etkileyen, onların ruhlarına ve kalplerine işleyen eşsiz bir üslûbu bulunduğunu, insanları doğru yola yönlendirme amacı taşıdığını, kendine has bir yöntemden oluştuğunu, her ne kadar bazı isimler ve olaylar diğer kitaplardakine benzese de, ahenk ve anlatım yönünden benzersiz olduğunu dile getirmektedir. Diğer kitaplarda anlatılan bazı olayların Kur'ân-ı Kerîm inmeden önce var olsa da bunların efsane, mit, kurgu ve gerçek dışılıklarla dolu olduklarını, dolayısıyla Kur'ân kıssalarının kaynağı olamayacaklarını ifade etmektedir. Her ne kadar bazı müsteşrikler, Kur'ân kıssalarının içerik ve metot yönünden benzerlikler taşıdığını

³³⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/587-588.

³³⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/591.

³⁴⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/602.

düşünceler de bunun Arap dili hakkında yeterince donanıma sahip olamamalarından dolayı olduğunu belirtmektedir.³⁴¹

Kanaatimizce bu noktada Şehmus Demir'in şu tespitlerine yer vermek yerinde olacaktır:

“Dinler, mitler ve efsanelerden önce de bulunmaktadırlar. Hıristiyanlığa mitolojinin girmesi, özüyle değil tarihi süreciyle ilgilidir. Kur’ân-ı Kerîm ise benzer bir tahrif sürecini yaşamadığı için mit ve efsane gibi harici unsurlar onda bulunmamaktadır. Bu sebeple de Halefullah (ö. 1418/1997)’ın Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili demitolojizasyon³⁴² çalışmaları beyhude çalışmalardır. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan kıssalar ve mucizeler o dönemde yaşamış olan insan ve toplumların şahit olduğu tarihte yaşanmış gerçek olaylar iken, mit ve efsaneler ise hayal ürünü olup insanlar tarafından uydurulan masallardır.”³⁴³

Bu noktada bir diğer tezimiz de şu şekildedir. Kur’ân-ı Kerîm’in iniş sebebi ilk olma iddiası değildir. Ondan önce de ilâhi kitaplar gönderilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm bunu zaten dile getirmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in gelme sebebi önceki toplumların ilâhi kitaplarını tahrif etmelerinden ve kendi görüşleriyle kitaplarının asıllarını bozmalarından dolayı, yeniden Allah’ın (c.c.) buyruklarını insanlara ulaştırmaktır. Yani önceki kitaplardaki olay ve hükümlerin doğrusunu aktarmaktır. Kur’ân-ı Kerîm’in musaddık ve müheymin olduğu âyetlerde şu şekilde dile getirilir:

“O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan’ı da indirdi. Şüphesiz, Allah’ın (c.c.) âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah (c.c.), mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”³⁴⁴

“(Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları denetleyici olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah’ın (c.c.) indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik. Allah (c.c.) dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi

³⁴¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/602-607.

³⁴² Demitolojizasyon: “Rudolf Bultmann (ö. 1396/1976)’ın mucidi olduğu kavramın anlamı şu şekildedir: Kutsal metinlerdeki mitolojik öğeler ile tarihi/gerçek öğeleri ayırmayı vurgulayan kavram.”

³⁴³ Şehmus Demir, “Kitab-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’ân Kıssalarının Tarihi Gerçekliği, *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (Bahar 2014), 117-118.

³⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/3-4.

denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'a (c.c.) dır. Allah (c.c.) size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir. '345

Musaddık ve müheymin kavramları ile ilgili olarak şu değerlendirmeler önemlidir:

'Ey Rasûlüm, sana da, Allah (c.c.) katından geldiğinde şüphe olmayan ve hak bir kitap olan Kur'ân'ı indirdik. O Kur'ân geçmişte Allah'ın (c.c.), Peygamberlerine indirmiş olduğu kitapları tasdik eder ve onları muhafaza altına alır. Ve onların nerelerinin sağlam kaldığını, nerelerinin değiştirildiğini size bildirir. O Kar'ân'a mutabık düşen semavi kitaplar hak, düşmeyenler ise batıldır. Zira o batıllar, Yahudi ve Hristiyan din adamlarının tahripleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ey Rasûlüm, sen ehl-i kitap ile müşrikler arasında Allah'ın (c.c.) sana indirdiği Kur'ân'daki hükümlerle hükmet. Allah (c.c.) katından sana gelen hakkı bırakıp Yahudilerin ve müşriklerin seni davet ettikleri heva ve heveslerine uyma. Sizden her -ümme için bir yol ve bir şeriat tayin ettik. Eğer Allah (c.c.) dileseydi sizin şeriatlarınızı tek bir şeriat kılarak sizi tek bir ümme yapardı. Fakat Allah (c.c.), size göndermiş olduğu şeriatları farklı yaptı ki sizleri imtihan etsin. İtaat edeni isyan edenden, emirlere uyanı onlara karşı çıkandan ayırdetsin. Sizler, rabbinizin rızasına yaklaştıracak işleri yapmakta yarışın. Ey insanlar, hepenizin dönüşü ancak Allah'a (c.c.) dır. Sizlerin ihtilaf etmiş olduğumuz hususların gerçeğini size haber verecek ve adaletli hükmüyle sizi yargılayıp kararını verecektir. İşte o zaman kimin iyi kimin de kötü olduğu ortaya çıkacaktır.

Âyet-i kerime'de geçen ve "Muhafaza altına alan" diye tercüme edilen kelimesinin lügat mânâsı "Koramak ve denetim altında bulundurmak"tır.

Bir adam bir şeyi korur ve onu denetimi altında bulunduracak olursa o kişiye "Müheymin" denir. Bu izaha göre Allahü teâlâ Kur'ân-ı Kerim'i, kendinden önce gönderilen İncil, Tevrat, Zebur gibi hak kitapları doğrulayan bir kitap olarak ve onları muhafaza eden, denetleyen onların hak kitap olduklarına şahit olan bir kitap olarak vasıflandırmıştır. '346

Görülmektedir ki; Kur'ân-ı Kerîm kendisinden önce gönderilmiş ilâhi kitapları doğrulayan, onları denetleyen, yeni hükümler getiren ilâhi kelâmdır. Kur'ân-ı Kerîm'in kendisinden önceki ilâhi kitaplar insan eliyle tahrife uğradıklarından dolayı hükümleri yürürlükten kaldırılmış, geçerlilikleri kalmamıştır.

³⁴⁵ Mâide, 5/48.

³⁴⁶ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 8/485-486.

Nitekim ‘‘Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, ‘‘Bu Allah’ın (c.c.) katındandır’’ diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay haline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların!’’³⁴⁷ âyeti buna delildir.³⁴⁸

3. 5. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KUR’ÂN’DAKİ ARAPÇA OLMAYAN KELİMELER İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ

İddia:

Sale, Kur’ân-ı Kerîm’in içeriğinde Arapça olmayan ve diğer dillerden geçme bazı kelimeler ve isimlendirmeler olduğunu bu yüzden de bunun bir tutarsızlık oluşturduğunu iddia etmektedir.³⁴⁹

Cevap:

Radwan, Kur’ân-ı Kerîm’in bütün insanlığa gönderilmiş ilâhi bir kitap olduğunu, bu yüzden de diğer dillerden de yararlanmasında bir sakınca olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca diğer dillerden geçen kelimelerin Arapçanın norm ve yapısına göre şekil aldığını, diller arasındaki etkileşimin gayet doğal bir durum olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁰ Nitekim yetmiş küsur bin kelime içeren Kur’ân-ı Kerîm’de muarreb kelime sayısı ise yüz civarındadır.³⁵¹

³⁴⁷ Bakara, 2/79.

³⁴⁸ Bu âyetin tefsirinde ise şöyle denilmektedir: ‘‘Burada yahudi bilginlerinin, çeşitli dinî konularda birtakım kitaplar yazarak bunların Allah (c.c.) katından gelmiş dinî gerçekleri içerdiğini ileri sürdükleri ve yukarıda sözü edilen cahil halka önemsiz bir bedelle sattıkları bildirilmektedir. Yahudi bilginleri bu tutumlarıyla, halkı din konusunda bilgilendirme amacı taşımadıklarını ortaya koydukları, aksine kendi sözlerini ve yorumlarını Allah (c.c.) kelâmı gibi gösterip böylece kişisel görüşlerini kutsallaştırmaya, dinin aslı gibi göstermeye kalkıştıkları, üstelik bu yolla dini bir istismar ve kazanç aracı haline getirdikleri için âyette ağır bir dille kınandıkları görülmektedir. Kuşkusuz burada Müslümanlara da dolaylı bir uyarı vardır.’’ Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2007), 1/148.

³⁴⁹ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 2/608.

³⁵⁰ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 2/608-611.

³⁵¹ Bk. Süyûtî, *el-İtkan*, 262.

3. 6. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN-I KERÎM'İN İ'CÂZİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

3. 6. 1. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DA ÇELİŞKİLER OLABİLECEĞİNE YÖNELİK ŞÜPHELERİ

İddia:

Sale ve diğer bazı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerim'in çelişkiler içerdiğini iddia etmektedirler.³⁵²

Cevap:

Radwan, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamberi doğrulamak amacıyla gönderilen eşsiz bir kitap olduğunu dile getirmektedir. Onun belâgatinin, gayble ilgili haberler vermesinin, diğerlerinden farklı ve güvenilir bilgiler içermesinin buna delil teşkil ettiğini ifade etmektedir. Âyetleri arasında ise hiçbir şekilde çelişki bulunmadığını söylemektedir. Konuyla ilgili olarak da *“Kur'ân-ı Kerîm'i inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!”*³⁵³ âyetini zikretmektedir.

İddia:

Müsteşrikler *“Dinde zorlama yoktur”*³⁵⁴ âyeti ile *“Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır”*³⁵⁵ âyeti arasında çelişki olduğunu iddia etmektedirler.³⁵⁶

Cevap:

Radwan, ilk âyetin insanları girmek istemedikleri bir dine zorlamanın açık bir yasak olduğunu ifade etmektedir. İkinci âyetin ise uhreviyetle alakalı olup ahirette İslâm'ı seçmeyenlerin uğrayacağı akıbeti beyan etmektedir. Yani ilk âyet dünyadaki bir hüküm iken, ikinci âyet ahiretteki bir hükmü beyan etmektedir. Sonuç olarak iki âyet arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir.³⁵⁷

³⁵² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/616.

³⁵³ Nisâ, 4/82.

³⁵⁴ Bakara, 2/256.

³⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/85.

³⁵⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/623.

³⁵⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/623-624.

İddia:

Müsteşrikler, İslâmın kılıç dini olduğu ve savaşı teşvik ederek yeryüzünde kan akıtılmasını istediği iddialarını gündeme getirmektedirler.³⁵⁸

Cevap:

Radwan, bu konuyla ilgili olarak ‘‘Size karşı savaşanlarla siz de Allah (c.c.) yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah (c.c) aşırılığa sapanları sevmez’’³⁵⁹ âyetine yer vermektedir. İslâm’da cihadın³⁶⁰ insanları kendi dinlerinde korumak amacıyla gerçekleştirilebileceğini, İslâm’ın savaşı değil barışı öncelediğini, zalimin zulmüne son vererek masum insanları koruma amacı taşıdığını ifade etmektedir.³⁶¹

3. 6. 2. MÜSTEŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER VE EŞLERİNDEN BAHSEDEN SÛRELER İLE İLGİLİ ŞÛPHELERİ

İddia:

Sale, Kur’ân-ı Kerîm’in ilâhi olmadığını, çünkü içeriğinde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) kendisi ve ailesiyle ilgili diğer başka hiç kimseyi ilgilendirmeyen konularla dolu olduğunu iddia etmektedir. Ardından Hz. Peygamberin kendi nefesine düşkün olduğu iftirasını atmaktadır. Örnek olarak da; Ahzâb, Tahrîm ve Nûr sûrelerini göstermektedir.³⁶²

Cevap:

Radwan, bu iddiaların geçersiz olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber, eşleri ve ailesiyle ilgili âyetlerin diğer Müslümanlara örneklik teşkil ettiğini ve eğitim amacıyla gönderildiklerini dile getirmektedir. Nûr sûresindeki âyetlerin, İfk hadisesinde Hz. Peygamber ve eşlerine karşı olan güvenin tesis edilmesi, bir iftira ve fitne durumunda Müslümanların nasıl davranmaları gerektiğine işaret etme amacıyla nâzil olduklarını ifade etmektedir. Ahzâb Sûresindeki Zeyneb bint Cahş (ö. 20/641)

³⁵⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/625.

³⁵⁹ Bakara, 2/190.

³⁶⁰ Cihad: ‘‘Nefisle mücadele, İslâm’ı tebliğ ve düşmanla savaşma anlamında kullanılan terim.’’ Bk. Ahmet Özel, ‘‘Cihad’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/531-534.

³⁶¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/625.

³⁶² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/650.

ile ilgili âyetler hakkında ise sadece Sale değil pek çok müsteşrik Hz. Zeyneb ve Hz. Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) vasıtasıyla evlatlık olayıyla ilgili olarak çok çirkin iddia ve iftiralarda bulunmaktadır. Hâlbuki olayın yaşanmışlığı onların anlattıklarından çok farklıdır ve bu âyetlerle mütevâtiren sabittir.³⁶³ Bu âyetlerin o dönemde Arap toplumunda yaygın olan evlatlığın öz evlat gibi sayılması hükmünü kaldırdığı, bu konuda ilk olarak Hz. Peygamberin rol model olması gerektiği, evlat edinilenin eşinin evlat edinene haram olmadığına bildirilmesi durumlarını tesis ettiği görülmektedir.

Münafıkların bu konudaki söylentileri, Müslümanların peygamberlerine olan güveni sarsmak, Müslüman toplumun birliğini bozmak ve güçlerini zayıflatmak amacıyla fitne ateşini körüklemektedir. Hz. Peygamber, İslâmî eğitim sisteminin en önemli rol modeli ve muallimi olduğuna göre bu tür konularda Müslümanları eğitmek ve uyarmak için Kur'ân-ı Kerîm'de bu tür örneklere yer verilmesi gayet doğaldır. Burada Müslümanlara şu uyarılar yapılmaktadır:

Birincisi, hatalardan dersler çıkarılması. İkincisi, toplumsal sistemin uygun bir konuma yerleştirilmesi. Üçüncüsü, masum insanlara iftira edilmemesi. Dördüncüsü, münafıkların İslâm'a karşı takındıkları tehlikeli tutum ve davranışları. Beşincisi, Hz. Peygamberin gaybı bilmediği. Altıncısı, Hz. Peygamberin Kur'ân-ı Kerîm'in müellifi olmadığı.³⁶⁴ Yedincisi, müminlerin annelerinin saygıya layık olmaları. Sekizincisi, buradan bu kıssaların müsteşriklerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber ve ailesinden başka kimseyi ilgilendirmeyen değil, aksine bütün Müslümanları ilgilendiren toplumsal konular olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁶⁵

Hz. Peygamber henüz gençken davasından vazgeçmesi için müşrikler ona mal, mülk, güzel kadınlar, saltanat gibi en cezp edici dünyalıkları teklif

³⁶³ Kanaatimizce İfk Hadisesinde o dönemdeki Münafık ve Müşriklerin iftira kampanyalarının arka planındaki zihniyet ne ise, bu dönemdeki Müsteşriklerin Zeyneb bint Cahş ile ilgili yürütmüş oldukları iftira propagandaları aynıdır. İki gruhun da amacı İslâm'ı karalamak ve onun hakkında insanların zihinlerinde şüpheler oluşturmaktır. Müsteşrikler bu konu hakkındaki asılsız iftiralarını ise genellikle zayıf veya uydurma rivayetlere dayandırmaktadırlar.

³⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.) katından gönderilmiş ilâhi bir kitaptır. Dolayısıyla müellifi Allah'tır (c.c.).

³⁶⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/650-653.

etmişlerdir.³⁶⁶ Hz. Peygamber ise bu teklifleri reddederek, değil bu dünyalıkları “sağ elime güneşi, sol elime ayı dahi verseler yine de davamdan vazgeçmem”³⁶⁷ demiştir. Eğer Hz. Peygamber, müsteşriklerin iddia ettikleri gibi nefesine düşkün olsaydı, henüz gençken kendisine sunulan bu teklifleri kabul etmesi gerekirdi. Ancak o bu teklifleri reddederek, dünya ve içindeki eğlenceler değil, asıl gayesinin Allah’ın (c.c.) davasını tebliğ etme olduğunu adeta tüm dünyaya ispatlamıştır.

İddia:

Yazır, Hz. Peygamberin eşleri ile ilgili müsteşriklerin şu iddialarda bulduklarını dile getirmektedir: *“Evlenmek peygamberin şanına yakışır mı? Hele ki birden çok hanımları varken böyle bir daha evlenmek peygamberliğin durumuna, şerefine bir eksiklik vermez mi? Hz. Yahyâ ile İsâ hiç evlenmemiş oldukları için, ruhaniyeti tercih etmek isteyen mutaassıp Hıristiyanlar bu meseleyi bahane ederek Hz. Peygamberin evlenmelerine dil uzatmak istemişlerdir.”*³⁶⁸

Cevap:

Yazır’ın bu konudaki görüş ve delilleri ise şu şekildedir:

*“Allah’ın (c.c.) helal ve mubah kıldığı hakta hiç kimseye bir yasaklık, bir baskı doğru olmadığı gibi, Hz. Peygamber’e de olamaz. Önceki peygamberlerden kimisi evlenmemiş, kimisi evlenmiş, kimisi de Hz. Süleyman ve Dâvûd (a.s.) gibi pek çok evlenmişlerdir. Peygamberlerden hiçbirisine evlilik yasak edilmemiş, Hz. Yahyâ ve İsâ (a.s.) kendilerine yasak edildiği için değil, evlenmek farz kılınmadığı, yapılmasında veya yapılmamasında bir güçlük bulunmadığı için evlenmemişlerdir.”*³⁶⁹

Burada Radwan’dan Yazır’a geçiş sebebimiz, bu konuyla ilgili olarak Yazır’ın gayet yerinde özgün tesbitlerde bulunması ve örneklerle konuyu açıklamaya çalışmasıdır.

Bu noktada müsteşriklerin ilgilendikleri ve propaganda yapmaya çalıştıkları bir diğer husus ise *“Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur”*³⁷⁰ âyeti nâzil

³⁶⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü’l Kitâbü’l Arabî, 1990), 1/324-325.

³⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/299.

³⁶⁸ Yazır, *Kur’ân Dili*, 6/320.

³⁶⁹ Yazır, *Kur’ân Dili*, 6/320.

³⁷⁰ Ahzâb, 33/51.

olunca, Hz. Âişe'nin Hz. Peygambere “*Rabbin teâlâ (kadınlarının değil) ancak senin arzunun tahakkukuna müsâraat ediyor*”³⁷¹ ifadesidir.

Bu konunun izahı ise şu şekildedir:

“*Bu âyetler “tahyîr”³⁷² âyetlerinden sonra nâzil olmuştur. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem'in kadınları, dünya ziynetleri ve bol bir maişet istemişlerdi. Bir taraftan da birbirlerine karşı besledikleri kadınlık kıskançlığı ile Resûl-i Ekrem'e eza etmişlerdi. Bu cihetle bihuzur olan Resûl-i Ekrem bir ay kadar kadınlarını bırakmış ve onlardan münzevi bir hayat geçirmişti. Tahyîr âyetleri nâzil olduktan sonra Resûl-i Ekrem, Hazret-i Âişe'den başlayarak bütün kadınlarını muhayyer bıraktı. Hazret-i Âişe, “Ben Allah'ı, Resûlullah'ı ve âhiret muradını isterim”³⁷³ dedi. Öbür kadınlar da öyle söylediler.³⁷⁴ Bu hareketleri takdir edilerek “Aziz peygamber! Bundan başka kadınlar sana helal olmaz ve bunları başka zevcelere değiştirmek de olmaz”³⁷⁵ âyeti nâzil oldu. Hz. Âişe'den başkaları hep dul olarak ve kendilerini taltif için Resûl-i Ekrem'in izdivacı şerefine nâil olmuşlardır.”³⁷⁶*

Nitekim rivayetlerde Hz. Âişe'nin öncülüğünü ettiği “megâfir (bal şerbeti)”³⁷⁷ şakasından sonra Hz. Peygamberin inzivaya çekildiği aktarılmaktadır. Ancak Allah'ın (c.c.) helal kıldığı bir hususu peygamber de olsa kendisine haram kılamayacağı ikazı yapılmıştır.³⁷⁸ Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhi kaynaklı olduğunun, Hz. Peygamberin ise kul olduğunun en önemli delillerindendir. Eğer müsteşriklerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber kendi çıkarına yönelik çalışmış olsaydı bu âyetleri gizlemesi gerekirdi. Bu da müsteşriklerin iddialarının çürümeye mahkûm olduğunun kanıtıdır.

Hz. Peygambere gerek Zeyneb meselesi gerek başka meselelerde atılan iftiraların, benzerleri Hz. Mûsâ gibi diğer peygamberlere de atılmıştır. Örneğin

³⁷¹ Buhârî, “Tefsir”, 33/7 (No. 4788); Müslim, “Radâ”, 1464.

³⁷² Ahzâb, 33/28-29.

³⁷³ Buhârî, “Tefsir”, 33/4 (No. 4785).

³⁷⁴ Buhârî, “Tefsir”, 33/5 (No. 4786).

³⁷⁵ Ahzâb, 33/52.

³⁷⁶ Ebü'l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif eş-Şercî ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, nşr. Ahmed Naim-Kâmil Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Yayınları, 2019), 8/92-93.

³⁷⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, *Esbâbü'n-nüzûl*, nşr. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beirut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1411/1991), 459-461.

³⁷⁸ Tahrîm, 66/1.

Ahzâb sûresi'nde geçen ‘‘Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın’’³⁷⁹ ifadesinden kastın şunlar olduğu Yazır tarafından dile getirilmektedir:

‘‘Birincisi, Hz. Mûsâ'da bulaşıcı hastalıklar olduğunu iddia etmişlerdir. İkincisi, ‘‘Kardeşi Harun'u öldürdü’’ demişlerdir. Üçüncüsü ise, o dönemde Kârun'un bir kadına birçok mal vererek Hz. Mûsâ'ya gönderdiği ve zina etmeye teşvik ederek ona iftirada bulunduğu ancak kadının olayı itiraf etmesiyle Hz. Mûsâ'nın böyle bir iş yapmadığı ortaya çıkmıştır.’’³⁸⁰

‘‘Bir zaman, Allah'ın (c.c.) kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye, ‘‘Eşinle evlilik bağınu koru, Allah'tan (c.c.) kork’’ demiştin. Bunu derken Allah'ın (c.c.) ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah (c.c.) olduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın (c.c.) emri elbet yerine getirilecektir.’’³⁸¹

Nitekim bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak ‘‘Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'den bir şeyi gizleseydi bu âyeti gizlerdi’’ denmektedir.³⁸²

Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in insan ürünü olmayıp, ilâhi kaynaklı olduğunun en önemli delillerindendir.

Yazır, bazı Hıristiyanların ortaya attığı, Hz. Zeyneb'i Hz. Peygamberin ilk defa görüp güzelliğine hayran kaldığı dedikodularının yersiz olduğundan ve bu tür rivayetlerin sıhhat açısından zayıf veya uydurma olduğundan bahsetmektedir.³⁸³

3. 6. 3. MÜSTEŞRİKLERİN KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLAR İLE İLGİLİ ŞÜPHELERİ

İddia:

Sale, Kur'ân-ı Kerîm'in gereksiz pek çok tekrarlarla dolu olduğunu, bu nedenle de belâgatının zayıf olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁴

Cevap:

³⁷⁹ Ahzâb, 33/69.

³⁸⁰ Yazır, *Kur'ân Dili*, 6/341.

³⁸¹ Ahzâb, 33/37.

³⁸² Buhârî, ‘‘Tevhid’’, 22 (No. 7420).

³⁸³ Yazır, *Kur'ân Dili*, 6/318.

³⁸⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/676.

Radwan, Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarların pek çok faydası olduğunu bu yüzden de belâgatının iddia edildiği gibi zayıf değil tam tersine daha da güçlendiğini ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarların bir meseleyi teyit etmek, anlamı güçlendirmek, konuya açıklık getirmek, zihinde canlandırmak, o dönemdeki Araplara alıştıkları belâgat metoduyla hitap etmek, Allah (c.c.) tarafından tüm insanlara gönderilen ilâhi bir kelâm olmasından dolayı insanların ona bağlı kalabilmelerini sağlamak, insanların farklı anlama kapasitelerine göre hitapta bulunmak, insanların kalbine işlemek ve çağrının amacını belirtmek olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca tekrar metodunun dilbilimsel açıdan da harika bir yöntem olduğunu söylemektedir.³⁸⁵

Bu noktada İbn Kuteybe'nin Kur'ân-ı Kerîm'deki haber ve kıssaların tekrarlarıyla ilgili şu görüşüne yer vermek yerinde olacaktır:

‘‘Kur'ân-ı Kerîm, insanlara kolaylık sağlamak, onları yavaş yavaş İslâm'a ısındırmak amacıyla yirmi üç yıl gibi bir sürede peyderpey nâzil olmuştur. Buradaki tadrîci ve tekrar metodunun pek çok faydaları bulunmaktadır. Bunlar arasında; Allah'ın (c.c.) dinini kemâle erdirmek, insanlara öğüt vermek, onları gaflet uykusundan uyandırmak, kalplerine iman güzelliğini sağlam bir şekilde işlemek bulunmaktadır.’’³⁸⁶

İddia:

Sale ve diğer bazı müsteşrikler, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Rabbi sinekler ve örümcekler gibi varlıkları misal vermekten utanmaz mı? Sorusunu dile getirerek bu örneklerin ilâhi bir kitapta yer almaması gerektiğini iddia etmektedirler.³⁸⁷

Cevap:

Radwan, konuyla ilgili olarak şu âyete yer vermektedir.

‘‘Şüphesiz ki, Allah (c.c.) herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini misal vermekten utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah'tan (c.c.) gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise ‘‘Allah (c.c.) misal olarak bununla neyi kastediyor?’’ derler. Allah (c.c.) birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi

³⁸⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/676-682.

³⁸⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Te`vilü müşkili'l-Ķur`ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dârü't Tûras, 1393/1973), 232.

³⁸⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/685.

de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır.'³⁸⁸

Ardından ise Allah'ın (c.c.) küçük varlıkları örnek vermesinden maksadın kalbinde hastalık bulunan kimseleri sınamak için olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca da Allah'ın (c.c.) büyük de olsa küçük de olsa her şeyin Rabbi olduğuna bir delil teşkil ettiğini dile getirmektedir. Daha sonra da bir şey ne kadar küçükse onun sırrını keşfetmenin bilimsel olarak da daha zor olduğunu belirtmektedir. O yüzden bu misallerin Allah'ın (c.c.) her şeyin sırrına vakıf olduğunun nişaneleri olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁹

3. 7. MÜSTEŞRİKLERİN TEFSİRLER HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

3. 7. 1. MÜSTEŞRİKLERİN RİVAYET TEFSİRLERİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

Müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'e ilgi duymalarından ve bu konudaki çalışmalarından dolayı tefsir ve Kur'ân ilimleri ile de ilgilendiler. Ancak müsteşriklerin tefsir ve Kur'ân ilimleri ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarının arka planında psikolojik, sosyolojik, ekonomik, bilimsel ve akademik amaçlar olduğu belirtilmelidir.

Bu konuda en önemli isimlerden birisi hiç şüphesiz Goldziher'dir. Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili çalışmaları pek çok açıdan ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Özellikle de *Mezâhibü't-tefsîri'l-İslâmî*³⁹⁰ adlı kitabı buna örnek olarak gösterilebilir.³⁹¹

Müsteşriklerin ilgi duydukları kişiler ise genellikle alanında otorite olmuş sahâbelerdir. Sahâbelerin bu konudaki en meşhurları arasında Mekke Ekolü'nün önderi Abdullah b. Abbas, Kûfe Ekolünün önderi Abdullah b. Mes'ûd ve Medine Ekolünün önderi Übey b. Kâ'b bulunmaktadır. Bu sahâbeler kendilerinden sonra

³⁸⁸ Bakara, 2/26.

³⁸⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/686.

³⁹⁰ Bahsi geçen bu kitabın orijinal ismi şu şekildedir: “*Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*”.

³⁹¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/696.

gelen ilim adamlarına önder olmuşlardır. İslâm'a yeni girmiş olan ilim adamlarına da geniş bir ilim mirası bırakmışlardır. Ancak İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılmasının doğal bir sonucu olarak Kur'ân âyetlerini anlama ve Arap dilini öğrenme noktasında doktrinal farklılıkların ortaya çıkması ve İsrâiliyyatın eserlerde yer alması gayet tabii bir durumdur.³⁹²

Rivayet Tefsiri dinilince ilk akla gelen isimlerden olan Taberî ve Eb'ül-Leys es-Semerkindî³⁹³ de müsteşriklerin ilgi gösterdikleri kişiler arasındadır. Dilbilimsel açıdan ise Kısâî (ö. 189/805), Ferrâ (ö. 207/822), Ebû Ubeyde (ö. 209/824 [?]) ve Zeccâc (ö. 311/923) ilgi duydukları kişilerdendir.³⁹⁴

Müsteşrikler İslâm mezhep ekollerine de ayrı bir ilgi göstermektedirler. Özellikle de mezhepsel fanatizmi ön plana çıkaran eserleri incelemektedirler. Bunlar arasında Şîa, Mu'tezile³⁹⁵, Hâricîlik ve Tasavvuf ile ilgili eserler ön plana çıkmaktadır. "El-Cevâhir" ile "el-Menâr" tefsirlerine ise özel bir alaka göstermektedirler.³⁹⁶

Bu noktada tasavvufla ilgili bir parantez açmak gerekirse, dışarıdan İslâm ülkelerindeki tasavvufa bakış ile ilgili olarak Heechul Lee'nin şu tesbiti oldukça dikkat çekicidir:

*"Günümüzde bir şeyi anlamada en önemli ipucunun şifre olduğu söylenir. Türkiye'deki İslâmiyet'i anlamının şifresi de "Tasavvuf'tur".*³⁹⁷

İddia:

Goldziher, her ne kadar rivayet tefsirlerine özel bir ilgi gösterse de, onu sorgulamaya ve suçlamaya başlamaktadır. Sahâbe, tâbiîn ve âlimlerden bazılarının tefsir ilmini yalanladığını iddia etmektedir. Hatta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi önde gelen sahâbelerin dahi Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmekten kaçındıklarını söylemektedir. Ardından Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'e nisbet ederek tefsir,

³⁹² Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/700.

³⁹³ Bu noktada Radwan da, "*Bahrü'l-Ulûm*" isimli tefsir kitabının Eb'ül-Leys es-Semerkindî'ye ait olduğunu belirtmektedir. Ancak bu eserin Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî'ye (ö. 860/1456) ait olduğu İslam âlimlerince dile getirilmektedir. Bk. Yazıcı, "*Bahrü'l-Ulûm*", 4/517-518.

³⁹⁴ Bk. Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/701.

³⁹⁵ Kanaatimizce, müsteşrikler ve özellikle de Goldziher, Ehl-i Sünnet hakkında şüpheler uyandırmak ve onları zayıf düşürmek amacıyla Mu'tezile gibi pek çok argümanı kullanmaktadırlar.

³⁹⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/702.

³⁹⁷ Heechul Lee, *Türkiye İslamın Nefes Aldığı Mitolojik ve Mukaddes Topraklar*, çev. Sırrı Göksel Türközü (Ankara: Ürün, 2013), 155.

melâhim³⁹⁸ ve megâzînin³⁹⁹ aslı olmadığını, tefsirlerin kaynağının isrâiliyyat olduğunu, bunun da Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrat'ın bir kopyası olduğunun bir delili olduğunu iddia etmektedir.⁴⁰⁰

Cevap:

Radwan, bu konuda “*O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar*”⁴⁰¹ âyetine yer vermekte ve burada kastedilenin tefsir ilmi olduğunu dile getirmektedir.

Sahâbelerin Kur'ân'ı Kerîm'i tefsir etmelerinden çekinmelerinin sebebinin ise; akıllarına takılan bir konu olduğunda Hz. Peygamberin hayatta olmasından dolayı ona gidip sormalarından ve bilmedikleri bir konu hakkında yorum yapmaktan çekinmelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir.

Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen, tefsir ilminin aslı yoktur sözünün ise zahir manada alınmaması gerektiğini burada kastedilenin, nakil zinciri yoktur olduğunu Süyûtî gibi bazı âlimlerden hareketle söylemektedir.

Bu noktada Zürkânî, Ahmed b. Hanbel'in, “*bu konularda sahih rivayetlerin sahih olmayanlara göre az olduğuna dikkat çekmek için abartılı bir ifade kullandığından, bu konularda hiç sahih rivayet olmadığını kastetmediğinden, tefsir konusunda hiç kuşkusuz sahih rivayetlerin de var olduğundan, ilk raviye mutlaka yer verilmesi gerektiğini düşündüğünden*” bahsetmektedir.⁴⁰²

Radwan, İsrâiliyyat ile ilgili ise âlimlerin üç kriter belirlediklerini ifade etmektedir. Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm'ın genel prensiplerine aykırı olan tüm isrâiliyyatın reddedilmesi. İkincisi, Kur'ân-ı Kerîm'e uygun düşen ve onunla çelişmeyenlerin kabul edilmesi. Üçüncüsü ise; Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmeyen konularda ihtiyatlı ve tedbirli davranılmasıdır. Ayrıca tefsir ilmindeki çeşitliliğin

³⁹⁸ Melâhim: “Gelecekte ortaya çıkacak sosyal kargaşa, iç savaş gibi önemli olaylar ve kıyamet alâmetlerine dair haberlerle bunlara ilişkin literatürü ifade eden terim.” Bk. İlyas Çelebi, “Fiten ve Melâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/149-153.

³⁹⁹ Meğâzî: “Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyâsî ve askerî mücadelelerini konu alan bilim dalı.” Bk. Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/324-326.

⁴⁰⁰ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/702-703.

⁴⁰¹ Bakara, 2/269.

⁴⁰² Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/272.

onun değerini azaltmadığını bilakis renklilik kattığını ve onu daha da kıymetli hale getirdiğini söylemektedir.⁴⁰³

Radwan, sahâbelerin tefsir metodunu ise dört başlık altında değerlendirmektedir. Birincisi, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesi. İkincisi, Kur'ân'ın Sünnet ile tefsir edilmesi. Üçüncüsü, Kur'ân âyetlerinden anladıkları ile tefsir etmeleri. Bu da onların anlayış kapasitelerine, dile hâkim oluşlarına ve benzeri durumlara göre şekillenmektedir. Dördüncüsü ise İslâm'ı kabul eden Ehl-i Kitap'tan duydukları bilgiler ile tefsir etmeleridir. Bunun ise genellikle Peygamber kıssaları ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.

Radwan, Rivayet tefsiri hakkında otorite olarak on sahâbeden bahsetmektedir. Bunlar: Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Alî b. Ebî Tâlib, Übey b. Kâ'b, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63), Abdullah b. Zübeyr⁴⁰⁴ (ö. 36/656)'dir. Goldziher başta olmak üzere müsteşriklerin en çok hedef aldığı kişinin ise İbn Abbas olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁵ Bunun sebebinin ise İbn Abbas'ın zekâ kabiliyeti, dile olan hâkimiyeti, tefsir ilmine yapmış olduğu katkıları, pek çok âlim yetiştirmesi ve İslâm dünyasındaki pek çok âlime referans olmasından dolayı onun hakkında müsteşriklerin şüpheler uyandırmaya çalışmalarından kaynaklandığını belirtmektedir.⁴⁰⁶

Goldziher, İslâm'ın cihanşümullüğü ve bütün ırkların birbirine eşit olduğu, her insanın topraktan yaratıldığı, üstünlüğün ancak takvada olduğu prensibinin sonradan İslâm'ı kabul eden Persler, Türkler ve benzeri yabancılar tarafından arzıyla desteklenen bir husus olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu durumun ilerleyen dönemlerde İslâm'ı kabul eden ve Arap olmayan diğer ırkların kendi ırklarını öven mezkûr hadislerin türetilmesine sebep olduğunu da dile getirmektedir.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/703-710.

⁴⁰⁴ Kanaatimizce yazar burada Zübeyr b. Avvâm'dan bahsetmektedir.

⁴⁰⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/713-714.

⁴⁰⁶ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/725.

⁴⁰⁷ Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/117-118.

3. 7. 2. MÜSTEŞRİKLERİN RE'Y TEFSİRLERİ HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

İddia:

Goldziher ve diğer bazı müsteşrikler “*Kim bilgisiz veya kasıtlı olarak Kur’ân âyetleri hakkında konuşur ve hüküm verirse Cehennem’deki yerine hazır olsun*”⁴⁰⁸ hadisi ve İbn Teymiyye ile bu görüşte olan bazı âlimlerin tutumlarından hareketle Kur’ân-ı Kerîm’i re’y⁴⁰⁹ ile tefsir etmenin caiz olmadığını⁴¹⁰ delil olarak kullanarak bu metotla yazılan tefsirlerin kişisel ve mezhepsel fanatizme dayalı olduklarını iddia etmektedirler.⁴¹¹

Goldziher, İslâm öncesi câhiliyye Araplarının kendi cedleriyle şiir aracılığıyla müfâhare⁴¹² yaparak övünmelerinin benzerinin, İslâm’dan sonra bazı mezhep imamaları arasında sürdüğünü iddia etmektedir.⁴¹³

Cevap:

Radwan, bu konuda İslâm âlimlerinin bazı kıstaslar belirlediğini ifade etmektedir. Bu hadiste bahsedilen hususun salt yorum olduğunu dile getirmektedir. Bilgisizce, dile hâkim olmadan, Kur’ân ilimlerine vakıf olmadan yorumlamaların zaten İslâm dünyasında kabul görmediğini belirtmektedir. Re’y ile tefsir etmenin de dile hâkim olma, Kur’ân ilimlerine vakıf olma, alanında otoriter sayılma gibi bazı kaideler içerdiğini söylemektedir. Bu tür bir çalışmanın Kur’ân ilimleri, hadis külliyyatı gibi delillerden sonra ilim ve bilimin verileri doğrultusunda gerçekleşebileceğini beyan etmektedir. Özetle salt yorumlamayla, hiçbir veriye ve delile dayanmadan, bilgisizce yapılan tefsir çalışmalarının İslâm âlimleri ve dünyası tarafından kabul görmediğini belirtmektedir. Kaidelere uyararak, her türlü delili

⁴⁰⁸ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebir*, thk. ve nşr.: Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1996), “Tefsîru’l Kur’ân”, 1 (No. 2950).

⁴⁰⁹ Re’y: “Görüş, düşünce, kıyas, nasla düzenlenmemiş şer’î-amelî bir meselede ortaya konan kanaat anlamlarında bir terim.” Bk. H. Yunus Apaydın, “Re’y”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/37-40.

⁴¹⁰ Kanaatimizce Selefîn Kur’ân-ı Kerîm yorumlamasını Allah’a (c.c.) bırakmasını ve yorumdan kaçınmasını müsteşrikler “İslâm akla ve mantığa düşman diyerek lanse etmeye” çalışmaktadırlar.

⁴¹¹ Radwan, *Ârâü’l-Müsteşrikîn*, 2/729-730.

⁴¹² Cahiliyye döneminde iki kabile arasında geçen sözlü çekişmelerin şairler tarafından hakemler huzurunda gerçekleşmedi. Bk. Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/102.

⁴¹³ Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/108.

referans alarak, elinden gelen bütün gayreti göstererek, tüm verileri kullanarak yapılan tefsir çalışmalarının ise muteber sayıldığını ifade etmektedir. Bu noktada ‘‘Kur’ân’ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?’’⁴¹⁴ âyetini örnek olarak göstermekte ve İslâm’ın insanı çalışmaya ve deliller ışığında aklını kullanmaya teşvik ettiğini ifade etmektedir.⁴¹⁵

Goldziher, İslâm’ın Arap milliyetçiliğini, kabile savaşlarını ve ceddini övme gibi hususları yasakladığını ifade ederek, bu konuda İslâm’a yönelik olumlu bir görüş de serdetmiştir.⁴¹⁶

3. 7. 3. MÜSTEŞRİKLERİN TASAVVUFÎ TEFSİRLER HAKKINDAKİ ŞÜPHELERİ

İddia:

Goldziher, tasavvuf ile sûfliğin eski Yunan ve Gnostik, Helenistik dönemden İslâm’a geçtiğini bunun da İslâm’ın kopyalama bir din olduğuna işaret ettiğini iddia etmektedir.⁴¹⁷

Cevap:

Radwan, bu konuyla ilgili tanımlamalar yapmakta, önemli filozoflardan ve felsefî akımlardan bahsetmektedir. Bu akımlar tarafından kaleme alınan tefsir ve eserlerde batınî yorumlamalara yer verdikleri görülse de bunun da bazı kriterler ışığında kabul gördüğünü belirtmektedir. Ayrıca aşırı giden bazı akımların İslâm dünyası tarafından reddedildiğini ifade etmektedir. İslâm felsefe ekolleri ile Batıdaki bazı felsefe ekollerinin etkileşime geçmesinin ise İslâm’ın özüne herhangi bir zararı dokunmayacağını, çünkü İslâm dünyasındaki tasavvuf ve felsefe alanındaki akımların İslâm’ın doğuşundan çok daha sonraları ortaya çıktığını dile getirmektedir.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Muhammed, 47/24.

⁴¹⁵ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/730-738.

⁴¹⁶ Goldziher, *Muhammedanische Studien (İslam Kültürü Araştırmaları 1)*, 1/109.

⁴¹⁷ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/753.

⁴¹⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/754-767.

3. 7. 4. MÜSTEŞRİKLERİN FARKLI DİNÎ AKIMLARIN KUR'ÂN HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE ALGILARINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ

Radwan bu bölümde Şîa ve Hâricîlik ile ilgili bazı önemli şahsiyetlerden, eser ve tefsirlerinden bahsetmekte, çeşitli tanımlamalara yer vermektedir. Goldziher ve diğer bazı müsteşriklerin İslâm dünyasında sonraları ortaya çıkmış olan farklı dinî akımlar ve mezhepler hakkında çeşitli yorumlamalar yaparak İslâm dünyasında fikir ayrılığı ve karmaşasına yol açmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Her doktrinin aşırı fikirlerini gündeme getirmek suretiyle ayrıştırma metodunu kullandıklarından, Müslümanları ortak değerlerinden uzaklaştırmaya çalıştıklarından söz etmekte ve bu konuda şüpheler oluşturma amacı güttüklerini ifade etmektedir. Bu noktada İslâm dünyasının özellikle de ehl-i sünnet'in dikkatli ve temkinli davranması gerektiği görüşündedir.⁴¹⁹

Nitekim Kilise Fundamentalizminin⁴²⁰ gereği olarak Batı, kendisinin istediği şekilde hareket etmeyen insanları hem dışlamakta, hem de kendi fanatizmi ve aşırılıklarını gizlemek suretiyle, Müslümanları “aşırı, barbar ve fanatik” olarak dünyaya lanse etmeye çalışarak, İslâm ile ilgili olarak fundamentalist bir algı oluşturma çabası içerisindedir.⁴²¹

3. 7. 5. MÜSTEŞRİKLERİN SON DÖNEM KUR'ÂN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK ŞÜPHELERİ

Radwan bu bölümde, Modern Hint Ekolü ve temsilcisi Seyyid Ahmed Han ile Modern Mısır Ekolü ve temsilcileri ile ilgili müsteşriklerin görüş ve değerlendirmelerine yer vermektedir. Seyyid Ahmed Han'ın İslâm'ı Batı medeniyetine adapte etmeye çalıştığını, bu nedenle de Kur'ân-ı Kerîm'in tek başına

⁴¹⁹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/771-785.

⁴²⁰ Fundamentalizm: Kutsal metinlere katı bir şekilde uymanın savunuculuğu, aşırı ve radikal dincilik akımı. Bk. Winfred Ernest Garrison, “Fundamentalism”, *The Encyclopaedia Britannica*, ed. Robert M. Hutchins-Warren E. Preece vd. (Chicago: William Benton-Commorative Edition For Expo, 1970), 9/1009-1011.

⁴²¹ Abdülbaki Keskin, *Doğu-Batı ve 21. Yüzyıl Üçgeninde İslâm* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 145-150.

İslâm'ın anlaşılmasının temeli saydığını belirtmektedir.⁴²² Bunun da müsteşrikler tarafından gündeme getirilerek sünnet'e karşı bir argüman olarak kullanılmaya çalışılmasından bahsetmektedir.⁴²³

Modern Mısır Ekolü'nün ise reformist bir yaklaşım ile İslâm dünyasında özgürlük ve modernist çağrılarda bulunduğunu, Müslümanların ise çalışma ve bilime önem vermeleri gerektiğini dile getirmelerinden bahsetmektedir. Bu noktada Cemâleddin Efgânî, Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935) gibi bu akımın öncü şahsiyetlerinden söz etmekte ve el-Ezher üniversitesinin bu konudaki çalışmalarından bahsetmektedir. Ayrıca Tefsîrü'l-Menâr'a değinmekte ve bu eserin içeriğinden örnekler vererek âyetlerin bilimsel teoriler ile veriler ışığında, doğa olayları ve kozmolojik yasalara yer verilerek, akli önceleyen bir metotla kaleme alındığını ifade etmektedir. Özellikle Efgânî'nin İslâm dünyasında dine bakış açısının yeniden şekillenmesinde, gençlerin gözünde Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm'ın hak din olduğuna olan güvenin yeniden kazanılmasında önemli bir rolü olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu ekolün Batı hayranlığının belli bir süreden sonra kendilerini bazı çıkmazlara sürüklediğini de ifade etmektedir.⁴²⁴

Bu ekolün o dönemde gençlere yönelik olarak başlattığı akım her ne kadar bazı noktalarda zafiyet gösterse de kanaatimizce övgüye değer bir husustur. *“Günümüzde de dini istismar eden terör örgütlerinin hedefinde en çok gençler olduğundan İslâm dünyası olarak dinin sahit ve güvenilir yollardan gençlere aktarılabilmesi amacıyla çalışmalar, metotlar ve projeler geliştirilmesi gerektiği mülâhaza edilmektedir.”*⁴²⁵

Radwan, Kur'ân-ı Kerîm ve tefsirleri hakkında İslâm dünyasında yeni eğilim ve hareketlerin müsteşrikler tarafından yakından takip edildiğini belirtmektedir. Batı'nın İslâm dünyasındaki modernist yaklaşımları birçok yönden izlediğini ve belli amaçlar güttüğünü ifade etmektedir. Batı'nın İslâm dünyasındaki bu yeni

⁴²² Kanaatimizce “Kur'ân bize yeter!” söylemlerinin temelini de bu akım teşkil etmektedir. Burada bahsi geçen konu Kur'âniyyûn'dur. Kur'âniyyûn: “Seyyid Ahmed Han'ın düşünceleri etrafında Abdullah Çekrâlevî (ö. 1332/1914) tarafından Hindistan'da oluşturulan cemaat.” Bk. Abdulhamit Birişik, “Kur'âniyyûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/428-429; Hasan Sevim, *Kur'ân İslam'ı Söylemi'nin Paradigmatik Açısından Değerlendirilmesi (Türkiye Örneği)*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 32-41.

⁴²³ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/789-803.

⁴²⁴ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/803-817.

⁴²⁵ DİB, *Din Hizmetleri Raporu*, 81.

hareketlerin kendi lehine ve hedeflerine hizmet ettiği takdirde onları desteklediğini, sahiplerini güçlendirmeye çalıştığını ve sponsorluk yaptığını, ancak kendi çıkarlarına karşı düştüğünde ise onlarla mücadeleye giriştiğini söylemektedir. Bunun da genellikle üç yoldan yapıldığına değinmektedir. Evangelizm,⁴²⁶ oryantalizm⁴²⁷ ve medya.⁴²⁸

Nitekim Edward Said bu konuyla ilgili olarak şu tesbitlerde bulunmaktadır:

*“Oryantalizm aslında siyasal bir hareket olup, genellikle Batı tarafından, (günümüzde) zayıf olduğu için, Doğu’ya dayatılan bir doktrindir. Batı bu hareketi ile Doğu’yu kendi içinde eritmek ve aradaki farkları kaldırmak istemektedir. Oryantalizmin sorgulanışı demek Doğu’ya dayatılmış olan sessizliğin, dilsizliğin de sorgulanışı demektir.”*⁴²⁹

Altıkulaç ise konuyla ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

*“Batılı oryantalistler içinde Kur’ân hakkında ve onun sağlam bir yapıya sahip olduğu konusunda olumlu görüş bildirenler ve onun yüce mesajlarını hayranlık ifade eden cümlelerle dile getirenler yok değildir. Ancak çoğunluğun Kur’ân’a bakışı olumsuzdur, önyargılıdır. Haçlılık taassubu ve İslâm karşıtlığı ile onu ele alanlar da vardır.”*⁴³⁰

Radwan son olarak ise, misyonerlik faaliyetlerinin Batı merkezli hükümetler tarafından büyük bir şekilde finanse edildiğinden, müsteşriklerin İslâm ülkelerinde gerçekleştirmiş oldukları çalışmalara sponsorluk yapmalarından söz etmektedir. Buna karşılık İslâm ülkelerinde ise müsteşrikler ve onların yürütmüş oldukları çalışmalara yönelik Müslümanların sistemli çalışmalarının olmadığından bahsetmektedir. Hatta müsteşriklerin eserlerinin pek çoğunun Arapçaya dahi çevrilmediğinden ve bu çalışmalardan bihaber olduğundan dert yakınmaktadır.

⁴²⁶ Kanaatimizce yazar burada misyonerlikten bahsetmektedir. *“Günümüz huristiyan misyonerleri, emperyalizmle ilişkisinin çağrıştırdığı olumsuz anlamdan dolayı misyonerlik yerine başka kelimeler kullanma eğilimindedir. Bunlar arasında en sık rastlananlardan biri evangelizmdir.”* Bk. Şinasi Gündüz, ‘‘Misyonerlik’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30,193-199.

⁴²⁷ Kanaatimizce yazarın burada kastettiği diğer doğu medeniyetlerinden ziyade, müsteşriklerin bilhassa İslâm üzerine yapmış oldukları araştırmalarıdır. Oryantalizm: *“Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyet.”* Bk. Yücel Bulut, ‘‘Oryantalizm’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/428-437.

⁴²⁸ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/826-828.

⁴²⁹ Said, *Orientalism*, s. 204.

⁴³⁰ Altıkulaç, *Brubaker’e Reddiye*, 99.

Bunun da kendisinin dahi müsteşrikler ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarda bazı zorluklara sebebiyet verdiğini dile getirmektedir. O yüzden İslâm ülkelerinde müsteşriklerin yapmış oldukları bu tehlikeli çalışmalara karşı topyekûn ve sistemli şekilde hareket edilmesi, bu konuda finansmanı sağlanmak suretiyle enstitü ve okullar kurulması, bu konuda ivedilikle tercüme çalışmalarının artırılması, İslâm dünyasında müsteşrikler ve eserlerine yönelik yazılmış olan eserlerin analiz ve kritiklerinin gündeme alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁴³¹

Görüldüğü üzere Radwan; bu çalışmasıyla müsteşriklerin özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve onun tefsirleri hakkında yapmış oldukları akademik çalışmalara eleştirel bir şekilde yaklaşmış, eksik ve yanlış yönlerini bilimsel bir şekilde sunmaya gayret etmiştir.

---

⁴³¹ Radwan, *Ârâü'l-Müsteşrikîn*, 2/833-835.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm hakkında Batı dünyasında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle müsteşriklerin yürütmüş oldukları faaliyetler ile şekillenmiştir. Her ne kadar müsteşriklerin yürütmüş oldukları bu oryantalizm faaliyetleri son dönemlerde zayıflamaya başlanmış gibi gözükse de, İslamofobik hareketlerin arka planında kendisini gizlemeye devam etmektedir.

Müsteşriklerin yürütmüş oldukları faaliyetlerin esas gayesi kendi dinlerindeki yanlışlıkları örtbas edebilmek amacıyla İslâm'a saldırmak şeklindedir. Dünyada ve özellikle Batı'da İslâm'ı seçenlerin oranı günden güne artmaktadır. Bir gün Avrupa ve Amerika'nın da Müslümanlaşacağı korkusuna kapılan müsteşriklerin, bunun önüne geçebilmek amacıyla belli merkezlerce desteklenerek organizeli bir şekilde çalıştıkları görülmektedir.

Müsteşriklerin yürütmüş olduğu faaliyetler her ne kadar bilimsellik adı altında, akademik unvanlarla yapılmaya çalışılmış olsa da, bu çalışmaları yapan kişilerin pek çoğunun Yahudi veya Hıristiyan olması, fanatik derecede Siyonizmin veya Evangelizmin taraftarlığını yapmaları, bu çalışmaların objektiflikten uzak, olduğunu göstermektedir. Nitekim İslâm'a karşı bu taraflı tutumları eserlerine yansımıştır.

Müsteşriklerin bu çalışmalarında gütmüş oldukları yöntem ise ters piramit şeklindedir. İslâm'ın temel kaynakları üzerine propaganda ve algı çalışmalarını sondan başa doğru yönlendirmişlerdir. Öncelikle İslâm ülkelerindeki örf ve geleneklerle ilgili şüpheler oluşturmaya çalışmışlardır. Daha sonra ise sırasıyla mezhepler, âlimler, sahâbe, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun hadisleri ile sünneti, son olarak da Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili çeşitli iftiralar ortaya atmışlardır. Bu metotlarında hedefleri ise doğrudan tepki alarak dışlanmadan, aşama aşama sinsice hareket ederek, bazı Müslümanlar tarafından dahi destek görebilme arzudur.

Müsteşriklerin günümüzdeki çalışmalarını İslâm ülkelerinin gençliği ve onların din algısı üzerine yoğunlaştırmıştır. Bugün İslâm ülkelerindeki farklı dinî akımların oluşmasına zemin hazırlandığı görülmektedir.

Günümüzde İslâm ülkelerinde ve ülkemizde dahi pek çok gencin Hz. Muhammed (s.a.v.), Kur'ân-ı Kerîm, İslâmiyet, tefsir, hadis, fıkıh, İslâm âlimleri gibi

konularda kafa karışıkları ve şüphelerinin arka planında müsteşriklerin faaliyetleri yer almaktadır.

Müsteşrikler, özellikle her türlü yararlı ve zararlı kaynaklara ulaşmanın çok kolay olduğu modern dönemde gençlere yönelik algı ve propaganda malzemelerini sosyal medya ve internet üzerinden servis etmektedirler.

Çözüm olarak ise; müsteşriklerin bu bir nevi gizli miyonerlik faaliyetlerine karşı çok dikkatli ve temkinli olunmalıdır.

İslâm dünyasında bu faaliyetlere karşı oksidentalit yani anti oryantalist çalışmalar yapılmalı, bireysel faaliyetlerden ziyade, sistemli ve disiplinli bir şekilde hareket edilmelidir. Özellikle İslâm âlemindeki gençler ve aile kurumları üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Öncelikle kendi değerlerimizin dini sahih yollardan öğrenmeleri sağlanmalı, Batı dünyasına da İslâm dini doğru bir şekilde tanıtılmalıdır.

Bu noktada müsteşriklerin yapmış oldukları çalışmalara yönelik Radwan'ın kaleme almış olduğu *Ârâü'l-Müsteşrikîn* isimli eser önemlidir. Radwan bu eserinde, müsteşriklerin çeşitli iddialarına yer vermekte ve onlara karşı Kur'ân ilimleri, tefsir ve hadis kaynakları başta olmak üzere çeşitli ilimler aracılığıyla doyurucu cevaplar vermektedir. Bu eser alanında kaleme alınmış en önemli yapıttır diyebiliriz. Ancak bu tür eserlerin sayısının artırılması gerektiği de bir gerçektir. Bu eserle ilgili ülkemizde herhangi bir lisanüstü çalışmaya ratlanılamaması ve bu eserin Türkçe'ye çevirisinin olmaması önemli bir eksikliklerdir.

Radwan, alanında otorite olmuş müsteşrikler ve eserlerini ele almakta, oryantalizm ve amaçlarından bahsetmekte, bu gizli ve sinsî faaliyetlere karşı son derece yerinde çözüm önerileri sunmaktadır. Artık Haçlı seferlerinin askeri olarak değil, bilimsellik adı altında akademik sahada yapıldığını belirtmektedir. Bu noktada İslâm âleminin birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmesi gerektiğini de dile getirmektedir.

Kanaatimizce bu alanda yapılmış olan çalışmaların sayıları artırılmalı, yalnız Türkçe'ye değil yabancı dillere de çevirilerinin yapılarak uluslararası platformlarda bu eserlerin tanıtılması ve farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmalar bireysel çabalardan ziyade sistematik bir disiplin içerisinde, altyapı ve finansmanı sağlanmak suretiyle gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahsan, M. Manazır. “Bell, Richard”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Akîki, Necîb. *El-Müsteşrihûn*. Kahire-Mısır: Dârü'l Maarif, 3. Basım, 1964.
- Akpınar, Turgut. “Paret, Rudi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/168-169. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Miksem el-Attâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/200-201. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Şenebûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. *Daniel Alan Brubaker'e Reddiye*. İstanbul: İrcıca, 1442/2020.
- Apaydın, H. Yunus. “Re'y”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/37-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Arnold, Sir Thomas Walker (ö. 1349/1930). *The Preaching of Islam A History of the Propagation of the Muslim Faith*. Londra: Constable & Company Ltd, 2. Basım, 1913.
- Aygün, Abdullah. “Tefsirlerin Rivayet ve Dirayet Ayrımının Sorunları”. *Gümüshane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015/4), 144-160.
- Bell, Richard (ö. 1371/1952). *An Introduction to the Qur'an*. Edinburgh: Edinburgh At The University Press, 1953.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî (ö. 885/1480). *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. nşr. Şerefeddin Ahmed. Kahire: Dârü'l Kitâbü'l İslâmî, 1984.
- Birişik, Abdulhamit. “Kur'âniyyûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/428-429. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdulhamit. “Sale, George”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Blachere, Regis (ö. 1393/1973). *Le Coran*. Paris: G. P. Maisonneuve et Larose, 1966.
- Brockelmann, Carl (ö. 1376/1956). *Geschichte der arabischen Litteratur-Erster Supplementband*. Leiden: Brill, 1937.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870). *El-Câmi'u's-şâhîh*. Şam-Beyrut: Dâr'u İbn Kesîr, 1423/2002.
- Bulut, Yücel. "Oryantalizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/428-437. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı (ö. 1137/1725). *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. çev. Komisyon. İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.
- Burton, John. *The collection of the Qur'ân*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü-İlmu Usûli't-Tefsir*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 132, 2. Basım, 1976.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/361-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Cilacı, Osman. "Havâri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/513-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Cilacı, Osman. "Ahbâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çağıl, Necdet. *Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Çelebi, İlyas. "Fiten ve Melâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/149-153. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çolak, Yaşar. "Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân". *Diyanet Aylık Dergi* 109 (Ocak 2000), 58-59.
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dâmegânî el-Kebîr (ö. 478/1085). *Ķâmûsü'l-Ķur'ân-İşlâhu'l-Vücûh ve'n-nezâ'ir fi'l-Ķur'âni'l-Kerîm*. nşr. Abdülazîz Seyyidü'l-ehl. Beyrut: Dârul-'İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1983.
- Davenport, John. *An Apology for Mohammed and the Koran*. Londra: Dryden Press: J. Davy and Sons, 1882.
- Demir, Şehmus. "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'ân Kıssalarının Tarihî Gerçekliği". *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (Bahar 2014), 103-121.

- Demirci, Kürşat. “Eliade, Mircea”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/33-35. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No. 192, 48. Basım, 2017.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2007.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2018.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. “Hurûf-ı Mukattaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Âdil el-Hanefî (ö. 982/1574). *İrşâdü'l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, 1999.
- Eliade, Mircea (ö. 1406/1986). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev. Ali Berktaş. 3. Cilt. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2003.
- Erdem, İlhan. “Sprenger, Aloys”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî (ö. 370/980). *Tehzîbü'l-luğa*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't Tûrâsi'l Arabiyye, 1421/2000.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210). *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dârü'l Fikr, 1981.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210). *Mefâtîhu'l-ğayb - et-Tefsîrü'l-kebîr*. çev. Komisyon. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210). *Münâzara fi'r-red 'ale'n-naşârâ*. thk. Abdülmecîd en-Neccâr. Beyrut: Dârü'l Ğarb el-İslâmî, 1986.
- Fayda, Mustafa. “Siyer ve Megâzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/324-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415). *El-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*. nşr. Muhammed Naîm el-Arcsoui. Beyrut: Müessesetü'r Risâleti, 2005.

- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415). *Tenvîrü'l-mikbâs (mikyâs) min Tefsîri İbn 'Abbâs*. çev. Cevher Caduk. İstanbul: İlk Harf, 2016.
- Garrison, Winfred Ernest (ö. 1389/1969). "Fundamentalism". *The Encyclopaedia Britannica*, (Commorative Edition For Expo' 70). ed. Robert M. Hutchins-Warren E. Preece vd. 9/1009-1011. Chicago: William Benton, 1970.
- Goldziher, Ignaz (ö. 1340/1921). *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*. Leiden: Brill, 1920.
- Goldziher, Ignaz (ö. 1340/1921). *Muhammedanische Studien - İslâm Kültürü Araştırmaları 1-2*. çevr. Cihat Tunç. tak. Mehmed Said Hatiboğlu. Ankara: Otto, 2019.
- Görgün, Hilal. "Nöldeke, Theodor". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/217-218. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Görgün, Tahsin. "Watt, William Montgomery". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/148-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Gündüz, Şinasi. "Misyonerlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/193-199. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791). *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Abdülhamid Hindavi. nşr. Muhammed Ali Baydoun. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2003.
- Hatiboğlu, Mehmet S. "Goldziher, Ignaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/102-105. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Işık, Emin. "A'râf Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî (ö. 1390/1970). *Anahatlarıyla Tefsir Tarihi-et-Tefsîr ve ricâlüh*. çev. Bahattin Dartma-Ömer Pakiç. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147). *El-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. nşr. Katar İslâmî İşler Bakanlığı-Doha. Beyrut: Daru'l Hayr, 2. Basım, 2007.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833). *Es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l Kitâbü'l Arabî, 3. Basım, 1990.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889). *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*. nşr. Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dârü't Tûras, 2. Basım, 1393/1973.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311). *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdr, ts.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328). *Tefsir Usûlüne Giriş*. çev. Yusuf Işıcık. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201). *Fünûnü'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. nşr. Hasan Ziyâeddin İtr. Beyrut: Dâru'l Beşâiru'l İslamiyye, 1408/1987.
- Jeffery, Arthur (ö. 1379/1959). *Materials for the History of the Text of the Qur'ân*. Leiden: Brill, 1937.
- Jeffery, Arthur (ö. 1379/1959). *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*. Critical ed. B. Bhattacharyya. Baroda: Stephen Austin & Sons Ltd., 1938.
- Kâfiyeci, Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Kâfiyeci el-Haneî (ö. 879/1474). *Et-Teyisîr fî kavâ'id-i 'ilmi't-tefsîr*. çev. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 116, 1974.
- Keskin, Abdülbaki. *Doğu-Batı ve 21. Yüzyıl Üçgeninde İslâm*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Kılıç, Ahmet Faruk. “Oryantalizm ve Sosyal Teori Başlıklı Tebliğin Müzakeresi”. *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*. Tertipleyen: DİB – SÜİF. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2003.
- Kırca, Celal. *Kur'ân ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet, 5. Basım, 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273). *El-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân ve'l-mübeyyin limâ teẓammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furḳan*. Kahire: Dârü'l Kâtibü'l Arabiyyetü li'd-Dabâati ve'n-Neşr, 1967.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273). *El-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân ve'l-mübeyyin limâ teẓammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furḳan*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r Risâletü, 1427/2006.
- Kurtuluş, Rıza. “Jeffery, Arthur”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/578-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Landau, Rom (ö. 1394/1974). *Islam and the Arabs*. New York: The Macmillan Company, 1959.
- Le Bon, Gustave (ö. 1350/1931). *La Civilisation Des Arabes*. Paris: Librairie de Firmin Didot et cie, 1884.
- Lee, Heechul. *Türkiye İslamın Nefes Aldığı Mitolojik ve Mukaddes Topraklar*. çev. Sırrı Göksel Türközü. Ankara: Ürün, 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. İstanbul: Dârü'l Mîzân, 2006.
- Mertoğlu, M. Suat. "Zürkânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/579-580. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ (ö.1399/1979). *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Hamdi Aktaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mukatil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukatil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767). *Et-Tefsîrû'l-kebîr*. Beyrut: İhyâu't Tûrâsi'l Arabî, 2002.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875). *El-Câmi'u's-şahîh*. thk. Raed bin Sabri bin Ebî Alfa. Riyad: Dârü'l Hadârah, 2. Basım, 1436/2015.
- Nöldeke, Theodor (ö. 1349/1930). *Geschichte des Qorâns*. Göttingen: Verlag der Dieterich sehen Buchhandlung, 1860.
- Ortaylı, İlber. "Hammer Purgstall, Joseph Freiherr von". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/491-494. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özdemir, Mehmet. "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/211-225. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/531-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Paret, Rudi (ö. 1403/1983). *Kur'ân Üzerine Makaleler*. çev. Ömer Özsoy. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.
- Polat, Hüseyin. "Oryantalistlerin Kur'ân Araştırmaları Hakkında Türkiye'de Yapılmış Lisansüstü Tezler -Tespit ve Tematik Tasnif-". *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2020), 88-109.
- Radwan, Ömer b. İbrahim. *Ârâü'l-Müsteşrikîn Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Tefsîruhû*. nşr. Mustafa Müslim. Riyad: Dâru't Taybe, 1992.

- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği). *El-Müfredât fî ğaribi'l-Ķur'ân*. çev. Abdülbâki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra, 2012.
- Robinson, Neal. *Kur'an'ı Keşfetmek Örtülü Bir Metne Çağdaş Bir Yaklaşım*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Rudolph, Wilhelm (ö. 1407/1987). *Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum*. Stuttgart: Verlag von W. Kohlhammer, 1922.
- Sâbûnî, Muhammed Ali (ö. 1442/2021). *Safvetü't-Tefâsir*. Beyrut: El-Mektebetü'l Asriyyetü, 1440/2019.
- Said, Edward William (ö. 1424/2003). *Orientalism*. Londra: Penguin Books, 13. Basım, 2003.
- Sale, George (ö. 1149/1736). *The Koran Commonly Called the Alcoran of Mohammed - A Preliminary Discourse*. Londra: William Tegg, 1863.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ö. 373/983). *Tefsîrü'l-Ķur'âni'l-Kerîm*. der. Mehmet Karadeniz. İstanbul: Özgü, 2007.
- Sevim, Hasan. *Kur'ân İslam'ı Söylemi'nin Paradigmatik Açıdan Değerlendirilmesi (Türkiye Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Süyûfî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505). *El-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1436/2015.
- Şentürk, Recep. "Oryantalizm ve Sosyal Teori". *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*. Tertipleyen: DİB ve SÜİF. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2003.
- Taberânî, Ebü'l-Kasım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971). *Et-Tefsîrü'l-Kebîr*. Ürdün: Dâru'l Kitab, 2008.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ķur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ķur'ân*. Beyrut: Dâru's-Selam, 2007.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi (ö. 968/1561). *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l- ulûm*. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1405/1985.

- Tayyar, Mûsâid b. Süleyman. *Tefsir Usûlü*. çev. Mehdi Canpolat. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2015.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892). *El-Câmi 'u'l-kebîr*. thk. ve nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l Ğarbi'l İslâmî, 1996.
- Tisdall, William St. Clair (ö. 1347/1928). *The Original Sources of the Qur'ân*. Londra: Society for Promoting Christian Knowledge, 1905 Baskısının Yeniden Basımı, 1911.
- Ukberî, Ebû'l-Beka Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219). *Et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076). *Esbâbü'n-nüzûl*. nşr. Kemâl Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1411/1991.
- Yazıcı, İshak. "Bahrü'l-Ulûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/517-518. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim, 1992.
- Yel, Ali Murat. "Zwemer, Samuel Marinus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/582-583. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yıldırım, Müslüm. "Geschichte Des Qorâns (Kur'ân Tarihi)ın Kaynakları-İslâmî Kaynaklar". *Diyanet İlmî Dergi* 55/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2019), 259-312
- Yüce, Nuri. "Brockelmann, Carl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/335-336. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zebîdî, Ebû'l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillâtîf eş-Şercî (ö. 893/1488). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. nşr. Ahmed Naim-Kâmil Miras. 8. Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791). *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķamûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kuveyt: Dâru't Tûrâsi'l Arabî, 1965.

- Zehebî, Muhammed Hüseyin (ö. 1397/1977). *Et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Kahire: Dâru'l Hadis, 1433/2012.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144). *El-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. Riyad: Mektebetü'l Obekan, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392). *El-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraachli. 1. Cilt. Beyrut: Dâru'l Ma'arife, 1409/1988.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1367/1948). *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1440/2019.
- Watt, William Montgomery (ö. 1427/2006). *The Formative Period of Islamic Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1973.
- Wellhausen, Julius (ö. 1336/1918). *Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten Islam*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1901.
- Wensinck, Arent Jan (ö. 1358/1939). *The Muslim Creed, Its Genesis and Historical Development*. Londra: Cambridge University Press, 1932).